

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI (İNGİLİZ DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

19. YÜZYIL İNGİLİZ ROMANINDA ENDÜSTRİ DEVRİMİ’NİN

YANSIMALARI:

DICKENS’İN *HARD TIMES*’I, GASKELL’İN *MARY BARTON*’I VE
DISRAELİ’NİN *SYBIL OR THE TWO NATIONS*’I

Yüksek Lisans Tezi

Suphi Burak ÜSKENT

Ankara - 2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI (İNGİLİZ DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

19. YÜZYIL İNGİLİZ ROMANINDA ENDÜSTRİ DEVRİMİ’NİN

YANSIMALARI:

DICKENS’İN *HARD TIMES*’İ, GASKELL’İN *MARY BARTON*’I VE
DISRAELİ’NİN *SYBIL OR THE TWO NATIONS*’I

Yüksek Lisans Tezi

Suphi Burak ÜSKENT

Tez Danışmanı

Doç.Dr. Ufuk Ege

Ankara - 2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI (İNGİLİZ DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

19. YÜZYIL İNGİLİZ ROMANINDA ENDÜSTRİ DEVRİMİ'NİN

YANSIMALARI:

DICKENS'İN *HARD TIMES*'İ, GASKELL'İN *MARY BARTON*'I VE
DISRAELİ'NİN *SYBIL OR THE TWO NATIONS*'İ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı :

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınav Tarihi/...../.....

ÖNSÖZ

Endüstri Devrimi, insanlık tarihinde tarımın, metalurjinin ve kentlerin ortaya çıkmasından beri benzeri görülmemiş bir gelişimin, başta kökeni İngiltere'yi, oradan bütün dünyayı etkisi altına alması ve Cumhuriyet'imizin kuruluşuyla hızlanan endüstrileşme sayesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş ülkeler düzeyine ulaşması açısından büyük önem arz etmektedir. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans programında aldığım “19. Yüzyıl İngiliz Romanı” adlı dersten sonra, bu konuya olan ilgim arttı. Özellikle de, edebî eserlerde betimlenen hızlı ve ani endüstrileşme sonucu iç ve dış dünyalarını sorgulayan karakterlerin toplumda benzer insanları nasıl yansıttığı incelendiğinde, edebiyatın toplumun yansıması olduğu görülür.

Bu bağlamda, Dickens, Gaskell ve Disraeli gibi 19. Yüzyıl İngiliz romanı yazarlarının yapıtlarında, Endüstri Devrimi'nin insan ve toplum üzerindeki olumsuz yansımalarını incelemeyi amaç edindim. Gerçekten de konumuz bakımından bu üç yazarın, endüstri toplumundaki yoksul insanların çektikleri sıkıntıları eserlerinde nasıl yansıttığı çok önemlidir. Bu bağlamda, edebî eserler insanların hızla gelişen endüstrileşme, bilim ve teknolojiyle nasıl başa çıkacakları, yeni çağa nasıl ayak uyduracaklarını göstermek açısından önem arz etmektedir.

Tezin hazırlanma aşamasında akademik ve manevî yardımlarını hiç esirgemeyen sayın hocalarım Prof.Dr.Ayşegül Yüksel'e, Prof.Dr.Belgin Elbir'e ve özellikle de engin bilgisini benimle paylaşan sayın danışmanım Doç.Dr.Ufuk Ege'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Bu tez hazırlanırken, İngiltere'den aldığı kaynakları bana ödünç veren ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları'ndan çıkan özgün akademik çalışmasını benimle paylaşan sayın danışmanım Doç.Dr.Ufuk Ege'ye; gerekli kaynakların elde edilmesinde katkısı olan Google.com, Bilkent, ODTÜ ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanelerine, yapılmış tezlerin taranmasında kullandığım Umi Pro-Quest sitesi ile Yükseköğretim Kurulu Dokümantasyon Merkezi'ne ve Türk Dili konusunda yardımları için Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenini Gülçin Abacıoğlu'na teşekkür ederim. Yoğun çalışmalarım sırasında, bana manevî açıdan destek olan sevgili eşim Ulviye Banu Üskent'e ve oğlum Alper Üskent'e de çok teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM	SAYFA
ÖNSÖZ	iv
GİRİŞ	1
I. CHARLES DICKENS'İN <i>HARD TIMES</i> 'INDA ENDÜSTRİ DEVRİMİ YANSIMASI OLARAK MATEMATİKSEL İMGELER	15
II. GASKELL'İN <i>MARY BARTON</i> 'INDA YABANCILAŞMA, ANOMİ VE İLETİŞİMSİZLİK KAVRAMLARININ ENDÜSTRİ DEVRİMİ AÇISINDAN ELE ALINMASI	46
III. DISRAELI'NİN <i>SYBIL, OR THE TWO NATIONS</i> ESERİNDE ENDÜSTRİ DEVRİMİ'NİN İZLERİNİN PSİKANALİZ YORUM AÇISINDAN İNCELENMESİ: FREUD, JUNG, ADLER, LACAN.....	75
SONUÇ	95
ÖZET	100
ABSTRACT	101
KAYNAKÇA	102

GİRİŞ

Hepsi birbirine çok benzer birkaç büyük caddesi ve birbirine benzeyen pek çok küçük sokağı ile buralarda yaşayan, birbirine eşit derecede benzeyen, her günü ötekine benzer, her yılı ötekine benzer insanlar, aynı saatlerde gider gelir, aynı işi yapmak için kaldırımlarda aynı sesleri çıkarırlardı (Hard Times,18).

“Industry” özen ve sebat ederek çalışma anlamına gelen Latince kökenli “*industria* (diligence)” sözcüğünden türemiştir . Sözcüğün genel tanımı, aşağıdaki gibidir.

1. Hammaddelerin işlenmesi ve üretim maddelerinin fabrikalarda üretilmesi ile ilgili olan ekonomik faaliyet,
2. Ekonomik veya ticari faaliyetin belirli bir kolu,
3. Ağır iş (*Oxford Dictionary of English*, 2005, 884).

Endüstri Devrimi, 1760-1840 tarihleri arasında İngiltere’de yaşanan, tarıma ve zanaatlara dayalı bir ekonomiden, sanayinin ve makine üretiminin egemen olduğu bir ekonomiye özellikle James Watt adlı bir İskoç’un buhar makinesini bulması ve makineyi üretime sokmasıyla gerçekleşen bir geçiş sürecidir (Hobsbawm, 2003,280). Zamanla anlamı da genişlemiştir.

Hobsbawm’a göre, Endüstri Devrimi yalnızca iktisadi büyümenin hız kazanması değil, iktisadi ve toplumsal dönüşüm nedeniyle ve bunun sayesinde iktisadi büyümenin hız kazanması anlamına gelmektedir (Hobsbawm, 2003, 32). Aynı zamanda İngiliz devriminin tarihte bir ilk olduğunu ve bir çok yönden, kendisinden sonraki tüm endüstri devrimlerinden farklı olduğunu kabul etmiştir.

Endüstri Devrimi'ni 16. ve 17. yüzyıldaki dinsel, siyasal, bilimsel ve felsefi düşünceler hazırlamıştır. Protestan Reformasyonu "bugün çok çalışıp yarını düşünmeyi" önemli bir değer olarak yerleştirmiştir. 17.yüzyılda Aydınlanma filozofları bilimsel yöntemi ve rasyonel düşünme ilkelerini geliştirmişlerdir. Fransız Devrimi, Napolyon aracılığıyla bu düşünceleri Avrupa'ya yaymıştır. 17.yüzyılın bilimsel buluşları, endüstri devriminin teknolojik gelişmelerine kaynak oluşturmuştur (http://tr.wikipedia.org/wiki/Sanayi_devrimi).

Düşünsel nedenlerin yanında, Endüstri Devrimi'ni doğuran diğer nedenler şunlardır:

- 16.yüzyıldan itibaren Avrupa nüfusu hızla arttı.
- Tarımdaki gelişmeler bu sektördeki nüfus ihtiyacını azaltarak bu nüfusun kentlere göç etmesine neden oldu. Böylece kent sanayisine hazır işgücü oluştu.
- Yaşam düzeyinin yükselişi ile eskiden lüks sayılan şeker, kahve, çay gibi mallar artık orta sınıf ve alt sınıflar için doğal bir gereksinme olmaya başlıyordu. Bu da dolaylı olarak tüketim malı talebini artırdı.
- Sömürgecilik: Avrupa ülkeleri yeni koloniler oluşturarak buradan getirdikleri malları sanayide kullanmaya başladılar, işlediler ve tekrar sömürgelere sattılar.
- Küçük burjuvazinin gelişmesi ve orta sınıfın zenginleşmeye başlaması bir itici kuvvet oldu.
- Kapitalizm: Orta sınıfın zenginleşmesi sürecine paralel olarak kapital birikim oluşmaya başladı. Böylece yeni yatırım alanları aranmaya başlandı.
- Taşıma ve teknolojiye meydana gelen gelişmeler.

(http://tr.wikipedia.org/wiki/Sanayi_Devrimi#Di.C4.9Fer_Teknolojik_Geli.C5.9Fmeler).

1760-1830 dönemi Birinci Endüstri Devrimi adı altında ağırlıklı olarak İngiltere ile sınırlı kalmıştır. İngiliz Endüstri Devrimi'nde özellikle makineleşme ve fabrika sistemine geçiş göze çarpmaktadır. Özellikle tekstil gibi daha az kuruluş sermayesi gerektiren, kendini çabuk amorti edebilen hafif sanayiide başlamıştır. Daha sonraki teknolojik buluşlar, üretim ve örgütlenme bilgisinin artması ile oluşan temeller, Devrimi ağır sanayiye de sıçratmıştır. İnsan kaynağına dayalı, ağırlıklı olarak elle yapılan ve dar kapsamlı bir kitleye ulaşan bir üretimden, makinelerle milyonlarca ürünü çok kısa zamanda üreterek geniş kitlelere yayılmayı sağlayan bir üretim tarzına dönüşülmüştür.

İkinci ya da “Yeni Endüstri Devrimi”nin, “eski” siyle örtüşmesine karşın 20.yüzyılda belirtileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha önce kullanılmayan birçok doğal ve sentetik kaynaktan yararlanılmaya başlanmış, daha hafif metaller, plastik, yeni alaşımlar ve yeni enerji kaynakları açığa çıkmıştır. Ayrıca, makine, araç ve bilgisayarlardaki gelişmeler tam otomatik fabrikaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Endüstrinin büyük kısmı 19.yüzyılda neredeyse tümünden makineleşmiştir. Endüstri Devrimi'nin teknolojik, sosyoekonomik ve kültürel değişimlerinden söz etmek mümkündür.

Teknolojik Değişiklikler;

Demir ve Çelik

Endüstri Devrimi'nin baş aktörü demir çelik sektörüdür. Endüstri Devrimi ile birlikte hem tüketimde kullanılan hammaddenin cinsi değişti ve özellikle demir ve çelik stratejik öneme sahip ham maddeler oldu, hem de tüketimde kullanılan demir

ve çeliğin miktarı katlanarak arttı. Demir ve çeliğe olan talebin artmasını coğrafi keşifler ve ulusal devletlerin ortaya çıkmasına bağlamak mümkündür.

Endüstri Devrimi'ne gelmeden 17.yüzyılda demire olan talep, üretimde sorun yaratmış ve zamanın üretim teknolojisi ile talebi karşılamak ta oldukça zorlaşmıştı. 18. yüzyıl başına kadar demir odun kömürü ile ergitilmekteydi. Bu nedenle demiri ergitmek için çok fazla oduna ve odun kömürüne ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunu sağlamak için de demir üretimi ormanlık bölgelerde yoğunlaşmıştı. Bu da ormanların hızla tahrip olmasına ve odun fiyatlarının aşırı yükselmesine neden oldu. İngiltere'de yeni demir fırınlarının kurulması yasaklandı. Demir sanayi giderek çökmeye başladı. Bunun üzerine demiri ergitmek için bir başka madde aranmaya başlandı. Bu konuda ilk akla gelen yakıt taş kömürü oldu ve taş kömürünün kullanılabilmesi için çalışmalar başladı. 18.yüzyıl başında, taş kömürü, kok kömürü haline getirildi ve demir üretiminde kullanılmaya başlanarak iyi kalite demir elde edilmeye başlandı. Bu gelişmeye paralel olarak demir endüstrisi ormanlık bölgelerden, kömür madenlerinin bulunduğu bölgelere kaydı (Hobsbawm,2003,64-66).

Endüstri Devrimi Döneminde, insanın daha rahat yaşama arzusu demiri stratejik bir madde durumuna getirmiştir. Bununla birlikte gerçekleşen bir teknolojik gelişme, beraberinde bir başka teknolojik gelişmeyi de getirmiş ya da zorunlu kılmıştır. Demir talebinin artışı odun kömürünün yerine kok kömürünün kullanılmasını zorunlu kılarken, kömür talebinin artması da buhar makineleri teknolojisinin kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir.

Kömürün Kullanımı, Buhar Makinesi ve Ulaşım

Buhar makinesi üretiminde ilk başarılı sonucu **Savery** elde etmiştir (Adams, 1996, 21). Gerçekleşen birçok değişimden sonra, **J.Watt'ın** 1764 de tasarlayıp 1769 da patentini aldığı çift hareketli buhar makinesinin üretimi ile bu konudaki teknoloji son derece ilerlemiş ve bu makineler fabrika sisteminin güç kaynağı haline gelmiştir (More, 1990, 54).

Endüstri Devrimi ile üretim artmış, seri üretim başlamış ve bunun sonucu olarak da doğal kaynaklardan yararlanma çok fazlalaşmıştır. Bu doğal kaynaklardan yararlanabilmek, yeterince işleyebilmek için kömür dışında enerji kaynaklarına da ihtiyaç duyulmuş ve bu da petrol, elektrik enerjisi gibi yeni enerji kaynaklarının kullanılmasını sağlamıştır. Bu yeni enerji kaynaklarını kullanabilmek için elektrik türbinleri, elektrik motorları, içten yanmalı motorlar gibi yeni güç kaynakları üretilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır.

Endüstri Devriminin itici gücü: Tren
(http://tr.wikipedia.org/wiki/Sanayi_devrimi)

Dokuma Tezgahları ve Tekstilin Gelişimi

Endüstri Devrimi'nin başlaması ile ihtiyaçlar çoğaldı ve çeşitlendi. Toplumda yaşayan bireylerin refahı arttı, insanlar giyimlerine daha fazla önem verir oldular. Bu dönemde milli devletler düzenli ordularına üniforma giydirmeye başladılar. Bunun sonucunda toplumların tekstil ürünlerine olan ihtiyaçları arttı. Bu zorlama öncelikle tekstil endüstrisinin gelişmesini sağladı.

Tekstil ürünlerine karşı olan çok hızlı talep artışı, yeni tekstil makinelerinin bulunup ortaya çıkarılmasını sağladı. Dolayısı ile tekstil, ilk fabrika sisteminin ortaya çıktığı sektör olarak büyük bir önem kazandı.

Tekstil makinelerinde geleneksel olarak kullanılan insan gücünden başka, su gücü, hayvan gücü gibi yeni güç kaynakları da kullanılmaya başlandı. 18. yüzyıl sonunda bu kaynakların da yeterli olmadığı görüldü. Bunun üzerine tüm fabrikayı çalıştırabilecek buhar makineleri, tekstil sektöründe yaygın olarak kullanılmaya başlandı. 18.yüzyılda tekstil sektöründe ortaya çıkan üretim teknolojisi, İngiltere'de ürün teknolojisini değiştirdi. İngiltere'de tekstil sektörü yün dokumacılığına dayanmaktaydı. Tekstil sektöründe hammadde olarak pamuk, giderek yünün yerini aldı. Pamukların, yünlülerin yerini alması yeni istekleri de beraberinde getirdi. Bu da tekstil alanında buluşların gerçekleşmesini sağladı. Hammaddesi pamuk olan ürünler her yerde kullanılmaya başlandı. Bundan dolayı yünlü yerine pamuklu tekstil endüstrisi hâkim duruma geçti. Böylece İngiltere dünya piyasalarına açıldı. İş gücü sanayi merkezlerine çekildi. Pamuklu tekstil endüstrisi çok fazla gelişti ve yaygınlaştı. Bu durum hammadde olarak pamuğa olan talebi artırdı. Bu da pamuk üretiminde daha çok işgücüne gereksinim doğurdu (<http://www.odevlerim.com/tezler/zeldman/170139717741.doc>). Pamuklu dokuma

tüm tekstili bir endüstri devrimine sokmuştur. Ancak hiçbir zaman dokuma projesini oluşturan teknoloji bir bütünlük kazanmamıştır. Bir iplik teknolojisi, bir dokuma teknolojisi, diğerinin önüne geçmiştir. Bu teknolojik dengesizlik aslında teknolojik ilerlemenin dinamiğidir.

18. yüzyıla kadar dünyanın her yerinde ve her gelişmişlik düzeyinde tekstil teknolojisi çok küçük değişiklikler ile aynıydı. 17.yüzyıl başlarında Hollandalı göçmenlerin İngiltere'ye getirmiş oldukları dokuma tezgahları, tekstil endüstrisindeki ilk yenilikler olmuştur.

İplik eğirme makinesi ve yeni enerji kaynakları ile çalışan tezgahlar gibi, daha az insan enerjisi ile daha çok üretim yapılmasını sağlayan yeni makinelerin icadı gerçekleşmiştir. Dokuma tezgahı yalnızca sanayi devriminin değil, sosyal bir devrimin de tetikleyicisidir.

Pamuk

Diğer ülkelerdeki pamuk endüstrileri gibi, İngiliz pamuk endüstrisi de başlangıçta, endüstrinin hammaddesini sağlayan deniz aşırı ticaretin bir yan ürünü olarak gelişti.

İngiliz pamuklu sanayi, döneminde, kesinlikle dünyanın en iyisiydi, ancak ortaya çıkması gibi, son bulması da, rekabet üstünlüğüne değil, sömürge ve az gelişmiş ülkelerin pazarlarında, Büyük Britanya İmparatorluğunun, Britanya donanmasının ve Britanya'nın ticari üstünlüğünün kendisine sağladığı tekel konumuna bağlı olarak gerçekleşti (Hobsbawm, 2003, 54).

Avrupalı imâlatçılar, Hint pamuklu mallarının ve patiskanın elindeki pazarı, onları taklit ederek ele geçirmeye çalıştılar. Başlarda, iyi ve özenli mallarla rekabet edecek ucuz ve adi taklitlerini üretmekle birlikte, çok başarılı olamadılar. Ancak, yünlü

ticaretinin yerleşik ve güçlü çıkarları o dönemin Hint patiskalarının ithalatının yasaklanmasına neden oldu, yerli pamuk endüstrisinin bu patiskaların yerini tutabilecek mallar üretmesine imkân verdi.

Sömürge ticareti, pamuk endüstrisini yarattı ve bunun gelişmesini sağladı. Pamuk endüstrisi sömürge ve köle ticaretinin yapıldığı Bristol ile Glasgow ve Liverpool gibi büyük liman kentlerinde yerleşmiş ve gelişmiştir (<http://www.odevlerim.com/tezler/zeldman/170139717741.doc>). 1790'lara kadar hammaddesini büyük oranda Batı Hint adalarından elde eden pamuk endüstrisi, bu tarihten sonra ise gerekli hammaddeyi ABD'nin güney kesimlerinde köle işçiliğini kullanan plantasyonlardan sağlamıştır (Hobsbawm, 2003, 54).

1750-1769 arasında İngiliz pamuklu ihracatı, on kattan fazla arttı. Aynı zamanda denizaşırı pazar, sınırsız bir şekilde hızla genişledi (More, 1990, 50). İlk kez Endüstri Devrimi'nin pamuklu kumaşları, o zamana dek külçe altın ve gümüş ihracatıyla soygunculuk karışımı bir yöntemle dengede kalan ilişkiyi tersine çevirdi.

Sadece Çinliler, hâlâ Batı'nın denetimindeki ekonomilerin sunduklarını satın almayı reddediyorlardı, ta ki 1815-1842 arasında batılı tüccarlar, Hindistan'dan Doğu'ya ihraç edilebilir ideal bir mal olan afyonu buluncaya kadar (Hobsbawm, 2005, 45).

Pamuğun yeni endüstri alanlarındaki inşaat ve diğer bütün etkinlikler, makineler, kimyasal iyileştirmeler, endüstriyel aydınlanma, gemi taşımacılığı için yarattığı talep, tek başına 1830'lara kadar İngiltere'nin ekonomik büyümesinin büyük bir bölümünden sorumluydu (Hobsbawm, 2003, 101).

Pamuk endüstrisinin genişlemesinin, ekonominin bütün hareketlerine yön verecek kadar İngiltere'nin dış ticaretinde büyük bir yeri ve ağırlığı olmuştur. Eğer pamuk gelişirse, ekonomi de gelişiyor; gerilerse, ekonomi de geriliyordu. Pamuktaki fiyat hareketleri, ülkenin ticaret dengesini belirliyordu. Bir tek tarımda böyle bir güç vardı; ancak o da gözle görülür biçimde gerilemekteydi (<http://www.odevlerim.com/tezler/zeldman/170139717741.doc>).

Tarım

1789-1848 arası yılları toprakla uğraşan insanların dönüm noktası olarak kabul edebiliriz (Hobsbawm, 2005, 163). Bu dönemlerde gerçekleşen Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimi'nin, toprak mülkiyeti, toprak kirası ve tarım üzerinde büyük etkileri bulunmuştur. Yaşanan bu değişimleri Hobsbawm şöyle ele almıştır: İlk olarak toprağın, mülk sahiplerinin elinde, onlar tarafından serbestçe alınıp satılabilecek ticari mal haline gelmesi, ikinci olarak pazar için üretirken kaynaklar bulmak isteyen insanların oluşturduğu bir sınıfın mülkiyetine geçilmesi ve akıllıca yani aydınlanmış öz-çıkar ve kâr tarafından idare edilmesi gerekiyordu. Üçüncü olarak ise büyük kır nüfusunun ekonominin büyümekte olan tarım dışı sektörü için bir biçimde en azından kısmen özgürce hareket edebilen ücretli işçilere dönüştürülmesi zorunluydu. Son olarak ise güçlük, “doğal tekel” durumundaki toprağın, bütün üretim unsurlarının tamamen hareketli olmasını varsayan bir ekonomiye tam olarak uymamasından kaynaklanmaktaydı (Hobsbawm, 2005, 163-164).

Toprak yapısının çeşitliliği, büyüklüğü ve ürün dağılımındaki farklılıklar özellikle burjuva toplumunun toprakla ilgili sorunlarını oluşturuyordu. Bu da İngiltere’de vergi ve toprak mülkiyeti gibi yasalarda ciddi tartışmalara neden oldu.

Böylece bu devrimin ilk hedefi, toprağı bir ticari mal haline getirmesiydi (Hobsbawm, 2005, 164-165).

1800’lerde Britanya nüfusunun üçte biri tarımla uğraşıyor ve milli gelirin yaklaşık üçte biri tarımdan karşılanıyordu. Ülkede başka bir temel gıda maddesi üretilemediğinden, İngiliz çiftçileri artan nüfusu iyi besleyememişlerse de aç da bırakmamışlardır.

Fakat Endüstri Devrimi birçok açıdan olduğu gibi toprakta da bazı değişimlere neden oldu. 1790’lı yıllarda büyük toprak sahipleri ekilen toprakların yaklaşık dörtte üçüne sahipti. Kendi topraklarını işleyenler ise yüzde onbeş ile yüzde yirmi arasındaydı. Bu orana bakıldığında köylülük anlayışının ortadan kalktığı sonucuna varabiliriz (Hobsbawm, 2003, 91).

Hızla sanayileşen bir ülkede toprağın ve tarım sektörünün hâlâ bu derecede etkin olmasının nedenlerinden biri, İngiliz toplumunun ve devletinin içinde toprak aristokrasisinin ve değerlerinin güçlü, toprağın bir yaşam biçimi olmasıydı. Tahıl Yasalarının çıkışı ise bu gücün gerçek bir göstergesidir.

Tahıl Yasaları, tahıl fiyatlarının düşmesini önlemek için ve makineleşmeyle birlikte fiyatı düşen ürünlerdeki fiyat dengesizlikleri nedeni ile çıkarılmıştır. Bu yasalar da ayrı bir sorun yaratmıştır. Kentlerde yaşayanların geçimlilik sınırı istenilen düzeyde aşağı çekilememiş ve bu da endüstriyel maliyetleri arttırıcı bir etki yapmıştır. 1846’da Tahıl Yasalarının kaldırılması ve İngiliz tarımının serbest ticaret kapsamına alınmasıyla fiyatlar dengelenmiş oldu. İngiliz tarımı 1870’lere kadar ‘altın çağını’ yaşamıştır. Bu dönemden sonra ise taşımacılıktaki ilerlemeler ve serbest ticaret mantığı ile tarım çöküşe geçmiştir. 1880’lerde tahıl ekilen birçok alan otlağa çevrilmiştir (Gökdağ, 2002, 60).

SosyoEkonomik Değişiklikler

İşçi Sınıfının Oluşumu ve Çocuk İşçiler

Endüstri Dönemi öncesi Avrupa'daki işçi sınıfı çoğu zaman bilinçsiz, düşük ücretle çalışan, yaşama ve çalışma koşulları çok kötü olan, siyasal açıdan oy hakları bulunmayan, grev ve sendikalaşma hakkı verilmeyen bir sınıf durumundaydı. Endüstri Devrimi, Avrupa'da yeni bir işçi sınıfının doğmasına neden olmuştu. Bu dönemde sendikalar kurulmuş ve işçi sınıfının ideolojik tepkisi sosyalizm olarak görülmüştür. Ancak sosyal hakların elde edilmesi için 19. yüzyılın sonuna kadar beklemek zorunda kalındı. Ülkede yine de burjuva sınıfı fabrika sahiplerinin de katılmasıyla en zengin sınıfı oluşturuyordu. Endüstri Devrimi iş gücünden başka dayanağı olmayan büyük çoğunluk ve her şeyin kontrolünü elinde tutan zengin sınıf olarak iki uç noktada sınıf oluşturmuştur .

Endüstri Devrimi'nin sürdüğü yıllarda, başta İngiltere olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde çocuklar yoğun olarak çalıştırılmaktaydı (Thompson, 1966, 335). Her yaştan ve cinsiyetten çocuk bu dönemde ağır koşullarda çalıştırılmıştır. Bazı bölgelerde dört beş yaşlarındaki çocuklar demir ve kömür madenlerinde çalıştırılıyorlardı. Dönem dönem çıkarılan yasalar, çocuk emeğinin kullanılmasını yasaklamaya ya da sınırlamaya çalışmış bile olsa uygulamaya geçirilememiştir (Gökdağ, 2002, 102-104).

Acı sonuç: Çocuk İşçiler
(http://tr.wikipedia.org/wiki/Sanayi_devrimi)

Kültürel Değişiklikler

Endüstri Devrimi Döneminde Kadın ve Feminizm'in Doğuşu

Kadın, tarihsel süreç içinde, her dönemin koşul ve niteliklerine göre değişen biçim ve statülerde çeşitli ekonomik faaliyetlere katılmıştır. Bununla birlikte kadınlar, gerçek anlamda, ilk kez Endüstri Devrimi ile birlikte, “ücretli” olarak ve “işçi” statüsünün çalışma yaşamı içinde yer almışlardır.

Kadın ilk kez Endüstri Devrimi ile birlikte, ekonomik bir gelir karşılığı (ki bu gelir ücret olarak adlandırılmaktadır.) bağımlı olarak yani bir başkası hesabına çalışmaya başlamıştır. Bu nedenle Endüstri Devrimi, ilk kez ve bugünkü anlamı ile ücretli kadın işgücü kavramının doğmasına yol açan en önemli tarihsel gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bir başka deyiş ile XIX. yüzyılda başta İngiltere olmak üzere, birçok batılı ülkede sanayileşme dokuma imalatı ile başlarken, toplam işgücünün önemli bir bölümünü de kadınlar oluşturmuştur (Bythell, 1993, 31-53).

Endüstri Devrimi'ni izleyen yıllarda, dokuma sektöründeki gelişmelere paralel olarak, kadın işgücü sayısı hızla artmış; bu durumda özellikle teknik gelişmelerin, üretim tekniğini basitleştiren makinelerin, işbölümü ve uzmanlaşmanın kadın emeğinden yararlanmayı kolaylaştırması ve dokuma sektöründe kadın işgücünün, erkeklerden çok daha başarılı olmalarının büyük rolü olmuştur (Altan, Ersöz, 1994, 21). Buna karşılık, o dönemde hakim olan iktisat anlayışının, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” (“laissez-faire”) sloganı ile ifade edilen katı bir liberal anlayışa dayalı olması, kadın işgücünün ücretlerinin erkeklerden çok düşük olmasına yol açmıştır (<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=105>). Bu bakımdan, bu dönem; kadın işgücünün düşük ücretler ve çok ağır çalışma koşulları altında

Ancak, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren, özellikle Endüstri Devrimi'nin yaşandığı batılı ülkeler başta olmak üzere, liberal devlet anlayışında meydana gelen değişim ile birlikte karışımçı-müdahaleci ve katılımcı devlet anlayışına geçiş, kadın işgücünün çalışma yaşamında maruz kaldığı pek çok olumsuz koşulu ortadan kaldırmaya yönelmiştir. Nitekim, bu dönemde, söz konusu ülkelerde, çalışma sürelerinin yasalarla sınırlandırılması, bazı işyeri ve işkollarında kadınların çalışmalarının yasaklanması v.b. gibi koruyucu sosyal politikalar uygulanmaya başlamıştır. Bir başka deyiş ile sosyal politika biliminin doğuş ve gelişimi içinde kadın iş gücünün sömürülmesi de etken olmuştur (Altan, Ersöz,1994,28-30).

1800’lü yılların başlarında insanlar iki cinsiyet arasında büyük bir uçurum bulunduğuna inanıyorlardı. Erkek aktif, baskın, zorlayıcı ve maddeci, kadın ise dindar, alçakgönüllü, pasif, itaatkâr ve evcil olarak görülmekteydi. Bunların sonucu

olarak ideal bir kadın modeli geliştirilmişti. Endüstri Devrimi ile birlikte kadınlar kölelik ve seks objesi rollerinden sıyrılarak çalışmaya başladılar. Kadınların bu hareketi, merkezî organizasyonsuz ve lidersiz bir şekilde yapılanmış, en güçlü kadın hareketi ise İngiltere’de gerçekleşmiştir. Anne Knight adındaki bir Amerikalı, kadın öncülerden etkilenecek 1847 yılında “Female Political Association” (“Kadın Siyasî Birliği”)’ni kurmuş ve kadınlar için oy toplamayı amaçlamıştır (Çakır, 2002, 28). Bu şekilde Endüstri Devrimi birçok kadının istihdam edilmesine neden olmuştur.

Benjamin Disraeli’nin *Sybil or the Two Nations* (1845), Elizabeth Gaskell’in *Mary Barton* (1848) ve Charles Dickens’in *Hard Times* (1854) romanları Büyük Britanya İmparatorluğu’nun dünyada ekonomik gücünü en fazla gösterdiği dönem olan Victoria Dönemi’nde (1830-1885) yazılmış ve ‘Industrial Novels’ (‘Endüstri Romanları’) olarak adlandırılmıştır. Victoria Dönemi’nde en önemli edebiyat türü romandı ve bu çağın okuyucuları çoğunlukla orta-sınıf insanları olduğu için, dönemin yazarları, bu sınıfın sorunlarına ve kişilerine ayna tutmuştur (Urgan, 1991, 194). Victoria Dönemi, sorgulama, şüphe ve bilimsel merakın ön plana çıktığı bir dönemdi ve dönemin romanının ele aldığı en önemli iki tema, toplumun bütünsel analizi ve betimlenişi ile bireyin bu topluma ayak uydurmasıydı (Dennis, 2000, 16).

Bu tezdeki amaç, Dickens, Gaskell ve Disraeli’nin üç romanında, Endüstri Devrimi’nin ağır şartları altında insanlığın özünü kaybettiğini göstermek ve Endüstri Devrimi’nin insan ve toplum üzerindeki yansımalarını belirlemektir. Romanların analizinde kronolojik bir sıra izlenmemiş, araştırmanın yönü doğrultusunda sırasıyla matematiksel, sosyolojik ve psikanalitik yaklaşım kullanılmıştır.

I. CHARLES DICKENS'İN *HARD TIMES*'INDA ENDÜSTRİ DEVRİMİ YANSIMASI OLARAK MATEMATİKSEL İMGELER

Ekonomi bilimi penceresinden ve felsefi açıdan bakıldığında Endüstri Devrimi kuramının temelini iki ögenin oluşturduğunu görürüz: “The Science of Political Economy” (Siyasi Ekonomi Bilimi) ya da bugünkü adıyla “Ekonomi Bilimi” ve “Utilitarianism” (Faydacılık). Birincisi ilk defa İskoçyalı bir ekonomist olan, Glasgow ve Oxford Üniversitelerinde matematik, doğa bilimleri, felsefe ve klasik yazılar öğrenimi görmüş, Glasgow Üniversitesi ahlâk felsefesi profesörü Adam Smith tarafından tanımlanmıştır (Smith, 1937, 397). Smith, 1776 yılında yayınladığı *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations (Ulusların Zenginliğinin Yapısı ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma)* adlı yapıtında insanların çıkarları için çabalamalarının hem kendilerine hem de topluma yararlı olduğunu, bir ulusun zenginleşmesi için ilk önce emek ve çok çalışma daha sonra da üretimde iş bölümü ve uzmanlaşma gerektiğini (Smith, 1937, 3-12) öne sürmüştür. Smith, bunun yanı sıra, on sekizinci yüzyıl sonlarında ekonomiye *laissez-faire* (bırakınız yapsınlar) adı verilen güçlü bir yön vermiştir (More, 1990, 207). Smith’in “insanın kendi ülkesindeki en büyük insan sayısı için...en büyük destek” (Smith, 1937, 422) ilkesini, onun izdeşi olan İngiliz reformcu Jeremy Bentham *The principle of utility (faydacılık prensibi)* (Bentham, 1948, 1) adını verdiği *the greatest happiness or the greatest felicity (en büyük mutluluk ya da en büyük saadet)* (Bentham, 1948, 1, bkz. Dip not) ilkesi şeklinde yeniden yorumlamış ve Utilitarianism (Goodin, 1995, 3-27) adlı felsefi düşüncenin doğmasına yol açmıştır. İşte bu iki öge, Endüstri Devrimi’nin motor gücü, Dickens’ın eserlerinin ise hedef noktası olmuştur. Devrim, tamamıyla

ekonomi, istatistik gibi aritmetiğe dayalı bilimlere, dolayısıyla da matematiğe dayanmıştır. Bu bölümde, Dickens'ın *Hard Times* romanında Endüstri Devrimi'nin yansımalarından biri olarak nitelendirebileceğimiz matematiksel imgeler ele alınmıştır.

Dickens'ın *Hard Times* (1854)'ı, Thomas Gradgrind'in "Gerçekler" olarak nitelendirdiği *utilitarian* eğitim felsefesini tanıtmaya başlar:

Şimdi, sadece Gerçekler'i istiyorum. Bu oğlanlara ve kızlara sadece Gerçekler'i öğretin. Hayatta yalnızca Gerçekler gereklidir. Başka hiçbir şey eklemeyin ve olanları da köklerinden söküp atın. Düşünen hayvanların akıllarını ancak Gerçekler üzerine şekillendirebilirsiniz; başka hiçbir şey onların işlerine yaramayacaktır. Kendi çocuklarımı ve bu çocukları bu ilke doğrultusunda yetiştiriyorum. Gerçekler'e yaslanın, bayım! (Hard Times, 3).

Bu sözleri sarf ederken kendi görüşlerinin altını çizmek için Gradgrind'in kullandığı "kare şekilli parmağı" (*Hard Times*, 3), "Gerçekler" ile anlatılmak istenilen şeyin aslında matematiksel bilimlerin olduğunu bir göstergesidir. Matematik, bu eğitim felsefesinin temel taşıdır. Nitekim bir sayfa sonra Dickens, Gradgrind'in matematiğe ve matematiksel hesaplara olan inancını şöyle dile getirmektedir:

THOMAS GRADGRİND, bayım. Gerçeklerin adamı. Gerçeklerin ve hesapların adamı. İki art ikinin dört ettiği, daha fazla etmediği ilkesini izleyen ve ondan daha fazla ettiğine inandırılmayacak olan bir adam. Thomas Gradgrind, bayım – sizin için Thomas – Thomas Gradgrind. Yanında bir cetvel, tartı ve çarpım tablosu ile, bayım, insan doğasının herhangi bir

yönünü tartıp ölçmeye ve kesin olarak ne ettiğini size söylemeye hazır biri. Bu yalnızca kolay bir hesap işi, basit bir aritmetik olayıdır (Hard Times, 4).

Biraz daha ileride Dickens, Gradgrind'in evinin tasvirini yaparken, okuyucu zengin bir matematiksel görsellikle karşılaşır. Ev sayısal ve geometrik bir mimari şaheseridir:

Hesaplanarak yapılmış, dengeli, (teorem olarak) kanıtlanmış bir ev. Kapının bu tarafında altı pencere, o tarafında altı pencere; bu kanatta toplam on iki adet öteki kanatta toplam on iki adet; arka kanatlara kadar giden yirmi dört pencere. Botanik ilimlere ait bir muhasebe defteri gibi cetvelle çizilmiş bir çim alan, bahçe ve çocuk gezinti yolu (Hard Times, 9).

Dickens'in okuyucusuna sunduğu bu bilimsel, estetik imgelem, Gradgrind'in okulunu ziyarete gelen hükümet görevlisinin sözleriyle en açık biçimde özetlenmektedir.

Zevk denilen şey, Gerçek adı verilen şeyin yalnızca diğer bir adıdır...Gerçek, gerçek, gerçek...Duvarlarınızda aşağı yukarı inip çıkan böcekleri çiçekleri sergilememelisiniz. Bütün bu amaçlar için, dedi beyefendi, kanıtlanabilir ve gösterilebilir matematiksel figürlerin kombinasyonlarını ve temel renklerin kullanıldığı ufak tefek değişiklikleri kullanmalısınız. İşte yeni keşif budur. Gerçek budur. Zevkli olmak budur (Hard Times, 6-7).

Hatta Dickens'in "Gradgrind" soyadını bu karaktere uygun görmesi bile bir tesadüf değildir. Ne var ki isimde matematiksel bir 'gerçek' yatmaktadır. Matematik terminolojisinde *grad* kelimesi, Latince *gradus* kökünden gelen ve

İngilizce’de grade olarak bilinen *derece* anlamına gelmektedir. Trigonometride kullanılan tanımı ise “doksan derecenin yüzde biri” (*The Penguin Dictionary of Mathematics*, 1989, 149) dir. Böylece Gradgrind’in *hesapların adamı* oluşu adından bellidir. Öte yandan soyadı oluşturan ikinci kelime *grind* ise ‘öğütmek’ anlamına gelen İngilizce bir fiildir ve Thomas Gradgrind’in utilitarian ya da faydacı yönünü vurgulamaktadır. İki kelimenin bir araya gelmesi sonucu meydana gelen adı “derece derece öğretmek” anlamıyla yüklüdür. Dickens bu şekilde, matematik (ki buna istatistik ve ekonomi de dahildir) ile faydacılık felsefesinin birlikteliğinden doğmuş bir devrimin toplumsal yansımalarını dile getirmektedir. Dolayısıyla Thomas Gradgrind’in, bu yansımanın bedenlenmiş hali olduğunu söyleyebiliriz. Dickens romanda her ne kadar Gradgrind’i Gradgrind yapan her iki yönünü de eleştiriyorsa da aslında kendi başlarına insanlığın yararına olan bu bilim dallarını ve gelişmeleri değil, onların yanlış kullanıldıklarında ortaya çıkan olumsuz yanlarını göstermeyi amaçlamaktadır. Robert Bernard, “Imagery and Theme in *Hard Times*” başlıklı makalesinde bu konuyu şöyle dile getirmektedir:

Onun (Hard Times’in) hedefleri Utilitarian ya da Siyasi Ekonomi değil, fakat Utilitarianism’in bazı yönleri ve Siyasi Ekonomi’nin bazı sonuçlarıdır. Kitap, aslında insanların özgür yaratıcı hayal gücünü bastırmak, bireyselliklerini boğmak, onları bir makinenin çark dişleri veya sınıf içindeki öğrenci numaraları haline ya da bedenleri ve kafaları olmayan “eller” haline getirmek isteyen, o dönemin tüm eğilimlerini hedeflemektedir (Bernard, 1987, 44).

Gerçekten de Dickens, insanların sayısal ifadelerle adlandırılmasına ya da sayısallaştırılmasına parmak basmaktadır. Dönemin koşullarına göre, her şeyin

makineleştirildiği, istatistiksel ve iktisadi rakamlara dönüştürüldüğü bir zamanda, insanların isimlerinin bile önemi kalmamıştır. Bu noktada Dickens, Cecilia (Sissy) Jupe adlı karakterini Gradgrind'in inandığı bütün ilkelere zıtlık oluşturması amacıyla sahneye çıkarır. Gradgrind, Sissy'i ve onun temsil ettiği bütün insani değerleri reddetmekte, onları tanımamaktadır:

“Yirmi numaralı kız”, dedi Bay Gradgrind kare şekilli parmağını karesel bir şekilde işaret ederek, “Ben bu kıızı tanımıyorum. Kim bu kız?”. “Sissy Jupe, efendim” dedi yirmi numara, kızarak, ayağa kalkarak ve nezaket ederek. “Sissy bir isim değildir”, dedi Bay Gradgrind. “Kendine Sissy deme. Cecilia de” (Hard Times, 4).

Gradgrind'in, Cecilia'nın babasının kullandığı duygu yüklü Sissy adını beğenmemesi, onun soğuk, makine ayarındaki aritmetiksel kesinliğe ve gerçeklere olan inancını dile getirir. Westminster Üniversitesi öğretim üyesi D.J. Thorold'un *Hard Times*'a önsöz olarak yazdığı makalesinde, o dönemde *tabular statements* (tablosal veriler) (*Hard Times*, 19) olarak bilinen istatistik biliminin, Dickens'ın mektuplarında en sert eleştiriye maruz kalan konu olduğunu, ancak romanlarının dışındaki makaleleri ve söylevlerinde bazı bilimsel yönlerden insanlığa yararlı oldukları için onları alkışladığından söz eder:

Romanlarının haricinde kalan eserlerinin (makaleleri ve söylevlerinin) çoğunda Dickens, on dokuzuncu yüzyıl reformcuları tarafından geniş çapta ve yapıcı anlamda bilgi toplama ile sağlık reformu istatistikleri aracı olarak kullanıldığı için istatistik bilimini alkışlamaktadır. Ancak Hard Times'da ise bu bilimlerin nasıl içten içe sınıf-kayırıcı, yanlı ve kısıtlayıcı amaçlı kullanılabileceklerini de etkili bir biçimde göstermektedir (Thorold, 2000, XII).

Dickens, tam da bu dönemde yaşamış bir insan olarak Endüstri Devrimi'nin insana ve topluma bakış açısını çok iyi biliyordu. Fabrikalar, fabrikalarda kullanılan makineler, bu makinelerin sayıları, kullanım biçimleri, fabrikalarda çalıştırılan insanların sayıları, kimlik numaraları, eğitim ve sağlık istatistikleri, iktisadi ve endüstriyel rakamlar, milli servetin sayısal değerleri, ekonomi ve bu büyük devrimle ilgisi olan her konunun ucu sonuçta sayılara, dolayısıyla da matematiğe dayanıyordu. Bütün bunların yanı sıra, insanların çocuklar ve kadınlar da dahil olmak üzere saatler boyunca çalıştırılmaları, özel kimlik numaralarıyla fişlenmeleri ve eğitim kurumlarında yapılan derslerde bile her konunun sayılarla ifade edilmesi zorunluluğu da sayısal bilimlere o zamanlar verilen önemden kaynaklanmaktaydı. Makineleşme sonucu gelişmekte olan ağır sanayinin, ucuz işçiliğin altında ezilen, patronlarınca yalnızca sayılar ya da “eller” olarak görülen ve bu şekilde insanlıklarını kaybeden insanlar da makineleşmişlerdi.

Dickens bu durumun ciddiyetini kavramış ve bu “zor zamanlar”ı, düşmanını kendi silahıyla vurmak suretiyle hicvetmek istemiştir. Dolayısıyla Dickens *Hard Times* romanında, matematik imgeleri ve göndermelerinin yanı sıra *utilitarianism* unsurlarını eleştirmek istediği yerlerde doğrudan sayılar (sayı adları) veya sayıları çağrıştıran ifadeler de kullanmıştır. Bunun romandaki en iyi örneklerinden biri ‘Murdering the Innocents’ (Masumlara Kıyım) başlıklı ikinci bölümdedir. Thomas Gradgrind Sissy’i utandırmak ve kendi felsefesini ona empoze etmek istemektedir. Gradgrind Sissy’e atı tanımlamasını emreder. Kız onun istediği yanıtı veremeyince Bitzer adında, sisteme ayak uydurmuş bir

çocuktan aynı tanımı yapmasını ister. Tanım tam Gradgrind'in istediği tarzdadır ve doğrudan sayılarla bezenmiştir:

“Bitzer”, dedi Thomas Gradgrind. “Atın sana göre tanımı nedir?” “Dört ayaklı. Otobur. Kırk dişi var. Yirmi dört öğütücü dişi, dört köpek dişi, on iki azı dişi. Baharda kıl döker; bataklıkli memleketlerde tırnak da değiştirir. Toynakları serttir ama nal çakılması gerekir. Yaşı ağzındaki izlerden anlaşılabilir”. İşte bu ve daha da fazlası Bitzer'dı. (Hard Times, 5).

Yukarıdaki alıntıda bulunan sırasıyla *dört, kırk, yirmi dört, dört, on iki* rakamları, dönemin zihniyetinin ne kadar sayılara önem verdiğinin Dickens tarafından alaycı bir anlatımıdır. Sayılar duygulara, hayal gücüne ve spekülasyonlara yer vermeyecek kadar kesin, net ve gerçektir.

Sayılara ve sayılarla anlatılmak istenen bilimsel ifadelere bir örnek de yine ikinci bölümde karşımıza çıkar. Gradgrind'in okulunda yeni öğretmenlik yapmaya başlayacak asistanı Bay M'Choakumchild, belirli bir sayıda meslektaş ile beraber, bir ve aynı okuldan, aynı ilkeleri takip ederek mezun olmuş, aynı bilim dalları üzerine akademik eğitim almıştır. Dickens, kesin mezun sayısını aktarır ve ardından bu bilim dallarını “saymaya” başlar:

Bay M'Choakumchild en iyi haliyle sözüne başladı. O ve diğer yüz kırk öğretmen kısa bir süre önce aynı zamanda, aynı fabrikada, çok sayıda piyano bacağı gibi aynı ilkeler doğrultusunda üretilmişlerdi. Muazzam çeşitlilikte yetenek sınama testlerine maruz kalmış, ciltler dolusu kafa patlatan sorular yanıtlamıştı. Kökenbilim, sözdizimi ve ölçü bilim, biyografi, astronomi, coğrafya ve genel haritacılık, birleşik oran bilimleri, cebir, yeryüzü araştırmaları ve seviyeleme, müzik, modelden resim hepsi soğuktan donmuş on parmağının ucundaydı. Majestelerinin Devlet Danışma Meclisi B Programının

içine kadar zorlu yolları aşarak girmiş, yüksek matematik, fizik, Fransızca, Almanca, Latince ve Yunanca'nın gencelerini dermişti. Dünyanın tüm su rezervleri hakkında her şeyi, insanlığın tüm tarihini, tüm nehirlerin ve dağların adlarını, tüm ülkelerin üretimlerini, davranışlarını ve geleneklerini, tüm sınırlarını ve kerterizlerini pusulanın otuz iki noktası üzerinde biliyordu. Ah, biraz aşırıya kaçmışsınız Bay M'Choakumchild. Keşke birazcık daha az bilseydi, sonsuz daha iyi öğretebilirdi (Hard Times, 8).

Yüz kırk öğretmen, on dokuz bilim dalı, on parmağının ucu, pusulanın otuz iki noktası ve sonsuz daha iyi ifadesi, Dickens'in rakamları ve matematiksel ifadeleri kullanma ustalığı ve bu suretle Gradgrind ekolüne yönelttiği eleştirilere en güzel kanıtlardan biridir.

Dickens'in sayıları kullanmak suretiyle izlediği eleştiri yöntemlerinden bir diğeri ise istatistiksel veriler göstererek yapılan eleştiri yöntemidir. Dickens'in bize aktardığı bilgilere göre, çalışan kesimdeki insanlar ne kadar mekanik hale gelmiş ise, üst tabakayı oluşturan işverenleri de o kadar aritmetiksel hale gelmiştir. Bay Gradgrind ile “banker, tacir, üretici ve daha pek çok şey olan” (*Hard Times*, 12) arkadaşı Bay Bounderby gibi nüfuz sahibi işverenler için, yalnızca elde ettikleri kâr, istihdam sayıları, yıllık hedeflerindeki kalkınma planı, ölüm ve iş kaybı ya da suç ve iş kaybı gibi konular birinci sıradadır. Bu konuları anlayabilmenin tek yolu karmaşık hesaplar, denklemler, istatistiksel rakamlar yani kısacası matematik bilmektir. Hiçbir şeyi kesinlikle merak etmeden, düşünmeden sadece matematik bilmek... Öyle ki, bu insanlar kendilerine uygun bir parola geliştirmişlerdir: **Never Wonder** yani Asla Merak Etme! Başka bir deyişle; bir makine, bilgisayar ya da robot gibi doğum, ölüm, üreme, hastalık, sağlık, kâr, zarar, milli gelir, aile geliri vs. oranlarını sadece ve sadece hesaplamak önemlidir. Sorgulamak, düşünmek ve hissetmek yasaktır. Bu eleştiri

yöntemini Dickens, en net haliyle *Hard Times*'ın sekizinci bölümünde kullanmaktadır. Yeni nesil işçi bebeklerin üretimindeki istatistiksel sayılar ve maddeler aşağıdaki gibidir:

*Asla merak etme. Toplama, çıkarma, çarpma ve bölme işlemleriyle, bir şekilde, işleri rayına sok ve asla merak etme. Getirin bana, der Bay M'Choakumchild, şu yeni yürümekte olan bebeği ve ben onun hiçbir zaman merak etmeyeceğini garanti edeyim. Coketown'da yeni yürümeye başlamış birçok bebeğin dışında, zamana karşı, sonsuzluğa doğru yirmi, otuz, kırk, elli ve daha fazla yıldır yürüyen hatırı sayılır sayıda bebek vardır. Herhangi bir insan toplumu içinde dolaşmaları ürkütücü olan bu bebeklerin nasıl adam edileceği sorunu on sekiz mezhebi karşı karşıya getirmiştir...Madde Bir, anlatılanların doğruluna güvenmeleri gerektiğini söylüyordu. Madde İki, her şeyi Siyasi Ekonomi cinsinden algılamaları gerektiğini söylüyordu. Madde Üç, iyi bebeklerin büyüyünce nasıl banka tasarruf sahibi olduklarını, kötü bebeklerin ise nasıl suçlular olarak denizaşırı ülkelere sürgün edildiklerini anlatan kocaman kitaplar yazıyordu. Madde Dört, bilgi dağarcıklarındaki açıklıkları ve boşlukları ustaca örtbas ederdi. Fakat, bütün maddeler bu bebeklerin asla merak etmemeleri konusunda hemfikirdiler (*Hard Times*, 39).*

Yukarıdaki alıntıda açıkça görülen rakamlar, istatistiksel verilerin, dönemin politik ve iktisadi otoriteleri için ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Her şey *toplama, çıkarma, çarpma, bölme* şekline dönüştürülmekte ve bu dört temel işlem cinsinden değerlendirilmektedir.

Hard Times'da bu denli matematiksel imgenin, göndermelerin varlığı ile sayısal ve istatistiksel ifadelerin bulunması, romanın aslında Dickens'ın kendi yaşamının birebir yansıması olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla *Hard Times*'da Dickens, gerçek hayatındakileri yansıtmaktadır. Bu nedenle

romanda, matematiksel bir otobiyografi, realizm ve nesnellik hakimdir. Alt-orta sınıf bir aileden gelen Dickens'ın hayatı çeşitli zorluklar içinde geçmiştir. Deniz Kuvvetleri bünyesinde çalışan babası John Dickens, borçlarından ötürü tutuklanmış, maddi zorluklar aileyi perişan etmiştir. Bunun sonucu olarak Dickens, on iki yaşında *haftada altı ya da yedi shilling* harçlığa bir depoda çalışmaya başlamıştır (Dickens, 1997, 78-82). Burası o kadar eski ve çürümüş bir yerdir ki, farelerin sesleri etrafta duyulmaktadır. Bir zaman sonra Dickens, babasının serbest bırakılmasıyla ara verdiği eğitime geri döner. Ancak bundan sonra yaşayacağı zorluklar, maddi zorluklardan ziyade eğitim sisteminin verdiği sıkıntılardır. 19. yüzyılda İngiltere'de disiplinli gözleme dayanan Lancasterian (ya da diğer adıyla Monitorial) eğitim sistemi ile The Birbeck Schools (Gilmour, 1967, 212-213) adıyla bilinen fabrika okulları kabul görmektedir ve özellikle fabrika okulları, Endüstri Devrimi'nin mimari temelleri utilitarianism ile siyasi ekonomi unsurlarına göre tasarlanmıştır ve onları desteklemektedir. Diğer bir deyişle sistem, okul sıralarından itibaren insanları şekillendirmektedir. Dickens, bu eğitim sistemlerinin dışında, özel bir okula gitmiştir. Ancak, zamanının bu sistemlerinden etkilendiği bir gerçektir. Ne var ki, Dickens'ın Wellington House Academy'deki başöğretmeni bile, “bedensel cezalarda uzmanlaşmış, sopalı bir sadisttir...ve *Hard Times*'daki katil kılıklı Bay M'Choakumchild"ı anımsatmaktadır (Kaplan, 1989, 45). Dickens'ın, otobiyografisinde alaycı bir ifadeyle aktardığına göre başöğretmenin

Eğitim bilimlerinin en az yakınlık gösterdiği dallarından ikisi cetvel kullanmak ve bedensel ceza idi. Elinde maundan kalın bir cetvel, her zaman şifreleme (matematik hesapları içeren) kitaplarını çizer ya da onu sinir edenlerin

avuçlarına sert bir şekilde vururdu...Bu yaptığı işin, onun var oluşunun baş tesellisi olduğundan hiçbir şüphem yoktu (Dickens, 1997, 97).

Böyle sert bir eğitim sistemi içinde okul yıllarını tamamlayan Dickens, hafızasına kazınmış bu anıları aritmetiksel bir kesinlik ve paralellikle eserine aktarmıştır. *Hard Times*'ın birinci kitabının birinci bölümünde bu katı eğitim sistemi ve Dickens'ın hayatına doğrudan yansıyan matematiksel yanı, okul dersliğinin ve sahibinin betimlenmesinde açıkça görülür:

Mekan düz, çıplak, monoton, elik kasa odası görünömlü bir okul dersliği idi ve konuşmacının kare şeklindeki işaret parmağı, görüşlerini öğretmenin koluna çizdiği çizgilerle vurgulamak suretiyle onların altını çiziyordu. Konuşmacının kare duvar şeklindeki alnı vurguya destek veriyordu. Kare duvarın alt sınırını kaşlar oluşturuyor...sanki kafanın içinde saklanan katı gerçeklere bir depo odası kadar yer yokmuş gibi görünüyordu. Konuşmacının dik kafalı duruşu, kare ceketi, kare bacakları, kare omuzları...bu vurguya destek veriyordu (Hard Times, 3).

Dikkat edilecek olursa, yukarıdaki alıntıda geçen ayrıntılar, Dickens'ın eğitim yıllarında yaşadığı ve otobiyografisinde sözünü ettiğı eğitim sisteminin matematiksel kesinlikteki yansımasıdır. Yaşadıkları Dickens'ı çok derinden etkilemiştir.

Endüstri Devrimi'nin bu kasvetli yansımalarını otobiyografik olarak mektuplarında da görmek mümkündür. Daha ileriki yıllarında Dickens, *Hard Times* romanını yazmadan on beş yıl önce, Endüstri Devrimi geçirmiş kentleri dolaşmış ve gördükleri onu hayrete düşürmüştür. E.M. Fitzgerald adlı arkadaşına 29 Aralık 1838 tarihli mektubunda şöyle yazmıştır:

Birkaç hafta önce (6 Kasım 1838 tarihinde) Manchester’a gittim ve hayatımdaki en berbat pamuk fabrikasını gördüm. Ondan sonra da hayatımdaki en iyisini. Ex uno disce omnes. Ararında hiçbir büyük fark yoktu...Gördüklerim bana yetti ve gördüklerim kelimelerin ötesinde midemi bulandırdı ve hayretler içinde bıraktı. Bu zavallı insancıklara cehennem hayatını yaşatanlara gücümün yettiği en büyük darbeyi indirmeyi istiyorum. Ancak bunu “Nickelby”de mi yaparım, yoksa başka bir fırsatta mı, buna henüz karar vermedim (House, Storey, I, 1989, 483-484).

Dickens, mektubunda sözünü ettiği bu büyük darbeyi *Nicholas Nickelby* (1839)’de değil, *Hard Times*’da indirmiştir. Endüstri Devrimi’nin mimarları için kast ettiği “*I mean to strike the heaviest blow in my power*” (“gücümün yettiği en büyük darbeyi indirmek istiyorum”) sözünü böylece yerine getirmiştir. Karısına yazdığı 1 Kasım 1838 tarihli bir başka mektubunda ise şu çarpıcı satırları nakletmiştir:

Bütün geceyi Stratford’da geçirdik ve babamın Bridgenorth üzerinden ilerleme planının faytonlar olmadığından imkansız olduğunu dehşet içinde öğrendik. Bundan dolayı buraya (Shrewsbury’e), Birmingham ve Wolverhampton yolu üzerinden gelmek zorunda kaldık. Saat sekizde, soğuk, ıslak sisin içinden yolculuğumuza başladık ve gün açıklığa kavuştuğunda seyahat ettik. Yolculuğumda miller boyunca maden artıklarıyla (cürufıla) kaplanmış yollar, gürül gürül yanan fırınlar, gürültülü buhar makineleri ve fabrika dumanları gözlemledim. Böyle bir sefalet daha önce hiç tanık olmamıştım (House, Storey, I, 1989, 447).

Dickens’in mektuplarında sözünü ettiği fabrikalar, fırınlar, makineler ve insanların sefaleti, otobiyografik olarak son derece düzenli, matematiksel bir realizm ve nesnellik şeklinde *Hard Times*’a yansımıştır.

Dickens, Endüstri Devrimi'nin etkilerini yansıtacağı mekân kullanımında da matematiksel bir titizlik göstermiştir. Bu bağlamda, Dickens'ın *Hard Times*'da kullandığı mekân bile anlamlıdır. Romanda olay örgüsünün geçtiği hayali yerin adı dikkat edilecek olursa “**Coketown**”dır. Bu isim “**Kok kömürü Kenti**” anlamına gelmektedir. Coketown sanal bir kenttir; ancak Dickens'ın betimlemesinde matematiksel bir gerçeklik yatmaktadır.

Kırmızı tuğlalardan yapılmış bir kentti ya da daha doğrusu duman ve küller izin vermiş olsaydı kırmızı tuğladan bir kent olacaktı. Fakat vaziyetten anlaşıldığı gibi, doğal olmayan bir kırmızının ve siyahın kentiydi. Tıpkı yüzü boyalı bir yerli gibi. Makineler ve yüksek bacaların meydana getirmiş olduğu bir kent... Bu bacalardan sayısız yılanlar gibi dumanlar sonsuzluğa doğru yükselir, birbirine dolanır ve asla çözülmezlerdi. İçinde kapkara bir kanalı, mosmor renkli kötü kokulu boyalı suların aktığı bir nehri, pencereleri bütün gün zangırdayan ve sallanan yığınlarca fabrika binaları, melankolik bir delilik durumu yaşayan bir filin kafası gibi monotonca yukarı aşağı inip kalkan buhar makinesi pistonları vardı. Hepsi birbirine çok benzer birkaç büyük caddesi ve birbirine benzeyen pek çok küçük sokağı ile buralarda yaşayan, birbirine eşit derecede benzeyen, her günü ötekine benzer, her yılı ötekine benzer insanlar, aynı saatlerde gider gelir, aynı işi yapmak için kaldırımlarda aynı sesleri çıkarırlardı (Hard Times, 18).

Yukarıdaki alıntıda bulunan kanıtlardan da anlaşıldığı gibi, Endüstri Devrimi'nin izleri her yerdedir. Tuğlaların ve insanların yüzleri kapkaradır. Fabrikaların yüksek bacaları hiç durmadan duman çıkarır ve makineler hep gürültülüdür. Coketown Irmağı, fabrika artıklarından dolayı kötü kokar. Evlerin pencereleri bile makine gürültüsünden zangırdar. Dickens'ın yansıttığı bu matematiksel realizm, şu satırlar vasıtasıyla daha da belirginleşir:

Gerçek, gerçek, gerçek. Maddesel açıdan kentin her yerinde, gerçek, gerçek, gerçek manevi açıdan kentin her yerinde. M'Choakumchild Okulu tümünden gerçektir, Mimarlık Okulu tümünden gerçektir, efendiler ve insanlar arasındaki ilişkiler tümünden gerçektir, hastanede yatmak ile mezarlıkta yatmak arasındaki her şey de gerçektir. Matematiksel rakamlarla ifade edemediğin, en ucuz pazardan alamadığın ya da en pahalısında satamadığın hiçbir şey gerçek değildi, olmamalıydı, olamazdı. Amin. Matematiksel gerçeklerin bu kadar kutsal olduğu bir kent, gerçeklerin (teoremsel) kanıtlanmış zaferi ile bu kadar dolu olan bir kent, hiç şüphesiz, saat gibi tıkır tıkır işliyor muydu? Hayır, pek sayılmaz (Hard Times, 19).

Yukarıdaki alıntıda Dickens, **gerçek** ile kast ettiğinin aslında **matematik** olduğunu, ifadesinin sonunda kendi başına doğrulamaktadır. Bunun da ötesinde, Coketown'ı betimleyen yukarıdaki kanıtların alındığı beşinci bölümün başlığının “The Key-Note” olması dikkat çekicidir. Zira kelime, “Anahtar-Nota” ya da “Bamteli” şeklinde çevrilebilmektedir. Başka bir deyişle, müzikte dönüp dolaşıp çalan ana melodi. Üstelik müzik notalarının matematiksel değerleri olduğu düşünülürse, başlık daha da anlam kazanmaktadır. Demek oluyor ki Dickens, son derece hassas bir konunun bamteline basarak matematiksel bir ezgi tutturmaktadır. Bu matematiksel ezgiye yine matematiksel bazı sözler veya terimler eşlik etmektedir:

Sonra Teetotal Society (Yeşilaycılar) çıktı meydana. Onlar, bu aynı kişilerin (Coketown insanların) gerçekten sarhoş olacaklarını iddia ediyorlar ve (Kraliyet İstatistik Topluluğu için çok büyük önem taşıyan) istatistik tablolarında bunu gösteriyorlardı...Daha sonra başka istatistik tablolarla kimyacılar ve eczacılar çıktı meydana. Onlar ise bu kişilerin sarhoş olmadıklarını, afyon aldıklarını gösteriyorlardı. Daha sonra ise, daha başka istatistik tablolarla deneyimli hapisane müdürü ortaya çıkıyor ve kendinden önceki istatistik tabloları geride bırakarak aynı kişilerin, gözden uzak

batakhanelere dadanmaya eğilimleri olduğunu, böyle yerlerde bayağı şarkılar dinleyip bayağı danslar izlediklerini ve kimi zaman bunlara katılma eğilimi gösterdiklerini ekliyordu. Önümüzdeki ay 24'ünü bitirecek olan A.B., çöküşünün buralarda başladığını belirtmişti (Hard Times, 19-20).

Romanda yansıtılan bu matematiksel realizm için yine Dickens'ın mektuplarından kanıtlar göstermek mümkündür. Arkadaşı Thomas Carlyle'a *Hard Times*'ı yazmakta olduğu sıralarda gönderdiği 13 Temmuz 1854 tarihli mektubunda şöyle demektedir:

*Gelecek ay, şu sıralar Household Words'de yayımlanmakta olan **Hard Times** adlı hikayemi Tek Cilt halinde yayımlayacağım. Onu sabırla işledim... Hard Times'in içeriğinde, bu günlerin yanılgısı içinde pişmanlık duyacak bazı insanların, yüreklerini temelinden sarsacağını umduğum bilgiler bulunmaktadır (Storey, Tillotson, Easson, VII, 1993, 367).*

Yine Charles Knight adında, Society for the Diffusion of Useful Knowledge (Yararlı Bilgilerin Dağılımı Cemiyeti) temsilcisi ve Faydacılık felsefesinin ılımlı bir taraftarı olan arkadaşına yazdığı 30 Aralık 1854 tarihli mektubunda şu satırları iletmiştir:

Eleştirilerim, sadece matematiksel rakamlar ve ortalamalar görenler, bunlar dışında başka hiçbir şey görmeyenlere yöneliktir. Bu kişiler, zamanımızın en büyük kötülüğü ve ahlaksızlığının temsilcileridir ve önümüzdeki uzun yıllar boyunca Siyasi Ekonomi'nin gerçekten yararlı doğrularına zarar vermek adına çok daha fazla kötülük yapacaklardır. Öyle bir kötülük ki, benim tüm hayatım boyunca (uğraşsam bile) yapamayacağım türden bir kötülük (Storey, Tillotson, Easson, VII, 1993, 492).

Endüstri Devrimi ortamında, insanlar acınacak derecede yoksul ve mutsuzdur. Maddi durumları zayıftır. Dolayısıyla Dickens, Coketown bölgesi insanların maddi durumlarını yansıtırken de matematiksel realizm kullanmıştır. Coketown toplumunun en üst seviyesinde bulunan kişilerin düşüncesine göre işçiler, akılları ve kalpleri olan gerçek insanlar olarak kabul edilmemektedirler. Bundan dolayı onlara sadece “the Hands” (*Hard Times*, 50) yani “eller” denir. Bu işçilerin yoksullukları da mutsuzlukları da kendi kabahatleri olarak görülür ve bu kapitalist sistem dahilinde değerlendirilir. *Hard Times*’ın ikinci kitabının birinci bölümünde Dickens, işçilerin Coketown’da işlemekte olan kapitalist sistem karşısındaki durumunu ve işlemekte olan kapitalist sistemi şu cümlelerle anlatır:

Coketown’da, altı pence’den, altmış bin sterlin kazanmış olan herhangi bir kapitalist, sayıları altmış bine varan Eller’in nasıl oluyor da altı pence’den, altmış bin sterlin kazanamadıklarını merak eder durur, bu küçük başarıyı elde edemedikleri için hemen hepsine sitem ederdi. Benim yaptığımı sen de yapabilirsin. Neden gidip yapmıyorsun? (Hard Times, 92-93).

Yukarıda verilen alıntıdan anlaşılacağı üzere, işçiler patronları tarafından sömürülmekte ve horlanmaktadırlar. Üstelik yoksullukları ve mutsuzlukları kendi suçları bile değildir. Onlar, yalnızca hayatlarını çalışarak, alın teriyle kazanmaya çalışan insanlardır. Ne yazık ki patronları, onların insan olduğunu unutmuş, onlardan bir makineden beklenen en yüksek randımanı elde etmeyi beklemektedir. Çünkü bu sistem, gerekli kapitale ve üretim araçlarına sahip olan kişilerin hakimiyetiyle belirlenen ekonomik sistemdir. Bu sistemin adı “Kapitalizm”dir. Marksist terminolojiye göre kapitalizm, “işçilerin, üretim araçlarına sahip olanlar tarafından sömürülmesi suretiyle, artı değer elde

edilmesine dayanan ekonomik ve toplumsal bir rejim”dir (Felsefe Sözlüğü, 1996, 299). Coketown’da da bu kapitalist sistem mevcuttur ve kapitalist bakış açısına göre işçilerde (“ellerde”) “hiç iş yoktur”. Capetown’daki otuz kiliseden hiçbirine işçiler gitmezler, patronlarına nankörlük ederler, taze tereyağlar, lezzetli et yemekleri yemek isterler.

“Şimdi, biliyorsun ki” dedi Bay Bounderby, biraz sherry alarak, “seninle hiçbir zaman bir sorunumuz olmadı ve sen kesinlikle mantıksız şeyler yapan o kişilerden biri olmadın. Diğer birçok kişide bulunan altı atlı faytona binmek, ava eti yemek, altın kaşıkla kaplumbağa çorbası içmek türünden beklentilerin yoktur”. Bay Bounderby, tatminsizlik içinde olan her El’in, en temel, acil ve doğrudan amacının bunlar olduğu düşüncesine sahipti. “Bu nedenle de sırf yakınmak için gelmediğini biliyorum. Görüyorsun ki, bu konuda hiç kuşku yok” (Hard Times, 55).

Yukarıdaki bu alıntı, kapitalist bakış açısının sınıf ayrımını vermektedir.

Hard Times’da hatalı eğitim sistemini Gradgrind temsil etmektedir. Bu sefaletten neden olan acımasız düzeni ise Bounderby gözler önüne sermektedir. Adında, duyarsız bir makinenin gıcırta seslerini taşıyan Gradgrind, sadece hesaba kitaba ve gerçeklere önem vermektedir. Coketown’dan milletvekili seçilen Gradgrind, bu işinde sadece para hesaplamayı ve çarpım tablosunu kapitalist açıdan temsil eder. Gradgrind’in savunduğu eğitim sistemi, Faydacılık felsefesinin hatalı bir uygulamasından doğar. Çocuklar bu eğitim sisteminin içinde katledilmektedir.

Şimdi, sadece Gerçekler’i istiyorum. Bu oğlanlara ve kızlara sadece Gerçekler’i öğretin. Hayatta yalnızca Gerçekler gereklidir. Başka hiçbir şey eklemeyin ve olanları da köklerinden söküp atın. Düşünen hayvanların

akıllarını ancak Gerçekler üzerine şekillendirebilirsiniz: başka hiçbir şey onların işlerine yaramayacaktır. Kendi çocuklarımı ve bu çocukları bu ilke doğrultusunda yetiştiriyorum. Gerçekler'e yaslanın, bayım!...Bu hayatta, Gerçekler dışında başka hiçbir şey istemiyoruz, bayım; sadece Gerçekler (Hard Times, 3).

Bu çocuklar, ne yazık ki bir insan olarak değil, gelecekte faydalı olmaları beklenen makineler olarak görülürler ve onlara sırf gözle görülen, usla algılanan gerçekler öğretilir. Dickens, *Hard Times*'da eğitimi Endüstri Devrimi terminolojisiyle anlatır. Örneğin, Gradgrind'in bakış açısına göre, çocukların beyinleri, aynı tornadan çıkmış ufak kaplara benzetilir.

Dersine "Ali Baba ve Kırk Haramiler" masalındaki Morgiana gibi başladı: Önünde duran kapların içlerinde ne olduğunu görebilmek için onları teker teker denetlemeye girişti. Söyle bakalım, iyi M'Choakumchild. Şu kaynayan kazanından kapları doldurabileceğini ve içlerinde bir hırsız gibi dolaşan Düş gücünü öldürebileceğini sanıyorsan pek yanılıyorsun. Belki bazen yaralarsın, çarpıtırısın ama o kadar! (Hard Times, 8).

Bu kaplar sadece olgularla (gerçeklerle) doldurulacaktır. Bu kaplarda düşgücüne, sanallığa ve duygulara yer yoktur, onları Endüstri Devrimi esir almıştır. Olgulara göre çiçekler, süslü kilimlerde, kuşlar ya da kelebekler de desenli tabaklarda yetişmez.

"Her yönden ve her anlamda gerçekler tarafından denetlenmeli ve yönetilmelisiniz" dedi beyefendi. "Çok geçmeden bir gerçekler kurulu kurmayı umuyoruz. Gerçek denetçilerinden oluşacak ve insanları gerçeklerin, yalnızca gerçeklerin insanları olmaya zorlayacak bir kurul olacak bu. Düşgücü kelimesini dağarcığınızdan tamamen silmelisiniz. Onunla bir işiniz yok.

Gerçekler ile tezatlık içinde olan yöntem ve duygulara sahip olmamalısınız. Gerçekte çiçekler üzerinde yürümezsiniz; çiçekli halılarda dolaşmanıza izin verilemez. Yabani kuşlar ve kelebekler gelip çanak çömleklerinizin üzerine tünemezler; Çanak çömleklerinizin üzerine yabani kuşlar ve kelebekler resmetmenize izin verilemez (Hard Times, 7).

Bu sebepten ev eşyaları, makinelerde olduğu gibi aklın algılayabileceği geometrik şekillerle süslenmelidir. Bu bağlamda, çocukların her şeyi makinelerin işleyişindeki gibi, matematiksel hesapla görmeleri gerekmektedir. Bu duygusuzluk, M'Choakumchild adlı öğretmenin "choke" "child" (boğmak, çocuk) isminde bile yansıtılmaktadır. Makinelerin boğuculuğu, eğitimi bile etkilemiştir. Bounderby'nin bankasında kapıcı olan Bitzer, Coketown eğitiminin bir parçasıdır.

"Yirmi Numaralı Kız atı tanımlayabilecek bilgiden yoksun!" dedi Bay Gradgrind, orada bulunan diğer bütün küçük kapların genel anlamda konuyu anlayabilmeleri için. "Yirmi Numaralı Kız en sıradan hayvanlardan birini tanımlayabilecek gerçek bilgiden yoksun! Oğlanlardan biri tanımlasın. Bitzer, söz senin"... "Dört ayaklı. Otobur. Kırk dişi var"... İşte bu ve daha da fazlası Bitzer'dı... "Yirmi Numaralı Kız", dedi Bay Gradgrind, "şimdi bir atın ne olduğunu biliyorsun" (Hard Times, 5).

Hatta Bitzer, Bounderby'nin başını çektiği ve Bayan Sparsit adında bir ("Bank Dragon") Banka Ejderhası (Hard Times, 89) tarafından korunan kapitalist sistemin bir yordakçısı olup çıkmıştır.

"Söz konusu kişi Bayan", dedi Bitzer sesini alçaltarak ve biraz yakına gelerek, "bu kentteki herkes gibi o da basiretsiz biri ve siz onların ne kadar basiretsiz olduklarını daha iyi bilirsiniz, efendim. Sizin gibi bir Hanımefendi kadar kimse

iyi bilmez”... “Şimdi bana bakınız, Hanımefendi. Daha şimdiden biraz para biriktirdim, efendim. Noellerde aldığım ikramiye var ya, efendim: Ona hiç dokunmuyorum. Aylığım az olduğu halde hepsini harcamıyorum. Neden benim gibi yapamıyorlar, efendim? Birinin yaptığını başkaları da yapabilir (Hard Times, 92).

Aynı matematiksel realizmi, Gradgrind’in çocukları Louisa ve Tom’da görmek mümkündür. Onlar da, doğal olarak, Coketown eğitiminin bir parçasıdır.

Küçük Gradgrind’lerin çeşitli bilim dallarıyla ilgili özel odaları bile vardı. Küçük bir deniz kabukları odası, küçük bir metalurji odası ve küçük bir mineraller odası. Numunelerin hepsi düzenlenmiş ve etiketlenmiş durumdaydı. Taş ve maden cevheri parçaları, kaynaklarından kendi adlarını taşıyan kocaman ve sert aletlerle koparılmışa benziyorlardı (Hard Times, 9-10).

Ancak, ne yazık ki, Gradgrind’in kendi, öz “*metalurjik Louisa*”sı ve “*matematiksel Thomas*” (Hard Times, 11)’ı, aynı Coketown ahalisi gibi, bu eğitim sisteminin kurbanları olurlar. Louisa, Bay Bounderby ile istemediği bir ‘mantık’ evliliği yapmak zorunda kalır ve sonunda başka bir adama aşık olup boşanır. Thomas ise Bounderby’nin bankasını soyar ve tıpkı istatistiklerde bahsedilen, *kötü büyütülmüş bebeklerin, deniz aşırı ülkelere sürgün edildikleri* (Hard Times, 39) gibi, bir suçlu olarak ülke dışına kaçmak zorunda kalır.

Coketown’ın üst-sınıf tabakasını oluşturan sakinleri, ne kadar materyalist ve çıkarıcı iseler, alt tabakaya oluşturan sirk insanları, bir o kadar sıcak kanlı ve insancıldır.

“Efendim!” dedi bay Sleary. Astımla başı dertteydi ve sesi, s harfini çıkarmak için fazla kalın ve ağır çıkıyordu. “Hizmetinizdeyim! Bayım, bu çok kötü bir iş, öyle değil mi? Palyaçom ve köpeğinin kaçtıklarından haberiniz vardır

sanırım”... “Peki Bayım. Zavallı kızcağız için bir şeyler yapmayı düşünüyor musunuz efendim?” Şapkasını çıkarmış, bu iş için içinde taşıdığı mendille kenarını siliyordu. “Döndüğünde ona bir önerim olacak” dedi Bay Gradgrind. “Bunu duyduğuma sevindim, Bayım. O çocuktan kurtulmak istediğimden değil, kısmetini de engellemek istemiyorum. Her ne kadar başlamak için yaşı biraz geçmiş olsa da onu yetiştirmek istiyorum. Sesim biraz kısık çıkıyor Bayım ve beni iyi tanımayanlar beni anlamakta güçlük çekiyorlar”...Konuksever bir rahatlıkla, Sleary; “Beklerken bir şeyler içmek ister misiniz Bayım? Sherry alır mısınız? Siz adını koyun yeter efendim” diye sordu (Hard Times, 29).

Endüstri Devrimi, sirk insanlarına zarar vermemiştir. Bu nedenle onlar, insanlıklarını kaybetmemiş, duygusuzlaşmamış ve mekanikleşmemiştir. Öte yandan bakıldığında, fabrika sahibi Bay Bounderby’nin Endüstri Devrimi’ndeki yeri, bu dürüst, saf, kibar ve pak insanlara göre son derece farklıdır. Fabrika sahibi olmanın dışında banker ve tüccar da olan Bay Bounderby’nin yaptıklarını, Kapitalist sistem bağlamında değerlendirmek mümkündür. Bounderby, yoksulların ve Endüstri Devrimi’nin ezdiklerinin çalışırlarsa, varlıklı olacaklarını düşündüğünden, kendine yoksul bir geçmiş uydurur:

“Pekâlâ”, dedi Bounderby. “Ben bir hendekte doğmuşum ve annem beni bırakıp kaçtı. Onu, bunu yaptığı için bağışlayabiliyor muyum? Hayır. Onu hiç bağışladım mı? Hayır. Bunu için onu ne şekilde anıyorum? Ona, muhtemelen dünya üzerinde yaşamış en kötü kadın diyorum. Sarhoş büyükannemin dışında. Aile gururum falan yok benim. Düşgücü geniş, duygusal sahtekârlardan değilim ben. Ak aktır, kara da kara. Coketownl’lı Josiah Bounderby’nin anasını, Wapping’li Dick Jones’ın anasını andığımdan farklı bir şekilde anmıyorum” (Hard Times, 26).

Bounderby’nin bu yalancı tutumu, Endüstri Devrimi hakkındaki gözleminde de ortaya çıkar. Bounderby, fabrika dumanlarının sağlıklı olduğunu, ciğerlere iyi

geldiğini, kötü koşullu fabrikaların Türk halılarıyla bezenmiş saraylar olduğunu iddia eder.

“Coketown sizin alışık olduğunuz kentlerden değildir, bayım”, dedi Bounderby... “Her şeyden önce dumanlı havamızı görüyorsunuz. Bu bizim yiyeceğimiz ve içeceğimizdir. Özellikle ciğerler için son derece sağlıklıdır. Bizlerin bunu tüketmesini isteyenlerdenseniz eğer, sizden farklı düşünüyorum. Kazanlarımızın dibini, bugün çalıştırdığımızdan daha hızlı çalıştırıp yıpratamayız”... “Sanırım bizim dokuma fabrikalarımız hakkında şüphesiz pek çok şey duymuşsunuzdur. Duydunuz mu? Çok iyi. Size gerçekleri anlatayım. Bu iş, olabilecek en zevkli, en hafif iştir. Kaldı ki, en iyi parayı, bu işte çalışanlar alırlar. Bundan da ötesinde, dokuma fabrikalarımızı, onları Türk halılarıyla bezemeden geliştiremeyecektik”... “Son olarak,” dedi Bounderby, “gelelim Eller’imize. Bu kentte, hayattaki tek amacı aynı olmayan bir erkek, kadın veya çocuk bulamazsınız. Bu amaç, altın kaşıkla kaplumbağa çorbası içmek ve av eti yemektir” (Hard Times, 99).

Romanda, işçi sınıfını Stephen Blackpool temsil eder. Stephen, ait olduğu sınıfın tipik bir örneğidir. Eli işe yatkın, işini iyi yapan ancak iş güvenliği olmaksızın son derece kötü şartlarda, çok az bir paraya çalışan dürüst bir insandır. Kırk yaşlarındadır fakat daha büyük gösterir (Hard Times, 50); çünkü şartlar onu yıpratmıştır. Stephen’ı sabahın erken saatlerinde iplik eğirme makinesinin başında çalışırken buluruz:

Soluk sabah ışığı, Coketown’ın üzerinde yükselen canavarımsı yılan şeklindeki dumanları gözle görülür hale getirmeden önce, Peri Sarayları ışığa boğulmuştu bile...Stephen, iplik eğirme tezgahının üzerine sessizce, dikkatlice ve dengeli bir şekilde eğilmekteydi. Stephen’ın çalıştığı yerde tüm adamlar dokuma tezgahlarından oluşan ormanın içinde, korkunç sesler çıkaran, kulakları sağır eden makine seslerine inat sessizce çalışıyorlardı (Hard Times, 54).

Stephen, romanda “muddle” (“zor durum”) sözünü “*Deed we are in a muddle*” (“Gerçekten zor durumdayız”) (*Hard Times*, 118) gibi çeşitli şekillerde tekrar eder durur. Diğer işçiler hakkında ise çok fazla bilgiye sahiptir: *Onların yüzeydeki zayıflıklarını ve yanlışlarının altındaki gerçek kimliklerini en iyi O (Stephen) biliyordu. Ancak kardeş bir emekçinin bileceği gibi* (*Hard Times*, 112). Dolayısıyla, Stephen Blackpool’un karakterini Endüstri Devrimi’nin bir parçası olan “trade union”lar (“sendikalar”) bağlamında ele almak mümkündür. Viktorya Dönemi’nde sendikaların kuruluşu, 19. yüzyılın ilk çeyreğine rastlamaktadır. İşçiler, yasal anlamda ilk defa örgütlenme hakkını elde etmişler ve 1829 yılında ***The Grand General Union of all the Operative Spinners (Birleşik Krallığın Tüm Eğirici İşçileri Büyük Genel Birliği)*** adındaki ilk ulusal sendikayı kurmuşlardır. Daha sonra 1834 yılında, ***The Grand National Consolidated Trades Union (Büyük Ulusal Birleşik Sendika)***’yı kurmuşlardır (Cole, 1966, 70). Stephen Blackpool, emekçi kardeşlerinin dilinden, halinden anlaması, çıkarsız oluşu ve açık sözlülüğü ile sendikaların ve sendika liderlerinin olması gerektiği gerçek halini temsil etmektedir. Birliğin ve kolektivizmin sembolüdür. Karakteri güçlü bir insandır. Bounderby ile yaptığı bir konuşmasında, işçi kardeşlerini gerçek bir sözcü gibi savunur ve sözünü sakınmaz:

*Bizler hakkında ne düşündüğünüze, neler yazdığınıza, neler konuştuğunuza bir bakın. Bakanlıklara hakkımızda neler yazdığınıza bir bakın. Biz hep haksız, siz hep haklısınız ve size göre doğduğumuzdan beri hiç akıl sahibi olmadık. Bakın bu iş nasıl büyüdükçe büyüdü, bayım, dallandı budaklandı, büyüdü, serpildi. Yıldan yıla, nesilden nesile ne hale geldi. Kim bu işe bakıp, efendim, zor durumda olmadığımızı söyleyebilir? (*Hard Times*, 118).*

Stephen’ın bu derecede karakter sahibi bir insan olması, sendika lideri konumunda bulunan Slackbridge’in karakteri ile büyük bir zıtlık gösterir. Dickens’ın sendika lideri Slackbridge, çıkarıcı, ahlâk düşkünü bir demagogdur. İşçileri koruyacağına ve Endüstri Devrimi’ne uyumu sağlayacağına devamlı konuşur (*Hard Times*, 110-114). Bu sebepten Stephen, sendikaya giremez ve emekçi arkadaşlarının gözünden düşer. Dickens, fabrika sahiplerinin işçileri birer makine parçası saydığını, onlara insanca yaşama koşulları sağlamadığı için Slackbridge gibi sendikacıların yararlı olmadığını imâ eder. Dickens’ın, sendika taraftarı mı, sendika karşıtı mı olduğu pek belli değildir. Zaten o zamanlar, sendikaların anlamları da tam olarak açık değildir. Sendikalar daha çok “class-combination” (“sınıf-birleşmesi”) şeklindedir. Dolayısıyla Dickens’ın zamanında, işçilerin sosyal güvenlikleri ve yaşam koşullarının belirsizlik içinde olduğu sonucuna varabiliriz. Endüstrileşme sonucu işçilerin yaşam koşulları ve aile yapılarındaki yansımaları, bu konuda önemli araştırmalar yapılmasına yol açmıştır. Bu toplumsal araştırmalardan bazıları *Hard Times*’a yakın bir tarihi kapsamaktadır.

Toplumsal araştırmaların öncülüğünü Fransız düşünür Frédéric Le Play yapmıştır (Le Play, 1982, 3-134). İçinde bulunduğu günün koşullarında Fransa’daki endüstrileşme sonucu işçilerin yaşam koşullarını inceleyen Le Play, daha sonra kendi ismi ile anılacak olan Le Play Ekolü’nün de kurucusu olmuştur. Le Play, Paris’in banliyölerinde oturan işçi ailelerine giderek onların yaşam koşulları ile gelir düzeyleri arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Le Play, bu çalışmasını 1855’de *Les Ouvriers Européens (Avrupalı İşçiler)* adı ile yayımlamıştır. Bu araştırmanın amacı, sıkıntılı çağda Avrupa’ya toplumsal

reform ilkelerini getirmek idi (Le Play, 1982, 283-299). *Hard Times*'da "Eller" olarak geçen işçiler, Le Play'in tanımına göre

Toplumun olağan ihtiyaçları için elleri ile çalışan bireylerdir. Bu kişiler, hayatta kalabilmenin gerekli araçlarını sağlamakta önemli bir rol oynarlar...Bölgelere, ırklara ve tarihsel dönemlere göre geniş bir çeşitlilik gösterirler. Buna göre, çalışan nüfusun maddî ve ahlakî organizasyonu ve emeğinin doğası, toplumların yapısında bulunan karakteristik özelliklerden birini teşkil etmektedir. Kısacası, bu çalışmada "işçi" terimi ile kast edilen, sadece elleriyle iş yapan emekçilerdir (Le Play, 1855, 17).

Yukarıdaki alıntıda tanımlanan işçi kavramı, Dickens'ın *Hard Times*'ında da aynı şekilde ele alınmaktadır. Le Play'in, Dickens'dan ayrıldığı nokta, işçilerin pazar kontrolünü ellerinde bulundurmaları ve sendikalar oluşturmaları gerektiği konusundaki görüşleridir. Le Play, İngiliz İstatistik Enstitüsü'nün başı G.R. Porter'a yazdığı bir mektubunda görüşlerini şöyle belirtmiştir:

İnanıyorum ki, toplumun hiçbir belirli organizasyonu, İngiliz siyasi ekonomisi tarafından erişilememiştir ve ücretler, rekabet ve uluslararası trampa gibi hassas problemler, özel teşebbüslere mümkün olduğunca en büyük hürriyetin verilmesi yüzünden tam anlamıyla çözümlenememiştir. Bu sorunların, insanlığa yakışır bir şekilde, belirli bir emek, sanayi ve trampa birliğinin kurulmasıyla çözümleneceğine inanıyorum (Le Play, 1982, 21).

Dickens'ın, işçilerin hayatta kalma çabaları ve aile yaşamları ile ilgili *Hard Times*'da yansıttığı realizm ile Le Play'in, işçilerin gelir düzeyleri ile yaşam koşulları arasındaki bağlantıyı kapsayan araştırma gözlemleri arasında büyük bir benzerlik bulunmaktadır. Le Play'e göre Batılı işçi,

Zamanını genellikle bir türden iş yapmaya adamıştır: Ailesinin var olması, neredeyse tamamen aldığı ücrete bağlıdır. Başka bir deyişle, işçi tarafından

gerçekleştirilen emeğin orantısız olarak karşılığına. Birkaç istisna dışında, meşguliyeti, geliri ve harcamaları yıl boyunca sabittir. Bu nedenle bir ailenin var oluşu, sıklıkla haftalık bütçesi ile özetlenebilir (Le Play, 1855, 12).

Le Play, çalışmasının sonunda, toplumsal reform ilkelerini öne sürdüğü düşüncelerini şu cümlelerle özetler:

Otoritesi özel mülkiyete ve zekaya dayanan doğal aristokrasi, bu otoritesini ve refah düzeyini faydalanmak adına kullanmamalıdır. Zira, bu hareket, onun var oluş sebebi olan ahlaki değerleri kaybetmesine neden olacaktır. Aynı zamanda, bu sınıfın etkileri, daima dengede tutulmalıdır. Üyeleri, toplumun her kesiminden gelen insanların katılımlarıyla sürekli yenilenmelidir. Sonuç olarak, alt sınıfın, onu üst sınıftan ayırt eden ahlaki bariyerleri, mümkün olan en çabuk şekilde, insan doğasıyla medeniyet şartlarının izin verdiği ölçüde aşmasına izin verilmelidir. Başka bir deyişle, özgür toplumlar, gelişim ve dengeyi garantileyebilmek için, toplumsal sınıfı endüstriyel emekten muaf tutan güçten faydalanmalıdırlar. Böylece sınıfın bozulması ve sertleşip bencilleşmesi engellenmiş olur (Le Play, 1855, 292-294).

Dickens'in, Le Play gibi açıkça öne sürdüğü belirli bir toplumsal reform modeli yoktur.

Benzer bir toplumsal alan araştırması, sanayileşmenin yoğun etkisinin görüldüğü İngiltere'de, Londra'nın doğusunda yaşayan işçi aileleri üzerinde Charles Booth tarafından yapılmıştır. ***Life and Labour of the People in London (Londra Halkının Yaşamı ve İş)*** adlı çalışmada Booth, bu sorunları 1887'de incelemiş, 1889'da yayımlamıştır. Aynı Le Play'in eserinde olduğu gibi Booth'un araştırmasında da, Dickens'in eserinde sunduğu realizm ile paralellikler mevcuttur. Booth, araştırma evrenini şöyle tanımlamaktadır:

(1887’de yaptığım) İlk araştırma, Londra halkını, özellikle de fakir kesimlerini, toplumsal şartlarını, yaşantılarını, cadde cadde, aile aile, evlerinde olduğu şekliyle tanımlamak amacıyla yapılmıştı. Şimdi (1889’da) uyguladığım yeni metot, insanları çalıştıkları işlerinde, zanaat zanaat, iş iş, fabrikalarında, depolarında veya dükkanlarında incelemek, sokaklardaki, demiryollarındaki, pazarlardaki meşguliyetlerinin izini sürmek, hizmet verdikleri kişiler ile olan ilişkilerini dikkate almak için yapılmıştır (Booth, 1889, 159).

Booth, bu araştırma evreninin kapsamı dahilinde elde ettiği sonuçları, istatistiksel veriler halinde sınıflandırmaya tâbi tutmuştur. Böylece, fakir işçi ailelerinden, orta ve daha üst sınıf aileler arasını kapsayan kategoriler meydana getirmiştir. Buna göre, A ve B Sınıfı adı verilen kategoriler en yoksul olan aileleri, C ve D sınıfları yoksul olanları, E ve F rahat olanları, G ve H ise orta sınıf ve üstünü göstermektedir. Booth’un, işçi ailelerindeki yoksulluğun asıl sebeplerini gösteren, 1889’daki ilk basım için hazırladığı tablo aşağıdaki gibidir:

		Büyük yoksulluk (A ve B Sınıfları)	Yoksulluk (C ve D Sınıfları)
		%	%
1. Somuncular		4	-
2. Sıradan İş	İstihdam meseleleri		
3. Düzensiz İş, Düşük Ücret		55	68
4. Küçük Kârlar	Alışkanlık meseleleri		
5. Alkollü İçki (Koca,her ikisi ya da kadın)		14	13
6. Sarhoşlar veya tutumsuz eş	Yaşam meseleleri		
7. Hastalık			
8. Büyük aile		27	19
9. Hastalık veya büyük aile, Düzensiz iş ile birlikte			

(Booth, 1889, 147).

Booth'un elde ettiği verilere göre, yukarıdaki sonuçların en çarpıcı kısmını yoksulluk nedeni olarak "istihdam meseleleri" meydana getirmektedir. Sıradan (adi) i , düzensiz i , düşük ücretler ve küçük k rlar, fakir i  i ailelerinin en ba taki yoksulluk nedeni olarak belirlenmiştir. Bu durum, aynı tabloyla Dickens'ın *Hard Times*'ında da karşımıza çıkar. Coketown'lı işçiler fakirdir, aldıkları ücret çok düşüktür ve hepsi 'vasıfsız' i  ilerdir. Booth, Le Play'den farklı olarak, işçilerden bahsederken onları aralarında fakir ve çok fakir diye ikiye ayırır.

Benim 'fakir' olarak tanımladığım insanlar, hayatı idame ettirebilmek için gerekli olan zorunlu şeyleri elde edebilmek uğruna mücadele veren ve ay sonunu getirmeye çalışan insanlardır. Öte yandan, benim 'çok fakir' olarak tanımladıkları, kronik bir ihtiyaç içinde ya amaktalar. Bu durum, onların suçu olabilir ya da olmayabilir; bu ayrı bir konudur. Benim meselem, hangi nedenle olursa olsun, yoksulluk ve d    nl k içinde ya ayanlardır (Booth, 1889, 33).

Booth, yoksulluğun nedenleri ve çareleri üzerine çok fazla d   nm   ve başka d    n rlerle de bu konu hakkında fikir alı veri inde bulunmuştur (Simey, 1960, 62). Ancak meselenin ucu, İngiltere'deki sanayileşme ve yarattığı yaşam şartlarına kadar uzanmaktadır. Dickens'ın, Booth'a yakın zamanda yazmış olduğu *Hard Times*'ında da Endüstri Devrimi'nin aynı acımasız yansımaları dikkat çekmektedir.

Dickens'ın *Hard Times*'da yansıttığı matematiksel realizm, onun *gerçekçi* bir yazar olmasından kaynaklanmaktadır. Ne var ki Dickens, toplumcu bir yazar değildir. Ancak, ilginçtir ki Marx'ın edebi kuramı, Dickens'ın i  i sınıfı betimlemesine uyar. Bir Alman d    n r  olan Karl Marx, "**diyalektik**"

yöntemin kurucusudur. Toplumsal olayları tarihsel gelişimi içerisinde incelerken, toplumsal değişimin olduğunu ve bu değişimin de her şey kendi karşıtını yaratır sözleri ile formüle edebilecek “**araştırma-antitez-sentez**” yöntemi ile gerçekleştiği görüşünü getirmiştir. Diyalektik yöntem bu aşamalardan geçerek oluşur. Tarihsel gelişimde her olay kendi karşıtını yaratır. Bu karşıtlılardan ise ortaya bir sentez çıkar. Marx bu yöntemi, daha sonra Marksist düşünce olarak adlandırılacak olan tarihsel materyalizme uygulamış ve toplumun tüm kurumlarını ve düşüncesini belirleyen en önemli ve tek etmenin maddi yaşam ya da yaşam koşulları, yani diğer adıyla ekonomik yapı olduğu görüşünü ortaya koymuştur.

Tarihi maddeciliğe göre üretim güçleri ve üretimi yapan sosyal grupların birbiriyle ilişkisi, o toplumun ekonomik yapısını meydana getirir ve alt yapı denilen bu ekonomik yapı, o toplumun üst yapısı denilen ahlaksal, hukuksal, dinsel görüşlerini ve sanat anlayışını belirler...Felsefî sistemlerin doğuşu, dinsel inançlardaki değişimler, yeni sanat türlerinin ortaya çıkması, temelde, yani ekonomik yapıda meydana gelen değişikliklerin sonuçlarıdır (Moran, 1994, 39).

Buna bağlı olarak Marx, insan, insan emeği ile üretim ilişkisini incelemiştir. Ona göre, kapitalist toplumlarda insanın emeği ve emeğin ürünleri, insan için yabancı unsurlardır. Marx’ın “yabancılaşma” kavramını Eric Fromm, **Marx’ın İnsan Anlayışı** adlı eserinde şöyle dile getirir:

Marx’a göre emeğin yabancılaşması, tüm tarihsel devirler içinde değişik oranlar ve biçimlerde görülmesine rağmen, en belirgin ve ileri biçimiyle kapitalist toplum düzeninde ortaya çıkmaktaydı. Bu aşamada en fazla yabancılaşan sınıfın da, emekçi olduğuna inanıyordu. Bu düşünceye göre,

emekçinin yaptığı işi belirlemede herhangi bir sözü geçmemekte, böylece de kullandığı makinenin bir parçası haline gelmektedir (Fromm, 1992, 137).

Dickens, *Hard Times*'da Coketown işçilerinin fabrika sahipleri tarafından “Eller” olarak anılmasından ve makinelerin bir parçası olarak görülmesinden söz eder. Çalıştıkları fabrikalarda hiçbir söz hakları bulunmamaktadır ve yaptığı işleri belirleme gibi bir hakları yoktur. İşçilerin eğitiminden sorumlu Gradgrind'in kendisi bile bu yabancılaşmadan nasibini alarak “galvanizing apparatus” (“galvanize eden makine”)’ye dönüşmüştür. Zira bu sistemin çark dişlerinden biri de kendisidir. Marx’a göre emeğin ürünü bir nesneye aktarılmış, maddeleşmiş emektir, emeğin nesnelleştirilmesidir. Marx için emek, işçinin doğasının bir parçası değildir. Marx, çalışmanın işçinin dışında olduğuna, öznel varlığına ait olmadığına ve çalışırken işçinin mutsuz olduğuna inanır. Nitekim *Hard Times*'da, Coketown'un bütün işçilerini temsil eden Stephen Blackpool, fabrikadaki çalışma şartları olarak da özel hayatında da mutsuzdur. Romanın üçüncü ve son kitabı “Garnering” (“Ürünleri Toplamak”)’de Stephen’ın ölümü, onu şehitlik mertebesine erdirtir ve Gradgrind ile Bounderby’nin temsil ettikleri sistemin eninde sonunda çökmeye mahkum olduğunun bir habercisidir.

Dickens’in *Hard Times*'da yansıttığı matematiksel imgelem, zengin bir matematiksel görsellik, matematiksel realizm, istatistiksel ifadeler ve matematiksel otobiyografi ile objektivite şeklinde kendini göstermektedir. Bunun nedeni, Endüstri Devrimi mimarlarının her konuya matematiksel bir bakış açısıyla yaklaşmış olmalarından, insan kalbini ve duygularını hiçe saymış olmalarından kaynaklanmaktadır. Dickens, romanıyla bu durumu eleştirmek istemiştir. Endüstri Devrimi’nin insan, toplum ve doğayı, kanıtlanması gereken

büyük bir teorem, çözülmesi gereken büyük bir aritmetik problemi gözüyle görmesine karşılık Dickens, yine bir teorem niteliği taşıyan eseriyle karşılık vermiştir. “Reaping” (“Ekinleri ekmek”), “Sowing” (“Ekinleri biçmek”), Garnering (“Ürünleri toplamak”), bu teoremin ispatlandıkça ortaya çıkan matematiksel bağıntılar silsilesidir. Teoremin tanıtlanması ile birlikte ortaya çıkan sonuç tek değişmez “gerçek”tir; yani insanın bir kalbi olduğu gerçeği! Formülü ise son derece basittir: “You sow what you reap” (“Ne ekersen onu biçersin”).

II. GASKELL’İN *MARY BARTON*’INDA YABANCILAŞMA, ANOMİ VE İLETİŞİMSİZLİK KAVRAMLARININ ENDÜSTRİ DEVRİMİ AÇISINDAN ELE ALINMASI

Endüstri Devrimi, insanlık toplumunu derinden etkileyecek değişikliklere yol açmıştır. Bilim ve teknoloji, felsefe, ekonomi, politika, din, nüfusun artışı, endüstrileşme ve işçileşme süreçleri, açlık, sefalet, sınıflar arası uçurumun oluşumu gibi olumlu ve olumsuz pek çok gelişme bir arada meydana gelmiştir. Bu durumdan, özellikle sanayileşmenin beşiği ve en yoğun olduğu 19. yüzyıl İngiltere’si etkilenmiştir. Ancak, Endüstri Devrimi’nin en büyük ve en derin etkileri, insanların ruhsal dünyası ve psikolojik yapıları üzerinde olmuştur. Hızla değişen ekonomik şartlar, makineleşme, hayatta kalma çabası insanları birbirlerine ve hatta kendi benliklerine yabancı kılmıştır. Öyle ki, bu durum İngiliz Edebiyatı alanında açık bir şekilde gözlenebilmektedir. Dolayısıyla, 19. yüzyıl İngiliz romanı bağlamında, Endüstri Devrimi’nin insan ve toplum üzerindeki yansımalarını yabancılaşma, anomi ve iletişimsizlik kavramları açısından ele almak mümkündür. Ankara Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Ufuk Ege, yabancılaşma söyleminin tarihçesini kapsamlı bir şekilde ele aldığı *Batı Kültüründe Yabancılaşma Kuramları ve David Storey’nin Romanlarında Yabancılaşma Teması* adlı yapıtında “yabancılaşma” kavramını şöyle tanımlar:

Yabancılaşma, bir takım sosyolojik ve psikolojik dış etmenlerden dolayı, kişinin kendi benliğini kaybetmesi ve bunun sonucu olarak da akli dengesizlik yaşayıp çevresiyle uyum sağlayamamasını ve iletişimsizliğin son safhaya ulaşmasını vurgulamaktadır. Tıpkı, “bu iş yılan hikâyesine döndü” atasözündeki gibi, yabancılaşmış bireyin veya toplumun hayatı karmakarışıktır (Ege, 2000, 5).

Ege'ye göre, yabancılaşma söyleminin özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda artmasının belli başlı nedeni ise

19. yüzyılda, İngiltere'de kendini gösteren Endüstri Devrimi ve makinenin üretimde kullanılması sonucu insanlar üzerinde ortaya çıkan olumsuz sonuçlar...olabilir. Bu sonuçlar ise insanın makinenin egemenliği altına girerek kendi özünü yitirmesidir (Ege, 2000, 7).

Ege, çalışmasında şöyle devam eder:

Makinenin getirdiği toplumsal üretim düzeniyle, bireysel düzey arasındaki çelişki kişiyi tedirgin eder ve bireyin yavaş yavaş kişiliğini yitirmesine, topluma yabancılaşmasına ve bunalıma düşmesine yol açar. İngiliz Edebiyatında gözlenen bu durum Avrupa'da da etkisini göstermiştir (Ege, 2000, 7).

Demek oluyor ki, üzerinde çalıştığı makinenin bir parçası haline gelen insan, kendine ait olan öz benliğinden sıyrılarak farklı bir bilinç düzeyine ulaşır ve kendine 'öteki' bir benlik yaratır. Zamanla kişi, kendi özüne ve içinde bulunduğu topluma karşı yabancılaşır. Psikanalizin babası kabul edilen Avusturyalı doktor Sigmund Freud, yabancılaşma kavramını uygarlıkla ilişkilendirir. Freud'a göre uygarlık, insanın fiziksel dış dünyayla olan sıkı bağının bastırılması sonucu insanın topluma yabancılaşması yüzünden ortaya çıkmıştır. Freud, *Civilization and Its Discontents* adlı yapıtında insanın dış dünyaya ayrılmaz bir bağla bağlı olduğundan söz eder. Freud'a göre,

İnsanların, yaşama sanatının yolu olarak deneyimledikleri bu durum...kişinin zihninde tatmin arar ve kapasitesini libidonun yerine geçmek için kullanır. Ancak, dış dünyaya sırtını dönmez; tam tersine, kişinin dış dünyaya tamamiyle bağlanıp, onunla ayrılmaz bir bağla birleşip sabit bir ilişkide olmasını sağlar (Freud, 1994, 15).

Freud, aşk, cinsellik gibi içgüdülerin ve zevklerin baskı altına alınmasıyla uygarlığın mümkün olduğunu savunur. Çünkü

Uygarlığın, içgüdüsel zevklerden feragat edilmesi üzerine kurulu olduğu gerçeğini inkâr etmek imkânsızdır. Bu, uygarlığın var oluşunun, güçlü içgüdüsel ihtiyaçların doyurulmaması (bastırılması, baskı altında tutulması) raddesine kadar vardığı anlamına gelmektedir (Freud, 1994, 28).

Freud, *Kitle Psikolojisi ve Psikanaliz Üzerine* adlı yapıtında ise Le Bon'un yabancılaşma ve kitle ruhu kavramlarına değinir.

Le Bon'un belirttiğine göre, tek kişinin bireysel yoldan edindiği özellikler kitle içinde silinir, dolayısıyla bireyin kendine özgü karakteri kaybolur. İrsal bilinçdışı kendini açığa vurup, ayrıtürdenlik (heterojenite) ve aynıtürdenlik (homojenite) içerisinde eriyip gider. Diyebiliriz ki, bireyden bireye pek değişen ruhsal üst yapılar kaldırılıp bir kenara atılır, işlemez duruma getirilir; bireylerin tümünde homojen özellikler gösteren bilinçsiz alt yapı ise gün ışığına çıkarılır...bu yoldan kitle bireylerinin ortalama karakteri doğup ortaya çıkar (Freud, 1990, 352).

Yabancılaşma kavramıyla yakından ilgisi olan başka bir kavram ise “anomi” adı verilen kavramdır. Sosyolog Robert K. Merton, *Anomie, Anomia, and Social Interaction* adlı yapıtında anomi kavramını şöyle tanımlar: “Anomi, kültürel normlar ve amaçların bireyleri bunlara uymaya zorlaması sonucu toplumsal yapı

temsilcileriyle bireyin bunalımıdır” (Merton, 1964, 162). Freud’un Le Bon’dan aktardığına göre, anominin

Nedenlerinden biri, bir kalabalık ortamında yaşamasından ötürü, bireyin kitle içinde karşı durulmaz bir güce sahip olduğu duygusuna kapılması ve böyle bir duyguyla kendini birtakım içgüdüsel isteklerin eline teslim etmesidir; oysa normalde çaresiz dizginleyip frenleyeceği içgüdülerdir bunlar. Anomilikte, dolayısıyla kitlesel sorumsuzlukta bireyleri başka zaman geride tutan sorumluluk duygusu tümüyle silinip gider (Freud, 1990, 353).

Görüldüğü üzere, yabancılaşma ile anomi son derece birbirine benzer kavramlardır ve ikisi de nihai anlamda insanın kendine ve yaşadığı toplumun normlarına asileşmesini ifade eder. Yabancılaşan insan, benliğine ve topluma farklı bir kişilik oluştururken, anomi durumunda sosyal normlardan sapar; zira, toplumun kişiye vaat ettiği yüksek yaşam standartlarıyla bu amaçlara ulaşması için gerekli olan imkânlar, kişinin bulunduğu sosyal sınıf itibarıyla uyuşmamaktadır. Dolayısıyla kişi bunalıma girer.

İşte tam bu noktada üçüncü bir kavramdan söz edilebilir. Bu kavramın adı “iletişimsizlik”tir. Çeşitli şartlar altında yabancılaşma ve anomi kavramları, *iletişimsizlik* şeklinde kendini gösterebilmektedirler. Bunun nedeni ise son derece açıktır. Kişi, benliğiyle yabancılaştığı ve toplum normlarıyla ilişkisini kestiği zaman, aslında toplumla olan iletişimini kesmiştir; çünkü kişide bir hiçlik duygusu egemen olmuştur, kendini değersiz hisseder ve gelecek ile ilgili gerek özel hayatı, gerekse kariyer hayatı açısından hiçbir beklentisi kalmamıştır.

Gaskell’in *Mary Barton* (1848)’ında yabancılaşma, endüstrileşmenin beraberinde getirdiği bir olgu şeklinde betimlenir. Gaskell, romandaki mekânı

anlamli kılmak amacıyla, ilk önce yemyeşil alanların göz alabildiğine uzandığı, tertemiz göletlerin doğal güzelliklerini sergilediği bir mekânla romanını açar. Bu mekân çerçevesinde yaşayan insanlar mutlu ve neşe doludur. Ancak, karakterlerin iç dünyasına girip aralarında geçen diyaloga şahit olduğumuz vakit, fabrika sahibi olan zengin işverenleri ile aralarında büyük bir uçurum, bir yabancılaşma olduğunu ve özellikle John Barton’un bundan fazlasıyla rahatsız olduğunu görürüz. Yabancılaşma söylemi, romanda bu noktadan itibaren devreye girer. John Barton’un sesi sitem doludur.

“Onların bana ne iyiliği dokundu ki ben onları seveyim?” diye sordu Barton gözlerinden ateş çıkarak. “Hastalanırsam gelip bana bakıyorlar mı? Çocuğum Tom’un beyaz dudakları, benim ona sağlayabileceğimden daha iyi gıdaların ihtiyacı içinde titreyerek öldüğünde, zengin adam oğlumun hayatını kurtarabilecek besinleri getiriyor mu? Haftalar boyu işsiz kaldığımda, kara kışta, ayazda, yakacak kömürüm yokken ve üzerime giyecek bir şeyim yokken zengin adam benimle sahip olduğu ganimetini paylaşıyor mu?”... “Hayır, sana söylüyorum, yalnızca fakirler fakirlerin halinden anlar. Bana zenginlerin, fakirlerin yaşadıklarından haberdar olmadıkları masalını anlatma; eğer bilmiyorlar ise bilsinler. Biz çalışabildiğimiz sürece onların kölesiyiz; alınlarımızın teriyle çalışıp servetlerine servet katıyoruz. Fakat yine de, iki ayrı dünyanın insanları kadar ayrı yaşıyoruz; aralarında büyük bir uçurum bulunan Dives ve Lazarus kadar ayrı” (Mary Barton, 8).

Nitekim hemen ileride olayların akışında hızlı bir değişim yaşanacaktır. Endüstrileşmenin olumsuz etkileri insanların üzerine bir karabasan gibi çöktüğü için mekân da artık eskisi gibi güzel değildir. Romanın başında, Barton’ların evi *“neredeyse tamamen mobilya ile tıka basa dolu (ki bu, fabrika çalışanları arasında hali vakti yerinde olmak anlamına geliyor)”* (Mary Barton, 13) iken,

ekonomik bunalım dolayısıyla işçiler ve işverenler arasında anlaşmazlığın baş göstermesiyle, insanlar ekmek parası için mobilyalarını parça parça satmaya başlarlar ve *“büyük evlerin içleri halen insan doluyken, iplik eğiricilerin ve dokumacıların evleri bomboş bekliyordu; çünkü bir zamanlar onları dolduran aileler, artık odalarda ya da mahzenlerde”* (Mary Barton, 24) yaşamaya başlamak zorunda kalmışlardır. İnsanların yaşamlarının karamsarlaşmasıyla birlikte yazarın kullandığı ton da karamsarlaşır. John Barton’un karısı Mary’nin doğum yaparken ölümüyle baba kız ortada kalırlar. Kızları Mary Barton daha küçüktür. Sanki bütün aile evin annesiyle birlikte ölür. Evin babası John Barton, topluma karşı yabancılaşmıştır.

O gece John Barton’un hayatındaki güzel ilhamlardan bir tanesi kalkıp gitmişti. Dünyaya onu bağlayan yumuşak ve nazik, insan sevgisiyle dolu bağlardan bir tanesi gevşemişti ve o andan itibaren komşuları, onun değişikliğe uğramış bir adam olduğu görüşünde hem fıkirdiler. Kasvetli ruh hali ve katı kişiliği ara sıra olmak yerine olağan bir durum olmuştu. Artık daha dik kafalı bir adamdı (Mary Barton, 22).

Görüldüğü üzere, John Barton’ın hayatında meydana gelen bu anî değişiklik, onu bambaşka bir insana dönüştürmüştür. Endüstri Devrimi’nin beraberinde getirdiği olumsuz toplumsal etkiler, aile yaşantısının içine kadar hızlı bir şekilde ve tüm acılarıyla girmiştir. İnsanlar başkalaşmaya başlamışlardır. Daha ileride Gaskell’in, onu Dr. Frankenstein’in yarattığı canavara benzetmesi boşuna değildir.

John Barton’ın üzerinde düşündüğü konu, dünya üzerinde yaşadığı sürece kaderinin ne olduğu, yani zenginler ve fakirler idi. Aynı Allah onları

yaratmışken, neden bu kadar birbirlerine ayrılır, bu kadar yabancılar? İlgi ve âlâkalarının bu kadar farklı oluşu Allah'ın işi değildi. Peki kimin işi idi?... Eğitimsiz insanların davranışlarını, Frankenstein adındaki ruhu olmayan canavarın tipik davranışlarında görmek mümkün gibi geliyor bana... John Barton da aynı bu şekilde bir Chartist, bir Komünist; kısaca herkesin yabani ve hayalperest dediği türden bir birey olmuştu (Mary Barton, 199).

Yukarıdaki alıntıda Gaskell'in, Mary Shelley'nin *Frankenstein, or the Modern Prometheus* (1818) romanındaki *yabancılaşma* temasıyla bağlantı kurması ve bu eserdeki “canavar”a göndermede bulunması ilginçtir. Çünkü John Barton ile Frakenstein'in ortak bir noktaları vardır: Her ikisi de topluma ve kendilerine karşı yabancılaşmışlardır. Jenny Uglow, *Elizabeth Gaskell: A Habit of Stories* adlı kitabının “Exposure: *Mary Barton*” başlıklı onuncu bölümünde, bu konu hakkında şöyle yorumda bulunmaktadır:

Gaskell'in bakış açısıyla okunduğunda, Mary Shelley'nin canavarının trajedisi, kısmen, kendi kökenini, kimliğini, yaradılışının sebebini anlayabilmek için yaptığı amansız arayıştan kaynaklanmaktadır. Gaskell, çalışan sınıf insanlarını da canavarla aynı ışık altında görmektedir. Yaraticılarına (fabrika sahibi efendilerine) sırtını dönen, ihmal edilmiş çocuklar olarak (Uglow, 1993, 204).

Yaşadığı ailesel trajedilerden ötürü topluma yabancılaşmasının dışında, endüstrileşmenin olumsuz yansımalarından biri olarak çalışma saatlerinin azaltılması ve buna bağlı olarak maaşların düşürülmesi, John Barton'ın işverenlerine karşı düşmanca duygular beslemesine de neden olur. Sonuçta, ortaya çıkan bunalımın adı bu defa *anomidir*. Tek istedikleri, fabrika sahipleri gibi insanca şartlar altında yaşamak olan çalışanlar, kendilerine vaat edilen hayat

şartlarından mahrum bırakılınca, patronlarınca belirlenen normlara karşı tavır alırlar. Gaskell, bu duyguyu şu sözleriyle dile getirir:

Yüreği dağlanan adamlardan biri John Barton'dı. Zavallı dokumacı için iş vereninin, her biri diğerinden büyük ve lüks bir eve taşındığını, sonunda hepsinden daha da büyük, muhteşem bir tane yaptırdığını görmek ya da parasını fabrikadan geri çektiğini ya da emlak satın almak için fabrikasını sattığını görmek şaşkınlık verici bir şeydir. Bütün bu zaman boyunca, bu servetin, kendisi ve çalışma arkadaşları tarafından yapıldığını sanan dokumacı, azaltılmış maaşlar, kısa çalışma saatleri, yalnızca birkaç işçinin istihdam edilmesi gibi olayların içinde, çocuklarına ekmek parası götürebilmek için mücadele vermektedir (Mary Barton, 23).

Ne yazık ki hızlı endüstrileşmenin insan hayatına getirdiği trajedi, yalnızca Barton ailesinin başına gelen bir şey değildir. Karabulutlar, Wilson ailesinin de üzerinde dolaşmaktadır. George Wilson, çalıştığı Carson fabrikası yanınca işsiz kalır.

Wilson, Carson'ların fabrikasında çalışan bir işçi olduğu için artık hiçbir işi yoktu. Fakat bir mühendisin yanında çalışan ve işine dört elle sarılan, istikrar sahibi bir adam olan oğlu, bütün aileyi geçindirmeye yetecek miktarda maaş alıyordu. Yine de, oğlunun eline uzun süredir bakıyor olmak, Wilson'ın aklını kemiriyordu. Canı sıkındı ve depresyona girmişti (Mary Barton, 65).

George Wilson'ın işsiz kalması, toplumda para kazanan, üretken bir işçi olarak edindiği yerin kaybolup gitmesi anlamına gelmektedir. Bu olay, onun kendi benliğiyle çelişki yaşamasına ve önceki iş hayatıyla yabancılaşmasına neden olur. Oğlunun kazandığı parayla geçinmek zorunda kalması ise, duyduğu utanç dolayısıyla aile içi iletişimsizliğe sebebiyet verir. Wilson bunalımdadır. Daha da

kötüsü, Wilson ve eşi Jane, ikiz bebeklerini yaşadıkları sefil şartlardan dolayı kaybederler. Bu defa isyân eden George Wilson'ın ablası yaşlı Alice olur ve acılar içinde şu sözleri sarf eder:

“Bazen Tanrının plan yapılmasına karşı olduğunu düşünüyorum. Ne zaman hayatla ilgili güzel planlarım olsa, muhakkak ki planlarımı bozacak bir şeyler yolluyor. Sanki geleceğimi kendi ellerine almak istermiş gibi” ... “İşte George’a bir bak. İşsiz ve her zamankinden daha çökmüş; özellikle bu son ağır darbeden sonra bulabileceği her damla huzura ihtiyacı var; ve ben şimdi Tanrının parmağının açıkça benim yuvama işaret ettiğini düşünüyorum” (Mary Barton, 87).

Nitekim, Alice bu sözleri söyledikten kısa bir süre sonra George aniden düşüp ölür. Böylece, iki çekirdek aileden geriye yalnızca Jane Wilson ve oğlu Jem Wilson ile John Barton ve kızı Mary Barton kalır.

Yabancılaşma söyleminin farklı bir boyutunu, karakterlerin duygusal hayatlarında yakalamak mümkündür. Jem Wilson, Mary Barton’a çocukluklarından beri aşıktır; fakat ne yazık ki Mary, fabrika sahibi Carson’ların oğlu Harry Carson’la evlenmeyi hayal etmektedir. Jem, Mary’e evlenme teklif eder ama ret cevabını alınca hayal kırıklığına uğrar ve şu acı dolu sözleri dile getirir:

“Bu benim ümitlerimin ve korkularımın sonu mudur yani? Hayatımın sonu mu? Çünkü benim için yaşamaya değecek her şeyin sonu bu!” ... “Mary, benim adımları belki bir ayyaş, belki bir hırsız, belki de bir katil olarak duyacaksın. Bu anı hatırla! Herkes benim hakkımda kötü konuşurken, senin beni suçlamaya hakkın olmayacak. Çünkü benim olacağımı hissettiğim kişi haline gelmem, senin zalimliğinin sayesinde gerçekleşmiş olacak” (Mary Barton, 151).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere Jem, Mary'nin kendisini reddetmesine çok içermiş ve bu reddedilme hissi onun yabancılaşmasına neden olmuştur. Endüstri Devrimi'nin, insanları bulundukları toplumsal sınıftan daha yükseklerle bakmaları için teşvik eden, hatta oraya ulaşacaklarına dair bir nevi söz veren görüngüleri, duygusal anlamda da insanları birbirine yabancı kılmaktadır. Çünkü daha iyisinin var olduğunu gören insanlar, kendi sınıflarındakileri beğenmemektedirler. Jem, gerçekten de romanın ilerleyen bölümlerinde asılsız bir suçlamaya maruz kalacak ve masum olduğu kanıtlanıncaya kadar bir katil zanlısı olarak anılacaktır. Ancak Jem'in tutuklanması olayı, annesi Jane Wilson'ın Mary Barton'a karşı sert bir tepki göstermesine neden olur. İki kadının arasında *iletişimsizlik* baş gösterir:

Bütün olanlardan sonra bu eve ayak basmaya cesaret eden kişi sen misin? Karanlık sanatlarınla ve ahlaksızlığınla oğlumu elimden çalman yetmiyormuş gibi şimdi de buraya gelip benimle, annesiyle dalga mı geçiyorsun? Oğlumun nerede olduğunu biliyor musun, seni şıfıntı, koca mavi gözlerin ve sarı saçlarınla erkekleri ayartıyorsun. O melek suratınla, o beyaz mezar suratınla çık git buradan (Mary Barton, 266).

Kişisel boyutta yaşanan iletişimsizlik durumuna bir örnek de Esther ve John Barton arasında yaşanır. Esther, kendi yaşadığı olumsuzluklardan yola çıkarak Mary'nin Harry Carson ile nikâhsız yaşamayı seçtiği taktirde hayatında karşılaşacağı olumsuzlukları farkındadır ve John'u bu konuda uyarmak ister. John, Esther'a karşı olan önyargısından onu dinlemeyi reddeder. Aralarında açık bir iletişimsizlik vardır.

“Beni dinlemedi bile; ne yapabilirim? Beni dinlemedi bile ve ben onu uyarmak istedim! Oh, Mary’nin kızını kurtarmak için ne yapmalıyım? Ne yapmalıyım? Benim gibi bir kişi olmasını nasıl engelleyebilirim? Benim gibi zavallı, pis bir kişi olmasını! O da benim dinlediğim gibi dinliyor, benim sevdiğim gibi seviyor ve sonu aynı benim gibi olacak”... “Onu nasıl kurtarabilirim? Beni dinlemedi bile” (Mary Barton, 145).

Yukarıdaki alıntıda Gaskell’in açıkça gösterdiği bu iletişimsizlik durumu daha büyük bir ölçekte de okuyucunun karşısına çıkarılır. Gaskell’a göre en büyük iletişimsizlik, zenginlerin oluşturduğu üst-sınıf ile çalışanların oluşturduğu alt-sınıf arasındaki iletişimsizliktir. Romanda bunun en güzel kanıtlarından biri, “Forgive us our trespasses” (“İşlediğimiz günahları bağışlayın”) başlıklı otuz beşinci bölümde bulunmaktadır. John Barton, kızı Mary, Jem Wilson, Job Legh ve Bay Carson’ın huzurunda cinayeti kendisinin işlediğini itiraf eder ve o anda ağzından *“I didn’t know what I was doing”* (“ne yaptığımı bilmiyordum”) (Mary Barton, 432) cümlesi çıkarır. Bay Carson evden çıkar fakat sokakta da iri yarı bir çocuğun itelediği küçük bir kız çocuğundan aynı sözleri duyunca bir aydınlanma yaşar. Kendi evine vardığı vakit, bu defa sahip olduğu her şey, kendi benliği de dahil, *yabancı* gelecektir.

Çocukluk ve gençlik günlerinde Bay Carson, yoksulluğa alışmıştı; ancak bu, dürüst, temiz bir yoksulluktu; John Barton’ın evinin her köşesinde gördüğü ve şimdi içinde oturduğu odanın görkemli şatafatı ile tezatlık içinde olan, insanı öğüten o pis sefaletten değildi. İnsanoğlunun kardeşliğinin çeşitliliğini derinlemesine düşününce, benzeri görülmemiş bir merak doldurdu kafasının içini (Mary Barton, 436).

Aydınlanma anının ardından yaşadığı bu kendine yabancılaşma, Bay Carson’ın çalışan sınıf insanlarıyla olan ve kendisinin bile farkında olmadığı iletişimsizliğini keşfetmesine neden olmuştur. John Barton’ın evinden sonra kendi yaşadığı lüks evi ilk defa ‘başka’ bir göz ile görür. Gaskell, Endüstri Devrimi’nin, işçi ve işveren arasında yarattığı uçurumu bir kez daha gözler önüne serer.

Mary Barton, A Tale of Manchester Life ismiyle 1848’de yayımlanan Mrs. Gaskell’in bu ilk yapıtı, İngiliz tarihinde “The Hungry Forties” (Kırklı Aç Yıllar) diye bilinen 1842 – 1843 döneminde ülkenin önem arz eden endüstri şehri Manchester’da geçer. “The Hungry Forties” felsefesi, toplum tarihi araştırmacılarının odak noktası olmuştur. Asa Briggs, *The Age of Improvement 1783-1867* adlı yapıtında 1842 ekonomik krizinin, onun yakın geçmişindeki 1837 kriziyle bağlantılı olduğunu ve insanların hayatlarını ekonomik açının yanı sıra duygusal açıdan da etkilediğini öne sürer (Briggs, 1979, 294). Briggs’e göre, Friedrich Engels, Thomas Arnold gibi tamamen farklı kültür ve entelektüel çevrelerden pek çok aydın, bu ekonomik krizin sebep olduğu toplumdaki bölünmenin bilincindedirler. Benjamin Disraeli (1804-1881) de bu bilinçli aydınlardandır ve toplumun “**The Two Nations**” (“İki Ulus”)’a bölündüğünü, Young England (Genç İngiltere) hareketinin üçlemesi kabul edilen *Coningsby* (1844), *Sybil, or the Two Nations* (1845) ve *Tancred* (1847) adlı eserlerinde yansıtmak istemiştir. Briggs, o yılları şöyle anlatır:

Yaz geldiğinde, Manchester’da işsiz ya da kısa vardiyalı çalışan 50.000 işçi vardı. 1838 ve 1839 yıllarında sınırlı bir uyanışın işaretleri görüldüyse bile, Lancashire ve Midlands bölgeleri dahil belirli bölgelerde ciddi bir işsizlik ve

siyasi huzursuzluk sorunu vardı. 1840 yılı nispeten daha iyi bir yıldır. Ancak 1841 yılında ekonomik durgunluk yine depresyona dönüştü ve nihayet tüm on dokuzuncu yüzyıl süresince, 1842 yılı kadar kasvetli bir yıl daha görülmedi (Briggs, 1979, 295).

Briggs'e göre, Mrs. Gaskell da aynı Disraeli gibi bu toplumsal bölünmenin farkındaydı. Gaskell, *Mary Barton* (1848) yapıtıyla "orta-sınıf Manchester'dan şehrin 'girintilerine', Carlyle'in 'sonsuz uçurumlar' olarak adlandırdığı endüstri merkezine" doğru bir hamle yapmıştır (Briggs, 1979, 298).

Mrs. Gaskell da Disraeli de toplumun 'zengin' ve 'fakir' şeklinde iki farklı toplumsal sınıfa bölünmesi problemiyle uğraşmışlardır. Ancak bu durumdan, birbirlerinden tamamıyla farklı bağlamlarda ve artalanlarda haberdar olmuşlardır. Mrs. Gaskell, Manchester'daki emekçi kitlenin sefaletini yakından görür:

Mrs. Gaskell, Manchester vatandaşı hemşerilerinin pek çoğunun muzdarip olduğu ezici yoksulluk ve alçaltıcı şartlarından derin bir şekilde etkilenmişti. On sekizinci yüzyılda tarım alanında meydana gelen temel değişiklikler, tarım işçilerinin durumlarını o kadar beter duruma getirmişti ki, ülkenin geleceğini karanlık gören pek çok insan, Endüstri Devrimi'nin yarattığı hızlı fabrikalaşma ile bunun beraberinde getirdiği istihdam ve güvenlik vaatleriyle hızla büyümekte olan kentlere yöneldiler (Brodetsky, 1986, 6).

Gaskell, bu insanlara yardım edebilmek için sosyal yardım işleriyle uğraşır; böylelikle dokuz aylık oğlu Willie'nin kızıl hastalığından vefatı üzerine yazdığı *Mary Barton*'a malzeme hazırlar.

Onun (Mrs. Gaskell'in), gerçek, şimdiki zamanda insanların hayatlarıyla gerçek anlamda ilgilenmeye ihtiyacı vardı ve bu his, onun üzerinde her geçen

gün neredeyse fiziksel anlamda bile baskı yaratıyordu...Ancak bu defa, çocukları çoğunlukla salgın hastalıklardan ölen Manchester insanına duyduğu sempati, olağanüstü kişisel bir yoğunlukta idi: Mary Barton'ın öyküsü romanda başlamadan önce, John Barton'un oğlu kızıl hastalığından ölmüştü (Uglow, 1993, 153).

Disraeli ise Gaskell'den farklı olarak, endüstri bölgelerinde olup bitenleri birinci elden deneyimlemek yerine parlamento gelen raporlardan bilir (Dennis, 2000, 24). Bu raporlara **“Blue Books”** (Parlamento Resmi Raporları) adı verilmektedir. Stanley Weintraub, *Disraeli* adlı yapıtında bu konuya parmak basar.

Fabrika yasası, Disraeli'yi grafik Parlamento Resmi Raporlarına, Parlamenter komisyonların raporlarına geri döndürmüştü. Özellikle de o acı dolu olan, Şubat 1843 tarihinde yayımlanmış “Second Report of the Children's Employment Commission” (“Çocukların İstihdam Komisyonu İkinci Raporu”)’na. Hiçbir şey İngiltere’nin bu iğrenç durumunu iki ciltlik ek belgeler haline getirilmiş ve yüzlerce söyleşinin sonucu olan bu rapor kadar gözler önüne sermemiştii (Weintraub, 1993, 228).

Disraeli’nin, doğrudan doğruya parlamento raporlarından elde etmiş olduğu dehşet verici bir işçi madeni betimlemesi aşağıdaki gibidir:

Öne doğru gelirler; maden, kendi güruhunu, maden kuyusu ise çalışan işçilerini teslim eder; demirci ocağı sessiz ve makine hareketsizdir. Düzlük, bir sürü adamla kaplıdır – takım takım güçlü kuvvetli adamlar, geniş-göğüslü ve kaslı, ıkına sıkına çalışmaktan sıırıslıklam olmuş ve tropik yerlerin çocukları kadar simsiyah olmuşlardır. Kadın, erkek her iki cinsiyetten genç askerler! Ancak, ne üzerlerindeki giysiler ne de konuştukları dil cinsiyet farklılıklarını gösterebiliyor...Küçük bir kız çocuğunun günde bazen on iki, bazen on altı saat boyunca tekneler dolusu kömürü yüklenip karanlık, sarp, çamurlu yer altı yollarından telaşla taşıdığı oluyor (Weintraub, 1993, 239).

Yukarıdaki kanıttan da anlaşıldığı gibi, insanların yaşadıkları sefalet raporlara girmiştir. Disraeli ise bulunduğu konum itibariyle bu bilgilere ulaşmış ve politik romanlarına bu yoldan malzeme sağlamıştır.

Mary Barton, yabancılaşma ile uyum arasında bocalayan bir karakterdir. Kendisine göz koyan genç patronu Harry Carson’la evlenmeyi, sınıf atlamayı ve bir Lady olmayı plânladığında kendi sınıfına yabancılaşıp, Endüstri Devrimi’nin temsilcileri olan işçi sınıfından uzaklaşmak ister. İşçi sınıfını Jem Wilson temsil etmektedir.

“Fakat Mary, ben şimdi çalıştığım işte ustabaşı oldum ve sevgili Mary! Dinle”. Jem bunları söylerken Mary, dayanılmaz bir buhran içinde ayağa kalktı ve ondan kaçınmak için döndü. Jem de ayağa kalktı ve daha yakına gelerek Mary’nin elini tutmaya çalıştı; fakat Mary buna izin veremezdi. Onu ilk ve son kez reddetmek için kendini toparlıyordu. “Şimdi Mary, sana sunabileceğim bir evim var ve bir adamın verebileceği en dürüst kalbim var; korkarım ki, asla zengin insanlardan biri olamayacağız; ama seven bir yürek ve güçlü bir sağ kol seni üzüntüden, yokluktan koruyabilecekse, bunu benimkiler yapabilecektir” (Mary Barton, 150).

Bu aşamada Mary, kendi sınıfından Jem Wilson’a uzak durur.

Fakat Jem fakir bir mekanikti ve bakması gereken bir annesi ve halası vardı. Üstelik annesi, kendisine gelini olmasını istemediğini açık ve seçik bir şekilde göstermişti. Öte yandan Bay Carson zengin, varlıklı ve neşeli bir adamdı ve kendisini rahatlık ve lüksün her türlü şartına erdirtirebilecekti. İhtiyaçlarının hiçbir zaman karşılıksız kalmayacağı şartlara (Mary Barton, 152).

Ne var ki Mary, Harry’i sevmediğini anladığında, kendi sınıfına, Jem Wilson’a geri döner.

Carson, Mary’i kendine doğru çekti. Mary’nin hâlâ direniyor olması onu şaşırtmıştı. Evet! Aylar boyunca Bay Carson’ın karısı olduğunu hayal etmişti. Ama tam da o an parmaklarının ucundayken, Mary onu refüze etti. Carson’ın konuşması ona yalnızca bir duyguyu tattırmıştı; büyük bir rahatlamayı. Çünkü tereddütlerinin verdiği tedirginlik artık sona ermişti. (Jem ile) hayata geçirmeyi kaçırmış olduğu bağlantısını düşününce, artık gerçek aşkın ne olduğunu biliyordu (Mary Barton, 160).

John Barton, Endüstri Devrimi’nin yarattığı anominin (bunalımın) bir ürünüdür. Onun yaşamında felâketler hakimdir. Annesi açlıktan ölür. Karısı, sefaletle dayanamayarak, hastalanıp gider. Baldızı Esther, ahlâksız değildir; fakat yoksulluklardan dolayı fahişe olur. Esther, bu durumu Jem’e şu sözlerle anlatır:

“Benim için üzülüyorsun! Ben bu durumu, senin kelimelere dökebileceğinden daha iyi biliyorum. Fakat benim için yapabileceğin bir şey yok”... “Dürüst, iyi insanların evleri vardır. Bizlerin evi yoktur. Şayet beni bulmak istiyorsan geceleyin gel ve sokak köşelerine bir bak. Gece ne kadar soğuk, kasvetli, fırtınalı olursa, beni bulma ihtimalin o kadar fazladır” (Mary Barton, 192-193).

John Barton’ın kızı Mary de neredeyse bu yola düşecektir.

Jem, derin bir sempati içinde sessizce öylece duruyordu. Onu için yapabileceği hiçbir şey yok muydu?... “Benim için artık bir ümit kapısı yoktur. Ancak hâlâ Mary’i kurtarabilirsin. Onu kurtarmalısın. Mary masumdur. Kendi bulunduğu sınıfa göre daha üst sınıftan bir adamı sevmek hatası dışında Mary masumdur. Jem! Onu sen kurtaracaksın” (Mary Barton, 192).

Oğlu Tom ise, henüz bebekken kızıl hastalığı geçirdiği sırada bakımsızlık ve açlıktan ölür. John Barton'un bütün bu çektiği dayanılmaz çileleri, Mrs. Gaskell aşağıdaki alıntıyla okuyucuya aktarır:

Annesi ve babası çok acı çekmişti; annesi yaşamak için gerekli olan, hayatın temel gereksinimlerinden yoksun bir şekilde açlıktan ölmüştü. Kendisi iyi, istikrarlı bir işçiydi ve istikrar dolu bir emekten yanaydı...Ama bir Salı sabahı patronu Bay Hunter'ın işlerinin durduğu, aniden iflâs ettiği ve işçilerin işten çıkarıldığı haberi duyulduğunda, Barton'un güvenebileceği yalnızca birkaç shilling'i vardı; fakat başka bir fabrikada çalışma isteği vardı ve bu nedenle fabrikadan fabrikaya iş olup olmadığını sormak için saatlerce dolaşırdı. Fakat ne yazık ki, her fabrikada başka bir ekonomik bunalımın işaretleri vardı; bazıları kısa saatler çalışıyordu, bazılarıysa işçilere yol veriyordu ve Barton, haftalar boyu işsizdi. Veresiye aldığı şeylerle yaşıyordu. Tam da bu dönem içinde gözünün bebeği, büyük aşkının merkezi olan biricik oğlu kızıl hastalığına yakalandı. Kriz süresince onu oradan oraya sürüklediler ama hayatı pamuk ipliğine bağlıydı. Doktorun söylemiş olduğu her şey, çocuğun toparlanabilmesi için iyi beslenmeye, cömert yaşamaya dayanıyordu. Ne alaycı laflar ama! Evde bulunması gereken en basit yiyecekler bir öğünü bile oluşturmaya yetemezken...Dükkân vitrinlerinde durup sergilenen lüks yiyeceklere bakardı; sığır ve av eti butları, Stilton peynirleri, kalıp kalıp nefis jöleler – hepsi gelen geçen için iştah açıcı manzaralardı. Yine böyle vitrin önünde durduğu bir gün dükkânın içinden eski patronunun karısı Bayan Hunter çıkıverdi! Elllerinde parti dolayısıyla aldığı, ağzına kadar dolu poşetlerle, dükkân sahibi arkasında, arabasına bindi, kapıyı çarptı ve oradan uzaklaştı. Barton, eve acı bir ruh hali ile döndü (Mary Barton, 24-25).

John Barton, bu sırada anomiyeye ve umutsuzluğa kapılır, her şeyi unutmak için o sıralarda eczanelerde serbest satılan ve alkolden ucuz olan afyona sığınır (Mary Barton, 198). Zaman içinde anomiden kurtulur ve görevinin kendi sınıfını

korumak olduğuna karar verir. Barton, “*Nottingham, Sheffield, Glasgow, Manchester ve daha pek çok endüstri bölgesindeki benzeri görülmemiş yoksulluğu Parlamento’ya tanıklık etmeleri için, 1839 yılı baharının o parlak günlerinde*” (Mary Barton, 97-98) Londra’ya gönderilmek üzere seçilen Chartism hareketi (1839-1848)’ne mensup heyetin içindedir.

Bayan Davenport konuşmaya katılır...“John Barton, eminim ki eğer Parlamento insanlarına mesajlarımızı götürüyorsan, çocuklarımızı zayıf olsunlar ya da güçlü olsunlar, fabrikalarda bu şartlarda çalıştırmalarının onların yasalarının acımasızlığı olduğunu söylemeye itiraz etmezsin sanırım”... Dikkatli konuşan bir başka adam ise şöyle dedi: “Onlara sadece şunu söyle John, onlara de ki, eğer gömleklerini pamuklu kumaştan yaptırırlarsa, Lancashire dokumacılarına büyük bir iyilik yapmış olurlar. Bunu yapmaları işleri hareketlendirir. Giyecekleri bir gömleğe bakıyor”... Job Legh söze girer: “Nasihatimi dinle John Barton ve Parlamento’ya işleri rahat bırakmalarını söyle. Söyle ki, işçiler makul bir maaş alabilsinler ve yılda en azından üstlerine başlarına iki ya da üç gömlek satın alabilsinler; işte bu, dokuma işini canlandıracaktır” (Mary Barton, 100-101).

Bu aşama, Barton’ın Endüstri Devrimi’nin özüne vakıf olduğu dönüm noktasıdır: John Barton da *Sybil*’deki Stephen Morley gibi, Britanya’da yoksullardan ve zenginlerden oluşan iki ayrı ulusun yaşadığını anlar. Kızının sevgilisi Jem’in rahmetli babası olan arkadaşı George’a şöyle der:

Biz çalışabildiğimiz sürece onların kölesiyiz; alınlarımızın teriyle çalışıp servetlerine servet katıyoruz. Fakat yine de, iki ayrı dünyanın insanları kadar ayrı yaşıyoruz; aralarında büyük bir uçurum bulunan Dives ve Lazarus kadar ayrı” (Mary Barton, 8).

Yukarıda verilen kanıtların bağlamında ve bunların sonucu olarak John Barton bir Chartist, bir Komünist ve herkesin yabancı ve hayalperest dediği türden bir birey olur:

Neden bizler onları oldukları şeye dönüştürdük; güçlü bir canavara, ama barış ve mutluluk için gerekli olan içsel vasıttan yoksun bir canavar... John Barton da aynı bu şekilde bir Chartist, bir Komünist; kısaca herkesin yabancı ve hayalperest dediği türden bir birey olmuştu (Mary Barton, 199).

Bu bağlamda Mrs. Gaskell, Marksizm ve Chartism felsefelerine doğrudan göndermede bulunmaktadır. Charles More, *The Industrial Age: Economy and Society in Britain 1750-1985* adlı yapıtında, Karl Marx'ın düşüncelerini aktarır:

Sınıf çatışmasının kaçınılmaz olmadığını savunan Weber'in aksine Karl Marx, toplumsal sınıfın üzerinde kurulu olduğu ekonomik temellerin, çözümü olmayan çatışmalara neden olduğunu düşünüyordu. Marx'a göre, erken modern zamanda çatışma, toprak sahipleri ile kapitalist tüccarlar arasında gerçekleşmişti. On sekizinci yüzyıla gelindiğinde kapitalizm, diğer bir deyişle mülkiyetin serbestçe transfer edilebildiği ve bireyler tarafında satın alınabildiği sistem, Britanya'da galipti ve büyük-ölçekli bir endüstrileşme yoldaydı. Marx'ın görüşüne göre, artık o zamandan itibaren mülkiyete sahip olmuş kapitalistler ile bundan böyle mülkiyet sahibi olmayan proleterya arasında çözümü olmayan bir çatışma ortaya çıkmıştı. Çünkü kapitalizmin kâr elde etmek için duyduğu inanılmaz istek, insanların ruhsal dünyalarını yok eden iş bölümünün devamlı artacağını garanti ederken, normalde işçilerin yaşam kalitelerini yükseltmesi beklenen teknolojinin de bu işlevinden mahrum kalmasına neden olmuştur. Sınıf kavramı bundan böyle intikam hissiyle dolu bir ekonomik kategori idi; kapitalizmin insanın yüksek yetilerini geliştirmesine ve özgürlüğüne getirdiği sınırlama yüzünden diğer sınıfla çatışmasını kaçınılmaz kılan bir kavramdı. Ne var ki, insanları belirli bir sınıfa kategorize etmek, kapitalistler tarafından kullanıldıklarını farkında oldukları anlamına

gelmemektedir. İşçilerin, diğer işçiler ile vardığı bu dayanışma duygusuna “class-consciousness” (“sınıf-şuuru”) adı verilmektedir (More, 1989, 192-193).

Görüldüğü üzere, Marx’ın kendi sözleriyle “insanın yabancılaşması ve aslında insanın kendisiyle bütün ilişkileri, insanın başka insanlarla ilişkilerinde gerçekleşir ve dile gelir” (Marx, 1986, 82). İnsanın yabancılaşma ya da anomiden kurtulması, kendi sınıfını idrak etmesi ve korumak istemesi anlamına gelmektedir. Romanda, Marksizm ile bağlantılı olan ve Mrs. Gaskell’in değindiği bir başka felsefe ise Chartism felsefesidir. Eric Hobsbawm, *Devrim Çağı* yapıtında Chartism felsefesini anlatır:

*Proleter ve sosyalist hareket, asıl olarak çifte devrimin gerçekleştiği ülkelerde, İngiltere’de ve Fransa’da görülmekteydi. İngiltere’de 1830 dolaylarında ortaya çıkarak Whig’leri ve liberalleri olası hainler, kapitalistleriyse kesin düşmanlar olarak gören son derece olgun, çalışan yoksullardan oluşan bir kitle hareketi halini aldı. Doruk noktasına 1839 – 1842’de ulaşan, ama etkisini 1848’den sonra da sürdüren muazzam **Halkın Fermanı (Chartist)** hareketi, onun en büyük başarısıydı. İngiliz sosyalizmi ya da ‘kooperatif’ hareketi çok daha zayıftı. 1820 başlarından itibaren esas olarak zanaatkârlar ve vasıflı işçiler arasında yaydığı öğretilerine işçi sınıfının militanlarını da çekerek, hatta Owencıların etkisi altında kapitalist ekonominin çevresinden dolanacak genel bir işbirliğine dayalı ekonomi oluşturmaya çalışan işçi sınıfına ait ulusal çapta ‘Genel Sendikalar’ (‘Trades Union’) kurmak gibi tutkulu girişimlerde bulunarak, adını 1829 – 1834’te etkin biçimde duyurdu. 1832 tarihli Reform Yasası’nın yol açtığı düş kırıklığı, emek hareketinin geniş kesimlerinin, Owencıların, kooperatiflerin, ilkel devrimci sendikacıların önderliğinden medet ummalarına neden oldu; ne var ki, bu grupların etkili bir siyasal strateji ve önderlik geliştirmekteki aczleriyle hükümetin ve işverenlerin sistematik saldırıları karşısında hareket 1834 – 1836’da ortadan kalktı...İngiliz çalışan yoksullarının devrimci kitle hareketlerinin doruk noktasını oluşturan*

Chartism'in, siyasal bakımdan daha olgun olmakla birlikte ideolojik bakımdan 1829 – 1834 hareketinin gerisinde kalması gibi bir paradoks ortaya çıktı. Fakat bu siyasal olgunluk da, önderlerinin siyasal yetersizliği, yerel ve sektörel farklılıklar ve dilekçe azmanları hazırlamak dışında, çeşitli örgütler arasında uyumlu bir ulusal eylem geliştirememeleri yüzünden, yenilmekten kurtaramadı (Hobsbawm, 2005, 136-137).

John Barton, yukarıda açılan bu büyük çaplı, muazzam etkiye sahip felsefeleri temsil etmektedir. Ancak durum böyle gözükse de, yaratıcısı Mrs. Gaskell'in kayıtsız şartsız John Barton'dan yana olduğu anlamına gelmez. Marksist eleştirmen Arnold Kettle, *Mary Barton* hakkında roman kuramlarını belirten *The Early Victorian Social-Problem Novel* adlı yapıtında John Barton'dan yana olmayan Mrs. Gaskell'i anlatır:

Mary Barton'ı, zayıflıklarına rağmen, ayrıcalıklı ve halen güçlü bir roman yapan özelliği, her şeyden evvel, John Barton'ın sunuluşudur. Bu dürüst ve akıllı adamın yaşamındaki çaresizliğin niteliği en iyi şekilde aktarılıyor. Siyasi tavırlarını şekillendiren ve onaylayan tecrübeleri, fabrika sahiplerine karşı olan nefretinin keskinliği, sınıf-şuuru ahlâkının cesareti olduğu kadar fanatikliği; bütün bunlara büyük vurgu verilmiş. Bu noktada insanı çok duygulandıran bir şekilde Elizabeth Gaskell, kendi bilinçli bakış açısının sınırlarını, duygularının uç noktalarını yumuşatan iç güdüsünü, arabuluculuk yapmak için duyduğu dindar isteği aşıyor. Açık bir şekilde Gaskell, John Barton'ı onaylamıyor, ama asıl varılmak istenen nokta bu değil. O, John Barton'ı anlıyor ve bu anlayış, romanın dokusuna işliyor (Kettle, 1982, 175).

Bu bağlamda John Barton'ın katil olma nedeni:

John Barton'ın, fabrika sahiplerine karşı olan sınıf-şuuru tavrı, zenginlerin ve fakirlerin sürdükleri yaşam arasındaki zıtlık ile Endüstri Devrimi sahiplerinin

sebepe olduğu açlık ve işsizliğin John Barton için ne kadar hazmedilmesi zor olduğu gerçeğidir (Kettle, 1982, 173).

John Barton katil olurken bile insanlığını kaybetmemeye ve kendi kişiliğine yabancılaşmamaya dikkat eder. John'un altı arkadaşı, işverenleri korkutmak, onların işçilere daha insanca davranmalarını sağlamak için, patronlardan birini öldürmeye karar verir.

“Hayır! Yapacağım şey tam olarak şu olacak. “Patronlara hadlerini bildireceğim!” John tekrardan bağırdı, “Patronlara hadlerini bildireceğim!” Daha düşük bir sesle konuştu ve diğer herkes nefeslerinin bile sesini alçaltarak dinlediler. “Bizlere bu ıstırapı veren patronlardır; bunu ödemesi gereken de yine patronlardır. Bana biraz evvel korkak diye seslenen her kim ise gelip beni bir denesin bakalım. Beni patronlara hizmet etmek için görevlendirin, görün bakalım yapıyor muyum”. Adamlardan biri dedi ki, “Aralarından birini can korkusu yaşayana dek döversek, bu patronları biraz olsun korkutacaktır”. Başka bir adam da gürleyerek “Eveet! Ya da içindeki can çıkana kadar” (Mary Barton, 223).

Harry Carson ölüm cezasına çarptırılacaktır ve işçilerin sıksa ve perişan halleriyle yaptığı karikatürle alay eder. Onun karikatürü altıya bölünür ve işaretli parçayı John Barton seçer. Mrs. Gaskell'e göre, katil olurken bile insanlığını yitirmez: John Barton, karanlıkta yürürken, bir çocuğun ağladığını duyar. Aklına, açlıktan ölürken hep ağlayan, acısını unutamadığı kendi oğlu gelir.

Karanlık bastırıyordu fakat o (John), kimsenin selâmına karşılık vermeden yürümeye devam etti. Bir çocuğun ağlaması kulağına ilişti. Düşünceleri küçük Tom'a gitti; yaşadıkları mutlu yıllarında kaybettikleri ve defnettikleri küçük oğluna. Feryat sesinin, pekâlâ kendi sesi olabilecek o sesin, geldiği yönü takip

etti ve yolunu kaybetmiş, ‘Anne, Anneciğim’ diye bağırmaktan sesi kısılmış zavallı küçük bir çocuk buldu (Mary Barton, 233).

Ağlayan çocuğa sevgiyle davranır ve onu annesine teslim eder. O, Endüstri Devrimi’nin insani yanını özünde içerir, fakat gene de o Endüstri Devrimi’nin patronunu öldürmeyi kendine görev addeder.

Cinayetten sonra John Barton anomi yaşar. Vicdan azabı çeker, uyuyamaz, konuşamaz, geceleri inler. Cinayeti işledikten iki hafta sonra, Carson’u çağırır. Tanıkların önünde, oğlunun katili olduğunu açıklayıp bağışlanmak ister:

“Ne yaptığımı bilmiyordum, Job Legh: Tanrı biliyor ki bilmiyordum! Of, Bayım!” dedi John, vahşice, neredeyse kendisini Bay Carson’ın ayaklarına atarak, “beni bağışladığınızı söyleyin. Size çektiğim bu ıstırapı şimdi anlıyorum. Acı, ölüm bunlar benim umurumda değil, biliyorsunuz ki değil; ama of! İşlediğim bu günah için beni bağışlayın!” (Mary Barton, 432).

Carson, bunu istemez; polise haber vereceğini söyler; ama veremez ve sonunda John’u bağışlar. John Barton onun kollarında ölür.

John Barton, sanki dua eder gibi ellerini açtı. “Bizim için dua edin” dedi Mary, dizlerinin üzerine çökerek ve o ciddi anda babası ile Bay Carson’ı ayıran bütün değerleri unutarak. Hiçbir şey birkaç saat önce okudukları ile örtüşen bu durumu şu sözler kadar iyi anlatamazdı: “Tanrı biz günahkârlara merhamet etsin. – İşlediğimiz günahları bağışlayın, tıpkı sizin işlediklerinizi bizim bağışladığımız gibi”. Bu sözler söylendiğinde John Barton, Bay Carson’ın kollarında bir naaş olarak yatıyordu (Mary Barton, 438).

John Barton’ın, Carson’ın kollarında ölümü, Mrs. Gaskell’in işçi sınıfıyla işveren arasında özlediği uzlaşmayı ve onun devrimi istememesini kanıtlamaktadır.

Mrs. Gaskell, dürüst bir orta sınıf insanı ve dini bütün bir Hristiyan olarak, yoksulların varlıklıların birbirine düşman iki ayrı ulusa bölünmemelerini ve kardeşçe yaşamalarını istiyordu. Bu sebepten de, işçileri örgütleyerek işverenlere karşı bilinçli bir savaşıma vermeyi amaçlayan sendikaların kurulmasına karşıydı; onları, sınıflar arasında bölücülük yapan bir kurum sanıyordu. O, John Barton gibi düşünenlerden yana değildi. Bu konuda Mrs.Gaskell, şu sözleri söylemiştir: *“I know that this is not really the case; and I know what is the truth in such matters; but what I wish to impress is what the workman feels and thinks”*.

“Aslında bu davanın, görüldüğünden farklı olduğunu biliyorum ve bu gibi durumlarda doğru olanın ne olduğunu da biliyorum; ancak benim göstermeyi dilediğim, işçinin ne hissettiği ve düşündüğüdür”. Bilinçli olarak Mrs.Gaskell’in amacı, Hristiyan ilkelerini, sınıf çatışmalarının arasına arabulucu bir güç olarak getirmektir (Kettle, 1982, 173).

Elizabeth Gaskell, *Mary Barton*’a yazdığı Önsöz’ünde, sınıf savaşında yan tutmadığını yazar:

Siyasi Ekonomi konusunda hiçbir bilgim yoktur. Ticaret teorileri konularında da hiçbir bilgim yoktur. Yalnızca doğruları yazmaya çalıştım; ve eğer anlattıklarım, herhangi bir sisteme uyuyorsa ya da onunla çelişiyorsa, bu uyum ya da zıtlık kastî değildir (Mary Barton, xxxvi).

Mrs. Gaskell, önce bir köy romanı yazmayı plânlamıştır. Fakat, Manchester sokaklarında karşılaştığı perişan işçiler, onun ilgisini çekmiş ve merhametini uyandırmıştır. Bunlardan bazılarını yakından tanımış, işlerine yabancılaşmalarını, patronlarından şikayet etmelerini gözlemlemiştir. Ona göre,

işçiler artık başkaldıracaklardır. *Mary Barton*'ın yayımlandığı zamanlarda, 1848 Şubat'ında Paris'teki işçi ayaklanması bunun işaretidir. Le Play, bu devrimi aşağıdaki sözlerle anlatır:

Devrim, 24 Şubat 1848 tarihinde, tam da ben on yedinci yıllık araştırma gezime başlayacağım sırada patlak verdi. Şubat ve Haziran ayları arasında geçen o korkunç günler süresince, kamu işlerinin sorumluluğunu üstlenmiş adamlar arasında iki farklı görüş ortaya atıldı. Bazı adamlar, sosyalist sistemlerin müellifleri olanlar, toplumsal sorunun ancak işçiler ile işverenler arasında devletin girerek çalışma şartlarını düzenlemesi ile çözülebileceğini düşünüyorlardı. Diğerleri ise, bu yenilikler tarafından serbest bırakılan tutkularından dolayı endişeli olanlar, ulusal atölyeler tarafından yaratılan bu zor duruma bir çözüm arıyorlardı (Le Play, 1982, 139-140).

Mrs. Gaskell da, işverenlerle işçiler arasında bir uzlaşma kurabilmek için *Mary Barton*'ı yazmıştır.

Mary Barton'a yazdığı önsözde Mrs. Gaskell, işçileri yüceltip fabrika sahiplerini kınar. İşçileri özverili, doğuştan incelikli görür. Varlıklılar, yoksulların ahlâksızlıklarına şaşmakta, onların hayvanlara dönüştüklerini iddia etmektedirler. Fakat, Mrs. Gaskell'a göre, onlar çektikleri sıkıntılara rağmen, dürüsttüler.

“Patronların acı çeken insanlarla dalga geçtiklerini görmek, beni üzgün olmaktan da öte yapıyor, içimi parçalıyor. Soğuktan titreyen yaşlıları için birazcık odun almak, rutubetli kaldırım taşları üzerinde doğum yapmakta olan zavallı karısı için sıcak tutacak giysiler, küçücük sesleri açlıktan giderek kısılmakta olan çocukları için yemek istemek. Söyleyin kardeşlerim, birazcık daha fazla maaş istediğimizde arzuladığımız aslında bunlar değil midir? Biz zarafet istemiyoruz, yiyecek istiyoruz; biz gösterişli mantolar istemiyoruz, sıcak

tutacak giysiler istiyoruz; biz onların büyük evlerinden istemiyoruz, bizi yağmurdan koruyacak çatılar istiyoruz”... “Biz patronlara açık kalpler ile içi dışı bir geliyoruz, biraz evvel saydıklarımızı talep etmek için” (Mary Barton, 220).

Mrs. Gaskell, işverenlerin, işçiler sayesinde servet edindiğini söyler ve onların işçilere karşı acımasız olduğunu betimler.

“Biz, işverenlerin, bizler onlara kazandırdığımız sürece para kazandıklarını biliyoruz; ticaretin giderek daha iyiye gittiğini, onların büyük miktarda siparişlerinin olduğunu ve oldukça yüklü miktarlarda para alacaklarını da biliyoruz; biz de bu gelirden kendi payımıza düşeni istiyoruz; çünkü biliyoruz ki, patronlar bizim hakkımız olan ödeneği de elimizden alırlarsa, bu onların uşaklarının ve atlarının masraflarına gidecektir – daha fazla giyim satın almak ve şatafat yapmak için harcanacaktır”... “Patronlarımızın huzuruna isteklerimizi bildirmek ve yaşamlarımızı sürdürebilmemiz için zorunlu olan ihtiyaçlarımız adına çıkıyoruz ve onlar ‘Hayır’ diyorlar” (Mary Barton, 220-221).

Fabrikada çalışanlara karşı tüm patronlar zalimdir. Fakat, ilginçtir ki, bunların arasında en zalimleri baba oğul Carson’lar gibi, kendileri işçi sınıfından gelenlerdir.

“Biliyorsun ki (belki de daha tam olarak idrak edemedin ama) babam ile annem seninle evlenmemi hiç haz etmeyeceklerdir...Bir ya da iki yıl içinde babam beni affedecektir ve sen de bu arada paranın ve onun satın alabileceği her türlü lükse sahip olmuş olacaksın...Ne de olsa benim annem de bir fabrika kızıydı” (Mary Barton, 160).

Mrs. Gaskell'e göre, *Mary Barton*'da patronların bazıları, işçilere biraz ödün vermeyi doğru bulunca, Harry Carson bu öneriye karşı çıkar.

Sonra, patronlardan oluşan şiddet yanlısı partinin başı ve sesi olan Bay Carson bir anda ayağa kalkıverdi...Öncelikle, biraz evvel verdikleri önerileri geri çekiyorlardı ve patronlar ile sendikalar arasındaki bütün iletişimin sona erdiğini bildiriyorlardı. İkinci olarak, hiçbir işverenin, sendikaya bağlı olmadığına dair bir bildirgeyi imzalamadıkları ve patronların aleyhine olacak hiçbir kuruma üye olmayacaklarına söz vermedikleri sürece, hiçbir işçiyi istihdam etmeyeceklerini bildiriyorlardı. Üçüncü olarak ise, yukarıdaki şartları kabul eden tüm işçileri koruyup teşvik edeceklerini ve onların ilk olarak önerdikleri maaşı alacaklarını bildiriyorlardı (Mary Barton, 215).

Carson'ın ileri sürdüğüne göre, direnenler hemen ezilmezse, işçiler, patron olmanın yolunu öğreneceklerdir.

Elizabeth Gaskell, Dickens'ın yayımladığı *Household Words* (1850-1859) dergisinde, 1851-1853'te yazı dizisi yazmıştır ve bunlar *Cranford* adıyla yayımlanmıştır. Bu yapıtta, Endüstri Devrimi **öncesi** kırsal bölgeyi Mrs. Gaskell şu kelimelerle betimler:

Temiz, budanmış bahçelerde, içlerinde yolunacak en ufak bir yaban otu olmayan seçkin çiçekler yetiştirmek, bu çiçeklere özlem dolu bakan küçük oğlan çocuklarını korkutmak, kapılar açık kaldıysa bahçelerin içine giren kazları dışarıya kovalamak, edebiyat ve siyasetle ilgili tüm önemli konuları gereksiz tartışmalara girmeden medeni bir şekilde konuşmak, düzenli hizmetlilerini mükemmel bir intizam içinde tutmak, fakirlere karşı kibar davranmak ve üzüntülü zamanlarında birbirlerinin yanında olmak. Bu görevler, Cranford bayanlarının başarıyla yerine getirdikleri işlerdi...Elbiseleri genellikle güzel, sade ve çoğununki Miss Tyler'inki kadar titizlikle bakılıyordu...Cranford sakinleri güne erken başlar, akşam saat dokuz gibi evlerine tıngırdayarak

dönerlerdi; saat on buçukta bütün kent uykuya dalmış olurdu. Daha da ötesi, akşam şenliklerinde, pahalı yiyecekler ve içecekler ikram etmek çok 'kaba' (bu kelime Cranford'da en korkunç kelime kabul edilirdi) olarak adledilirdi... 'Zarif tutumluluk!' İnsan nasıl da Cranford diline doğal olarak alışveriyor! Orada tutumluluk (ekonomi) daima 'zarif' idi; para harcamaksa daima 'kaba ve cakalı' (Cranford, 1-5).

Mrs. Gaskell'ın, yukarıdaki alıntıda bulunan betimlemesi, Endüstri Devrimi Manchester'ına *tezat* oluşturmaktadır. Endüstri Devrimi, henüz Cranford insanlarını bozmamıştır ve insanlar 'iki ulus'a bölünmemiştir. İnsanlar birbirleriyle ve doğayla uyum içinde yaşamaktadırlar.

Yukarıda gösterilen kanıtlardan da anlaşılacağı üzere, yabancılaşma kavramı ve bununla bağlantılı olan anomi ve iletişimsizlik kavramları, Endüstri Devrimi'nin beraberinde getirdiği olumsuz yansımalarlardır. Jean Paul Sartre'ın *Critique of Dialectical Reason* adlı yapıtına bir eleştiri niteliğinde yazdığı *A Commentary on Jean Paul Sartre's Critique of Dialectical Reason* eserinde Joseph S. Catalano, Sartre için yabancılaşmanın “*aynı seviyede sürdürülen seyrekliğin ortamında, praxis oluşmasından dolayı meydana gelen bir kavram olduğunu*” (Catalano, 1986, 118) ileri sürmektedir. Sartre'a göre, “*karşılıklılığın ya da kapitalist tarzda üretimin yabancılaşma ile sonuçlanması için a priori bir sebep yoktur*” (Catalano, 1986, 118). Sören Kierkegaard ise, *The Present Age* adlı yapıtında yabancılaşmanın, “*insanların kendi prensiplerine bağlı olmadıklarında*” duydukları “*utanç*”tan kaynaklandığını belirtmektedir (Kierkegaard, 1946, 214). Emile Durkheim, *The Division of Labour in Society* yapıtında anomi konusunda şunları söyler: “*Şayet iş bölümü, işçiler arası dayanışmaya neden olmuyorsa, bunun nedeni organlar arasındaki ilişkilerin*

düzenlenmediğindendir; bir anomi durumu içinde olduklarındandır” (Durkheim, 1984, 304). Ona göre, toplumdaki organların sıkı sıkıya bağlı olduğu yerde anomi yoktur. Adı geçen bu düşünürler, bölümde ele alınan kavramları bilimsel yönden tanımlamak, insanlık adına analiz etmek istemişlerdir. Ne var ki bu kavramlar, Endüstri Devrimi’nin insanlığa bir mirasıdır ve özellikle günümüz insanını da pek yakından ilgilendirmektedir. Elizabeth Gaskell’a göre, aynen “aklın yolu birdir” sözü gibi bunun çözümü de bellidir. O da, sınıflar arası iletişimidir.

III. DISRAELİ’NİN *SYBİL, OR THE TWO NATIONS* ESERİNDE ENDÜSTRİ DEVRİMİ’NİN İZLERİNİN PSİKANALİZ YORUM AÇISINDAN İNCELENMESİ: FREUD, JUNG, ADLER, LACAN

18. yüzyıl sonu, 19. yüzyıl başlarını kapsayan Endüstri Devrimi, ekonomi, felsefe, istatistik, matematik alanlarındaki soyut fakat pratikte uygulanabilir kuramları ve somut mekanik gelişmeleri (yeni makineler, icatlar, çağdaş mühendislik) sayesinde bilime ve onun yan ürünü olan teknolojiye, tarihte örneği görülmemiş bir hız kazandırmıştır. Bu gelişmelerin, yoğun endüstrileşme tarzında gelen geri dönütü, insan ırkının genel profiline işledikleriyle, insan psişesi ve kolektif şuuru üzerinde devasa bir etki bırakmıştır. Söz konusu durum, uygarlığın yarattığı ‘yeni’ insanın bilimsel anlamda incelenmesini gerektirdiği için, 20. yüzyılda bilimde yeni yaklaşımların doğmasına yol açmıştır. Bunlardan biri, **psikanaliz** adı verilen bilimsel yöntem ve onun kuramlarıdır.

Psikanaliz ekolünün mimarı, Avusturyalı doktor **Sigmund Freud** (1856-1939)’dur. Freud, 1881 yılında tıp doktoru ünvanını aldıktan sonra, önceleri nöroloji uzmanı olarak çalışmış, “*çoğunluğu nevrotik davranış bozuklukları gösteren hastaları arasından, özellikle histeri belirtileri gösterenleri giderek artan bir ilgiyle*” (Geçtan, 2005, 16) araştırmaya yönelmiştir. Histeri patolojisi, hipnoz ve rüyaların yorumuna duyduğu ilgi, klasik psikanaliz kuramının gelişmesine büyük oranda yardımcı olurken, ünlü bilim adamı Dr. Breuer’le yaptığı çalışmalar sayesinde, *psikodinamik* kavramının da temelini atmışlardır. (Geçtan, 2005, 12-25). Prof. Dr. Engin Geçtan, *Psikanaliz ve Sonrası* adlı yapıtında, 1889 yazında Paris, Nancy’de Liébault’nun kliniğinde bulunduğu incelemelerden sonra Viyana’ya dönerken “*Freud’un, insanın bilincinin dışında*

oluşan zihinsel süreçlerin varlığına olan inancı”nın kesinleşmiş olduğundan söz eder. Prof. Geçtan’a göre, zamanla

Çalışmalarını tek başına sürdüren Freud, giderek hipnozdan vazgeçti ve hastalarını uyanıkken, düşünce düzenini ve ahlak kurallarını gözetmeksizin özgürce konuşmaya yöneltti. Bu yöntemle hastalar içsel engellerini yenebiliyor, unutulmuş anılarına inebiliyor ve giderek sorunlarını açıkça tartışabilir bir duruma geliyorlardı. Bu yeni yönteme serbest çağrışım ve bu yöntem aracılığıyla hastaların içsel dünyalarına inerek kendilerini daha iyi tanımalarına ve daha sağlıklı bir uyum düzeyine erişebilmelerine olanak sağlayan ilkelere de psikanaliz adı verildi (Geçtan, 2005, 18-19).

Böylece, bilim dünyasında bugün *klasik psikanaliz* adıyla bilinen kuram doğmuş oldu. Psikanalitik düşünceden yola çıkan bazı değerli bilim adamları, yirminci yüzyılın başından başlamak suretiyle bu kurama yeni yorumlar getirmişler ve psikanalitik kuramı tartışan yeni ekoller ortaya koymuşlardır. Bu bilim adamlarının başında Adler, Jung ve Lacan gelmektedir.

Freud’un öğretisine ilk eleştiriyi getiren ve farklı yorumlayan, yine bir Avusturyalı bilim adamı **Alfred Adler** (1870-1937) olmuştur. Freud’un *libido* kuramını tümüyle reddeden ve bilinçdışı ile ilgili görüşlerini neredeyse yok sayan Adler, fizyolojik altyapılı ve nevrozun kökeninde cinsel çatışmalar arayan bir kuram öne süren Freud’un tersine, toplumsal ve aile içi ilişkilere önem veren bir kuram geliştirmiştir. Ona göre kişilik, “*bireyin kendisine, diğer insanlara ve topluma karşı geliştirdiği tutumların ürünü*” (Geçtan, 2005, 116)’dür. Freud’la, görüş ayrılıkları yüzünden yaşadığı yol ayrımının ardından kuramını geliştiren Adler, görüşlerini genel bir başlık altında toplamış ve yeni öğretisine “**Individual Psychology**” (“**Bireysel Psikoloji**”) adını vermiştir. Adler, *İnsan Tabiatını*

Tanıma adlı yapıtında, ekonomik durumun, ‘Bireysel Psikoloji’imiz üzerinde birtakım etkileri olduğunu dile getirmektedir:

*Düşüncelerimizin önemli bir yönü, Marx ve Engels’in belirtmiş olduğu gibi, toplumun materyalist bir tabakalandırılışına dayanmaktadır. Bu yazarların öğretilerine göre, ekonomik temel, bir milletin içerisinde yaşadığı teknik kalıplar, “ideal, mantıksal üst-yapıyı”, bireylerin düşüncelerini ve davranışlarını belirlemektedir. “İnsanın toplumsal hayatının mantığı”, “mutlak gerçek” konusundaki anlayışımız, bir dereceye kadar bu kavramların kabul edilmesi demektir. Şu var ki, tarih dediğimiz şey ve bireyin hayatını kavrayabilmiş olmamız (yani **Bireysel Psikolojimiz**) bize, insanın belli bir ekonomik durumun gereklerine hatalı bir tepkide bulunmasının bazen kaçınılmaz olduğunu göstermiştir. Ekonomik durumdan kaçınmaya çalışırken, insan kendi hatalı tepkilerinin karmakarışık ağına düşebilir. Mutlak gerçeği arama çabalarımız, bizi bu sayısız hatalara götürecektir (Adler, 1994, 128).*

Yukarıda verilen fikirleriyle Bireysel Psikoloji’yi, klasik psikanalizden ayıran Adler, verilerini insanın öznel dünyasından derlemesinden ötürü, çağdaş *fenomenolojik* yaklaşım ile örtüşmektedir.

Psikanalizin en önemli yorumcularından biri de İsviçreli bilim adamı **Carl Gustav Jung** (1875-1961)’dur. Jung, “**Analytical Psychology**” (“**Analitik Psikoloji**”) adını verdiği ekolün kurucusudur. Jung ekolüne göre kişilik, Latince *ruh* anlamına gelen ve aynı zamanda *zihin* kavramına da karşılık gelen “psyche” (“psişe”) kelimesiyle adlandırılır (Jacobi, 1968, 5). Psişe kavramına, bütün bilinçli ve bilinçdışı duygu ve düşünceler dahildir; bunlar üç farklı sistemin ortaklaşa çalışmasından oluşmaktadır. Bu sistemler *bilinç*, *kişisel bilinçdışı* ve *kolektif bilinçdışı* olarak adlandırılır (Jacobi, 1968, 8-9). Jung’a göre bilinç, “*kişinin doğrudan farkında olduğu ve tanıdığı bir zihin parçası*” (Geçtan, 2005,

161)’dır. Diğer iki kavram, bilinçdışı ile ilgili kavramlardır. Jung, *The Archetypes and The Collective Unconscious* adlı yapıtında, bu kavramları şöyle tanımlar:

*Bilinçdışının az çok yüzeysel bir tabakası şüphesiz ki kişiseldir. Ben buna **kişisel bilinçdışı** adını veriyorum. Ancak bu kişisel bilinçdışı, kişisel deneyimlerden gelmeyen, daha derinde yatmakta olan bir tabakanın üstünde bulunmaktadır ve kişisel bir edinti değildir; doğuştan gelmektedir. Bu derin tabakaya ben, **kolektif bilinçdışı** adını veriyorum. “Kolektif” terimini seçmiş olmamın nedeni, bilinçdışının bu bölümünün bireysel değil evrensel olmasındandır (Jung, 1990, 3).*

Bu bağlamda “collective unconscious” (“kolektif bilinçdışı”), aslında bilinçte hiç yaşanmamış, insanlık tarihinin ve insanlık öncesindeki evrimin atalarımızdan bizlere aktarılan gizil, ırksal imgeleridir (Jung, 1990, 42-53). Jung’a göre, kolektif bilinçdışının içeriğini ise *ilkörnekler* anlamına gelen “archetypes” (“arketipler”) meydana getirmektedir (Jung, 1990, 42) ve en önemli arketipler *persona*, *anima* ve *animus*’tur. Persona, insanın dış dünyaya taktığı bir mask, anima ve animus ise iç dünyaya baktığı yüzüdür. “*Animus kadının, anima ise erkeğin bilinçaltında bulunur. Tüm erkeklerin bilinçaltında kadınlığa, tüm kadınların bilinçaltında da erkekliğe ait bir şey vardır*” (Özgü, 1994, 213). Jung’un özgün ekolü, psikiyatri kuramlarına yeni bir yön vermiştir.

Psikanalitik kuramdan hareket eden ve bu düşünciyi farklı bir disiplinle birleştirerek bilim dünyasında alanlar arası köprüler kuran Fransız bilimci **Jacques Lacan** (1901-1981)’dır. Lacan, psikanaliz ile yapısalcı dilbilim arasında köprü kurar.

“Bilinçdişı, tıpkı bir dil gibi yapılanmıştır” dediğimde, pek çoğunuz ne demek istediğimi anlayacaktır. Bu ifade, günümüzde Freud’un zamanınıninkinden bizce daha fazla erişilebilir olan bir alana göndermede bulunmaktadır. Kesinlikle bilimsel seviyede bulunan, Claude Lévi-Strauss tarafından keşfedilmiş, yapılandırılmış, ayrıntılarına girilmiş bir alana...- bilinçdişına statüsünü bahşeden şey, dilbilimsel yapıdır (Lacan, 1978, 20-21).

Lacan, bilinçaltının yapısının, dilin yapısına uyduğunu iddia eder. *Speech and Language In Psychoanalysis* adlı yapıtında bunu şöyle ifade eder:

Kelime, gerçekte Dilin bir armağanıdır ve Dil, madde dışı bir şey değildir. Süptil (hafif) bir bedendir, ama yine de bir bedendir. Kelimeler, özneyi tutsak alan bütün fiziksel imgelerin içine hapsedilmişlerdir; histerik bir insanı hamile bırakabilir, penis-neid’in nesnesiyle özdeşleşebilir, uretral tutkunun idrarı boşaltmasını ya da içeride tutulan dışkının elde para tutmak isteme hirsını temsil edebilirler. Daha da iyisi, kelimelerin kendileri, sembolik lezyonlar kılığına girebilir ve hastanın öznesi olduğu Hayalî eylemler başarabilirler (Lacan, 1991, 64-65).

Yukarıda açıklanmış bulunan dört psikanalitik kuramın da ortaya çıkış nedeni, insan davranışlarına bilimsel bir açıklama getirmek, normal dışı davranışları tıbben mümkün olan psikiyatrik tedaviyle iyileştirmektir. Yine insanla ilgili olduğu için bu yaklaşımları edebiyat kuramları alanına uygulamak mümkündür. Dolayısıyla 19. yüzyıl İngiliz romanını psikanaliz yorum açısından eleştirmek olasıdır.

Disraeli’nin *Sybil, or the Two Nations* (1845) eseri, Endüstri Devrimi’nin yarattığı ağır endüstrileşme şartları altında ezilmekte olan İngiltere’de, rahat hayatlarından sıkılmış olan aristokratların “geniş ve altın bir salonda” (*Sybil*, 1) 1837 Derby at yarışları üzerine oynadıkları bahisler ile açılır.

Garsonlar, aristokratik adları olan, akla hayale sığmayacak karışımları etrafta dolaştırıyorlardı; Fransız şaraplarından ve Alman sularından oluşan mistik kombinasyonlar, Amerikan buzuyla soğutulmuş, dilimlenmiş Portekiz meyvelerinden meydana gelen değişik tatlar, yüksek sınıf mensubu bir aristokrat ismin yaratıcı dehasını ölümsüzleştiren kompozisyonlar (Sybil, 4).

Bu aristokratların ortasında, Charles Egremont, şaşaalı yaşamdan sıkılmıştır ve “var oluşunun ilkesi, hırs değil zevk almak” (Sybil, 29)’tır. Charles’ın kişilik yapısı diğerlerinden oldukça farklıdır. Disraeli, onun kişilik yapısını bize şöyle aktarır:

İtici gücü (tepisi) her ne ise, Egremont nasıl oluyorsa Derby ile en küçük bir şekilde ilgilenmiyordu; at yarışlarının gizemlerine kesinlikle aşina olmasına ve bilgisine son derece güvenmesine rağmen, her zamanki ateşli tavrıyla, kazanmış olması gereken ata hatırı sayılır miktarda oynamış fakat at yalnızca ikinci gelmişti (Sybil, 35).

Disraeli’nin yukarıdaki alıntıda “impulse” (“itici güç/tepi”) kelimesini kullanması, Egremont’un *impulsive* (tepisel) kişiliği hakkında bize bilgi vermektedir. Zira, doğuştan aristokratların tersine, zaman içinde toplumun üst kademesine yükselmiş bir aileden gelen Egremont, bu noktaya gelebilmek ve kendilerini önemli bir aile olarak aristokrasiye kabul ettirebilmek için uğraş vermiş bireylerin en küçüğüdür. Toplumun hem orta ve hem de üst tabakasının yaşam tarzı konusunda bilgi sahibidir. Egremont karakterinin bu yönü, Benjamin Disraeli’nin kendi yaşamından kesitler içermektedir. T.A. Jenkins, *Disraeli and Victorian Conservatism* eserinde Disraeli’nin kökenlerini ele alır:

21 Aralık 1804 tarihinde Londra'da doğan Disraeli, kesinlikle fakir bir aileden gelmiyordu. Baba ve anne sülalesi tarafından dedelerinin her ikisi de 18. yüzyıl ortalarında İngiltere'ye göç etmiş İtalyan Musevîleriydi ve orada zaman içinde zenginleşmişlerdi. Biri borsacı, diğeri ise tüccar olarak maddî durumları alıp yürümüştü (Jenkins, 1996, 2-3).

Ne var ki Egremont, hırs sahibi dul annesi Lady Marney ve ağabeyi Lord Marney'den yapıca farklıdır; çünkü onlar Egremont'tan farklı olarak *ben-merkezci* karakter yapısına sahiplerdir. Annesi

Lady Marney, toplum konusunda çok bilgiliydi ve insan doğasını, merkezini kavradığını söyleyecek kadar iyi tanırdı. Nezaketi konusunda kendini gücendirirdi. Gerçekten de çok çabuk davranırdı, fakat o kadar enerjikti ki, sanatı her zaman kendini gizli tutamıyordu; çok dünyevî idi, yine de itici güçten mahrum değildi. Neşeliydi ve bu kadar çok nükteli olmasaydı, oldukça anlaşması kolay biri olabilirdi...Çabuk beyni, canlı dili, neşe dolu ruhu ve büyük sosyal pozisyonuyla Lady Marney, evrensel ve son derece popülerdi; çocukları ona tapardı çünkü sevgi dolu ve doğru bir anneydi (Sybil, 33).

Egremont'un becerikli ve gerçek bir savaşçı olan annesi Lady Marney, Jungcu bir yaklaşımla, *animusu* fazla gelişmiştir ve hükmetmeyi seven bir karaktere sahiptir. Lady Marney, Egremont'un parlamentoya girmesini arzu etmekte ve bu konuda onu desteklemektedir. Tıpkı ağabeyi Lord Marney'i zamanında istediği sosyal statüye getirmiş olması gibi. Nitekim annesi, sonunda Egremont'u da ikna eder. Ancak bu durum, ailenin en büyük erkeği, dolayısıyla da Freud'cu terminolojiyle *phallic (fallik)* konumda bulunan ağabeyi ile çatışma yaşamasına neden olacaktır.

“Bunu bir kez daha söylemesen senin için hayırlı olur”, dedi Lord Marney, tehdit ederek. “Neden söylemeyecekmişim?” diye sordu Egremont, hışımla. “Sen kim oluyorsun da benimle o şekilde konuşabiliyorsun?”. “Ben sizin ağabeyinizim, beyefendi, toplumla ilgili iddiaları yalnızca benimle ilişkisi sayesinde var olan birisiniz”. “İddialarınız toplumun üzerine bir lanet gibi çökmüştür”, dedi Egremont yüksek tonda, “ahlâk çöküntüsü, huzursuzluk ve suçlara kadar varan bencillik, zalimlik, sahtekârlık temelleri üzerine kurulu olan iddialar”... “Bana bir dokun da gör gününü” diye kükredi Egremont “annemin oğlu olduğunu unutur seni yere yapıştırırım” (Sybil, 154).

Ağabeyi Lord Marney ile arasındaki görüş ikiliğinin yanı sıra, Egremont’un kişiliğinde de yine bu konu bağlamında bir ikilik mevcuttur. Bir yanı soylu, mütevazı fakat hayattan zevk almayı bilen, parlamentoya oynayan kişilik; diğer yanı aristokrasiyi eleştiren, egoizm karşıtı, hümanist bir kişiliktir.

Disraeli’nin *Sybil*’deki siyasi kimliği, bu bağlamda önem arz eder. Tory (Muhafazakâr) Partisi’nden olan Disraeli, politik hayatında da, bazı romanlarında da **“Young England” (“Genç İngiltere”)** adlı bir akımın taraftarıydı. Bu akımı, Cambridge Üniversitesi’nden iki aristokrat başlatmıştı. *Sybil*’e Giriş olarak yazdığı makalesinde Sheila M. Smith, bu akımdan bahsetmektedir:

Disraeli’nin tarih felsefesi – şayet ideolojisi bu ismi hak ediyorsa – Cobbett’in Radical Toryism’i ve Walter Scott’un romantik Toryism’i ile benzerlikler taşımaktadır. Bu fikirler, Disraeli’ye “Young England” olarak bilinen, küçük bir grup arkadaşın, tüm Tory milletvekillerinin liderliğini kazandırdı. Bu şahıslar, Coningsby (1844)’de karşımıza çıkar. Coningsby’nin kendisi, George Smythe’in idealize edilmiş portresidir ve bu şahıs, Lord Strangford’un parlak ve israf edilmiş büyük oğludur. Lord Henry Sydney, gerçek hayattaki Lord John Manners’dır, sonradan Rutland’ın yedinci Dükü olacak şahıs. Buckhurst ise Alexander Baillie-Cochrane’dır...Young England, siyasi bir parti değil, aynı siyasi görüşleri paylaşan bir grup arkadaştı. 1842 yılından 1846 yılına kadar

kısa bir süre aktiftiler. Utilitarian (Faydacı)'lara saldırdılar ve kiliseyle aristokrasinin insan haklarını korumak adına birleştiği, ideal bir feodal toplum hayal ediyorlardı (Sybil, xi-xii).

Güçsüz konuma düşmüş Tory Partisi'ni yeniden yapılandırmak ve İngiltere'nin sosyal problemlerini çözümlmek için önerdiği fikirler **gecmise** bağlıydı: Tıpkı Ortaçağdaki gibi, Krallık, Anglikan Kilisesi ve aristokratlar, İngiltere'de tam bir egemenlik oluşturarak, iktidarı orta sınıfın ve orta sınıfı temsil eden Whig (Liberal) Partisi'nin elinden almalıydı. Paternalist bir yaklaşımla, sorumsuz çocukları bir babanın koruması gibi, halkı korumalıydı. *Sybil*'de görüldüğü üzere, Disraeli, emekçilerin ve halkın çoğunun sefalet içinde olduğunu bilir; asil sınıfın önderliğinde kurulacak yeni bir feodal düzenin, halkı bu sefaletten kurtarabileceğine inanır. Disraeli, Egremont'un ağzından Sybil'a şu cümleleri sarf eder:

“Ah! Lütfen gereksiz düşünceleri aklından uzaklaştır”, dedi Egremont. “Halk güçlü değil; Halk asla güçlü olamaz. Kendilerini haklı çıkarma çabaları, yalnızca acı çekmeleri ve kafa karışıklığı ile sonuçlanacaktır. Bu değişimi etkilemiş ve etkilemekte olan şey uygarlıktır. Eğitimli insanlara toplumsal görevlerini öğreten, kendileri hakkında artmış olan bilgileridir. Bu ülkenin tarihinde, belki de yalnızca dağların tepelerinde bulunan insanların tanıyabileceği bir bahar günü bulunmaktadır. Sen karanlıkta olduğunu sanıyorsun, ben ise tan vakti görüyorum. İngiliz aristokrasisinin yeni nesli, senin inanmakta ısrar ettiğin gibi despot hükümdarlar değildir, zorbalar değildir, Sybil. Zekâları, daha da iyisi, kalpleri, bulundukları konumun sorumluluğuna açıktır. Ancak önlerinde duran iş, tatil işi değildir. Yüzyılların kemikleşmiş cehaleti ve suçunu ortadan kaldıracak olan üstünkörü bir itici güç değildir. Sempatileri yeteri derecede uyanmıştır ve zaman ile düşünce gerisini halledecektir. Onlar, Halkın doğal liderleridir, Sybil; inan bana yalnızca onlar bizi kurtarabilir (Sybil, 276-277).

Orta sınıf, bu görevi yerine getiremiyordu. Bu sebepten orta sınıfı hakim kılan 1688 kansız ihtilâli, İngiltere düzeni bakımından bir yanlışlığı olduğu gibi, 1832 Reform Tasarısı (The Great Reform Bill) da bir yanlışlıktı. Disraeli, 1688 ihtilâli ve 1831’de temeli atılan 1832 tasarısını ele alır:

1688 tarihinde zaten az çok bastırılmış bulunan ve halkın hakları, özgürlükleri ve toplumsal hakları adına savaştan asil hakları, 1831 yılında ortaya çıktığı tarihten itibaren hükümete hâkim olan parlamenter grubun büyük ateşinin alevleri içinde zamanla giderek daha da silikleşti ve silikleşti (Sybil, 272).

Disraeli’nin Genç İngiltere ülküsünü savunan aristokratlarla onlardan yana olanlar, fabrika sahipleri olan kapitalistlerle, halkı fakirlikten kurtarmak isteyen radikallere ve devrimcilere, akla dayanan iktisadi ve politik kuramlara da karşıydılar. Sınıflar arası uyum, sadece Ortaçağın feodal düzeninin manevî varlığını örnek alarak sağlanabilirdi. Egremont’un rastladığı ve henüz ona o sıralar bir yabancı olan Gerard, Disraeli’nin bu konu hakkındaki fikirlerini açıklar.

O zamanlar yeomanlar (feodal küçük-arazî sahipleri) vardı, bayım: ülke, efendiler ile köleler şeklinde iki ayrı sınıfa bölünmemişti; Bolluk içinde lüks bir hayat yaşamak ile büyük bir sefalet içinde yaşamak arasında bulunan bir dinlenme-yeri mevcuttu. O zamanlar ‘Comfort’ (‘Konfor’) kelimesi, İngiliz yaşam tarzıydı, yalnızca İngiliz Dili’ne ait sıradan bir kelime değildi (Sybil, 61).

Halkın derdine derman olacak çare de, geçmişe dönük özlemlerle süslenerek ele alınan krallı, derebeyli, kiliseli yapay düzendi. **Ortaçağı model alarak, Kralın,**

Kilisenin ve büyük toprak sahibi asilzâdelerin, emekçi halk kitlelerini güya koruyacakları Genç İngiltere akımı, tutarsızlıklarla dolu, hakikâtlardan kopuk, farazî bir modaydı ve bu akım bütün diğer modalar gibi fazla uzun sürmedi.

Genç İngiltere idealinin temsilcisi Egremont'un kafası karışıktır: Kendi sınıfından olan kişiler, onun Tory mi, Whig mi yoksa, demokrat mı olduğunu bilemezler.

“Egremont'un konuşması fevkaladeydi”, dedi gri saçlı beyefendi. “Tam olarak ne istediğini merak ediyorum”. “Sanıyorum ki Radikal saflarına geçecek”, dedi Warwickshire'lı yüksek ünvan sahibi bir adam. “Neden öyle yapsın ki? Bütün konuşma Radikalizm karşıtıydı”, dedi Bay Egerton. “Ah, o halde Whig saflarına katılacak, sanırım”. “Kendisi bir ultra anti-Whig'dir”, dedi Egerton. “O halde bu adam neyin nesidir?”, dedi Bay Berners. “Belli ki bir Muhafazakâr değil, lâkin Lady St. Julians onu suiistimal etmekten başka bir şey yapmıyor”. “Sanırım huysuz bir adam”, diye öne sürdü Warwickshire'lı asilzâde. “Egremont'un yaptığı bu konuşma hayatımda gördüğüm en demokratik konuşmaydı”, dedi gri saçlı beyefendi (Sybil, 281).

Aslında, o Disraeli'nin sözcüsüdür. Kafası kimliğini temsil eden **ego**yla, vicdanı temsil eden **id** arasında kalmıştır. Stephen Morley ise **ego**, **süperego** ve **id**'in uyumlu bir temsilcisidir. Stephen bir işçi ve işçi oğlu olmasına rağmen, felsefe, ekonomi ve politika üzerine Egremont'un ve üniversite mezunlarının sadece adlarını bildiği kitapları detaylı okur.

Ancak Egremont'u asıl şaşırtan, raflarda düzgün şekilde sıralanmış ciltler dolusu kitaplardı. Daha yakında incelendiğinde, içeriklerinin de olağanüstü oluşu göze çarpıyordu. Yüksek eğitim gören bir öğrencinin kitaplarını andırıyorlardı. Egremont yalnızca ünlerinden ötürü adlarını duymuş olduğu, fakat toplumsal ve politik felsefenin en ulvî ve en derin konularını ele alan bu

yapıtların başlıklarına göz gezdirdi. Onlara göz atarken Gerard şöyle dedi, “Ah! Sen benim bahçıvan olmamın yanı sıra büyük bir âlim olduğumu düşünüyorsundur şimdi içinden; fakat bu âdil olmaz: bu kitaplar bana ait değiller”. “Kime aitseler”, dedi Egremont, “koleksiyonuna bakılacak olursa, belli ki son derece güçlü bir kafası var”... “Adını sormamda bir sakınca var mı?”, dedi Egremont. “Stephen Morley, arkadaşım” (Sybil, 133-134).

O, Endüstri Devrimi’nin yozlaşmamış bireyidir ve Egremont’un aksine kafası karışık değildir. Ancak, Disraeli onu hiç tutmaz. Onu tehlikeli fikirleri olan fanatik bir provokatör sayar. Bunun sebebi açıktır. Çünkü Stephen, Genç İngiltere akımını savunanlar gibi, geçmişe değil, **geleceğe** bağlıdır. O, Britanya’yı kurtaracak olanların asil sınıftan değil, halktan geleceğine inanır ve emekçilerin örgütlenmelerini ister. O, akli başında bir devrimcidir.

Stephen, Endüstri Devrimi’nin ruhunu anlamış bir karakterdir. Tüm İngilizlere oy hakkı verilmesini amaçlayan Chartist akımın savunucularından Walter Gerard’ın “dünya üzerine nur olarak inen, Serap gibi” (Sybil, 66) kızı Sybil’e aşık olan Egremont ile Stephen’ın konuşmaları, sömürgeci görüşle toplumcu görüşün ve **üstben**lerin çatışmasını yansıtır. Egremont, Kraliçe Victoria’nın dünyanın en büyük ulusunu yönettiğini söyler. Morley, bunun hangi İngiliz ulusu olduğunu sorar. Çünkü ona göre, iki ayrı ulus, varlıklılar ulusuyla yoksullar ulusu İngiltere’de oturmaktadır.

“Pekâlâ, toplum çocukluk çağını yaşıyor olabilir”, dedi Egremont hafif gülümseyerek; “ama sen ne söylersen söyle, Kraliçe (Victoria) dünya üzerinde var olmuş bulunan en büyük ulusu yönetmektedir”. “Hangi ulus?” diye sordu genç olan yabancı, “zirâ kendisi iki ulusu yönetiyor”. Yabancı durakladı; Egremont sessizce duruyor fakat sorgulayıcı bir bakışla bakıyordu. “Evet”, dedi daha genç olan yabancı kısa bir aralıktan sonra. “İki ulus; aralarında

hiçbir ilişki ve hiçbir sempati bulunmayan iki ulus; ayrı bölgelerde yaşayan ya da farklı gezegenlerden gelen varlıklar kadar birbirlerinin alışkanlıklarına, düşüncelerine ve duygularına karşı cahil olan iki ayrı tür; farklı terbiyeler olarak yetiştirilmiş, farklı yemekler ile beslenmiş, farklı görgü kuralları öğretilmiş ve aynı kanunlar tarafından yönetilmeyen iki millet". "Siz,- kimden bahsediyorsunuz?" diye sordu Egremont, tereddüt ederek. "ZENGİNLER VE FAKİRLER" (Sybil, 65-66).

Bu iki ulusun birbirlerinin düşüncelerinden, duygularından, törelerinden haberleri bile yoktur. Hatta varlıklılarla, fakirlere aynı yasalar bile uygulanmaz.

Egremont, Endüstri Devrimi'ndeki aristokrasiyi temsil eder. Üst kimliği İngiliz aristokrasisiyken, alt kimliği emeğin haklarıdır. O, ülkesinin bu iki ayrı ulusunu bir tek ulus yapabilmek için mecliste söylevler verir; mülkiyet haklarını ne denli kutsal kabul ediyorsa, emeğin haklarını da o denli kutsal bilir. Ancak, aynı ülkenin topraklarında yaşayan bu iki ulusun varlıklı azınlığının, Egremont'un sözünü dinleyip fakir çoğunluğun yardımına koşmaya hiç niyeti yoktur.

"Charter'ın arzu edilen sonuçlarına, makinelerine müdahalede bulunmaksızın ulaşmak ile neyi kastediyordu?" diye sordu Lord Loraine...
"Konuşması boyunca apaçık bir tarz kullandı", dedi gri saçlı beyefendi, "ve anladığım kadarıyla dinleyicilerinin kimler olduğunu pek idrak edememişti; ancak şunları söylemeye çalıştığını düşünüyorum, ki bence konunun özü şuydu: Şayet politik gücünüzü bir zaman için sürdürmek istiyorsanız, bunu ancak halka daha büyük bir toplumsal mutluluk sağlayarak elde edebilirsiniz". "Bu resmen radikalizm", dedi Warwickshire'lı asilzâde; "halkın olduğundan daha iyi bir durumda yaşayabileceklerine inanmak radikalizmden başka bir şey değildir" (Sybil, 282).

Bir buçuk milyon emekçinin imza attığı Chartist’lerin “**National Petition**” dedikleri belge, halk tarafından törenle meclise sunulur.

Yaklaşık bir buçuk milyon çalışan kesimden insan tarafından imzalanan National Petition, kısa bir süre içinde meclise sunuluyordu. Meclisten, dikkate alınmasını istedikleri, işçi sınıfını yakından ilgilendiren beş madde bulunuyordu: Evrensel oy hakkı, oy sandığı yöntemiyle oy kullanma, yıllık parlamentolar, maaşlı üyeler ve mülk şartının ortadan kaldırılması (Sybil, 225).

Sonradan altıncı maddenin de eklenmesiyle (bkz. Sybil, 373, 453-454) oluşturulan belge, ne yazık ki hiç görüşülmeden, hemen reddedilir. Bunun üzerine emekçiler yeni sanayileşen ve o zaman İngiltere’nin en küçük şehri olan Birmingham’da ayaklanırlar. Egremont’un zalim kardeşi Lord Marney halka ateş açtırır ve Sybil’in babası ayaklanmayı bastırırken vurulur. Emekçiler Lord Marney’i taşıyarak öldürünce, Egremont, kardeşinin **Lord** ünvanına ve topraklarına da sahip olur.

Disraeli, parlamentoya gelen raporlardan yararlanarak, İngiltere’nin çoğunluğunu oluşturan ikinci ulusun, yani yoksulların sefaletini gözlemleyebiliyordu. Bu kayıtlardan bir tanesi olan aşağıdaki yazı 1840 tarihlidir.

Fabrikalardaki ve madenlerdeki çalışan işçiler, yük hayvanlarından bile daha kötü durumdadır. Adeta hayvanlaşmışlardır. Çoğu kraliçesinin adını bile bilmez, dîni mezhebinden haberi bile yoktur. Yaşları bir muammadır. Açlıktan ölmek için, köpeklerle beraber, çöp kutularını karıştırırlar. Bakamadıkları bebeklerini öldürürler, kendi anne ve kardeşleriyle yatarlar (Barbey, 1936, 77).

Eğitimsizlik ve ensest ilişki zirvededir. **Archetype**'lara, ilk örneklerle dönüş gözlemlenmektedir.

Romandaki Sybil, hayal dünyasının ve **süperego**'nun temsilcisidir. Sanki bir işçi kızı değil de, bir melodram kişisidir. Egremont ve Stephen'ın sohbetinden sonra, eski bir manastırdaki müziği duyan Sybil, bu manastırda yaşamış Katolik bir rahibe olmayı özler ve meleğimsi bir görüntüyle belirir.

Kutsal melodi durmuştu; yaşı daha büyük olan yabancı ayağa kalktı; bu tatlı ve kutsal gizemin tam olarak ne olduğunu soracak olan kelimeler, Egremont'un dudaklarının arasındaydılar. Tam da o esnada, bakışlarını doğrultmuş olduğu, ortasında açıklık bulunan ve yıldızların ışığı ile aydınlatıldığı kemerde gözüne bir bayan figürü ilişti. Bayanın dînî bir hali vardı. Yine de, bir rahibe olmaktan uzaktı, çünkü peçesi, o da bir peçe ise tabi, omuzlarına düşmüş ve uzun, sarı saçlarının kalın buklelerini gözler önüne sermişti...O kadar garipti ki, Egremont, onu bir an için bile olsa dünya üzerine nur olarak inen, Serap gibi bir varlık ya da kutsal harabelere dadanan bir hayalet olduğuna inanabilirdi (Sybil, 66).

Sonunda, Sybil'in ailesinin çok zengin olduğunu ortaya çıkması iki ulusun birleşmesini değil, varlıklı ulusun iki kişinin birleşmesini vurgular.

Disraeli'nin döneminde psikanaliz yoktu; bu disiplin, ancak modern bilimin ilerlemesiyle, daha sonra ortaya çıkmıştır. Bundan yola çıkarak söyleyebiliriz ki, Disraeli'nin yarattığı karakterlerin psikolojik derinliği ve belki de yazarın kendinin bile farkında olmadığı öteki düşünsel boyutları, psikanaliz yorumun, dolayısıyla da psikanalitik edebî eleştiri kuramlarının sayesinde günümüzde analiz edilebilmektedir. Örneğin, psikanalizin büyük mimarı Dr. Freud, Disraeli'nin zamanından sonra ortaya çıkmış fakat bir o kadar da onu

yakından ilgilendiren bu disiplinin en temel kavramlarından **Ego (Ben)**'yu ve **Id (Es)**'i, şöyle tanımlar:

*Bir kez harcıâlem bilgilerin çerçevesi içinde düşünerek, insanda bir yandan duygusal uyarılarla bedensel gereksinimler, öte yandan devinimsel (motorik) eylemler arasında yerleşmiş bulunan ve bunlar arasında belli bir amaçla aracılık yapan ruhsal bir örgütün varlığını benimsiyor, bu örgüte de **Ben** adını veriyoruz...Varlığını kabul ettiğimiz bu Ben'den daha geniş kapsamlı, daha muazzam ve daha karanlık bir başka ruhsal bölge var ki, buna da **Es (O)** demekteyiz (Freud, 1990, 184).*

Bu bağlamda, Disraeli'nin bir yazar olarak yarattığı Egremont karakteri, gerçekte *Ben* ve *Es* arasında sıkışıp kalmış bulunan Disraeli'nin kendisini yansıtmaktadır. Öte yandan yazarın *Üstbeni*, aristokrasi ve sömürgeci anlayıştır.

Adler'e baktığımızda ise daha başka bir yorumla karşılaşırız. Onu yaklaşımı, daha bütüncüdür.

Bireysel Psikoloji, Kant gibi filozofların ve daha yeni psikolog ile psikiyatrların, insanın tümündenliğini (bütünlüğünü) kabul gören görüşlerinin ötesine uzanır. Çalışmalarımın erken evresinde, insanın öz-tutarlı birliği olduğunu bulmuştum. Bireysel Psikoloji'nin en önde gelen görevi, bu birliğin, her bireyin içinde var olduğunu ispatlamaktır – düşüncelerinde, hislerinde, eylemlerinde, bilinç ve bilinçdışında, kişiliğinin her zerresinde. Bu öz-tutarlı birliğe biz, bireyin yaşam tarzı diyoruz. Sıkça, Ego adı altında etiketlenen kavram, aslında bireyin kendi tarzından başka bir şey değildir (Adler, 1964, 175).

Bu pencereden bakıldığında, Egremont'un (dolayısıyla da Disraeli'nin) kişiliği parçalara bölünemez; kişiliğinin sömürgeci, hümanist, parlamenter, toplumcu

gibi paradoks içeren çeşitli yönleri, birlikte var oldukları gibi, bireyin bütünlüğü adına beraber çalışırlar. Demek oluyor ki, Disraeli'nin kötü bir kişilik örneği tarzında çizdiği ve eleştirdiği Lord Marney bile bu açıdan bakıldığında 'iyi' ya da 'kötü' olarak adledilemez; sadece öyledir! Hatta, Adler'ci açıdan yorumlandığında, Lord Marney, Egremont, anneleri ve Stephen Morley'de bile bulunan bir başka özellik mevcuttur ki buna Adler, *"kendimizi güçlü, üstün ve bütün hissedeceğimiz"* (Adler, 1964, 104) Evrensel Mükemmeliyete Ulaşma Arzusu (The Universality of Striving) adını vermektedir.

Psikanaliz kuramları arasında belki de en özgün yorumu getirenlerden Jung, *psişe* üzerine yaptığı araştırmalarla Freud'un klasik psikanaliz tanımını, belki de Disraeli'nin hayal bile edemeyeceği boyutlara doğru geliştirmiştir.

*Bir kişi çıkıp ta **psişe**'nin bilinç ve bilincin içeriklerinden meydana gelmiş olduğunu ileri sürebilir. Ancak bu sav, önceleri hakkında hiçbir şey bilinmeyen bir artalanın keşfini engellemez; aksine bunu güçlendirir. Bu (psişe) öyle bir kavramdır ki, o, bütün bilinçli fenomenlerin gerçek bir matrisi, bir ön bilinç, bir son bilinç, bir süper bilinç ve bir alt bilinçtir...Psişe, tüm kozmik hârikaların en büyüğü ve dünyanın objesi olarak **sine qua non**'dur* (Jung, 1973, 78-79).

Jung'cu yaklaşıma göre, her türlü zaman ve mekân sınırlarını aşan *psişe*, evrensel bir varoluş durumudur. Roman da, sonuçta yazarın *psişe*'nin bir ürünüdür. Disraeli'nin bir meclis üyesi, başbakan, Musevî, İngiliz vatandaşı ve nihayet insan olarak kendi bilincinde yaşadıklarının, insanoğlunun o tarihte süper bilinç düzeyinde yaşadıkları ile bileşkesidir. Disraeli'nin zamanındaki, insanların hafızalarına kazınmış en büyük tarihsel olay şüphesiz Endüstri Devrimi ve onun yansımalarıdır. Bununla bağlantılı olarak, romanda bazı önemli *archetype*'lara da

rastlamak mümkündür. Söz gelimi, Sybil karakteri, sevdiği erkekle dahi cinsel yakınlaşmalardan uzak duran, tipik bir Victoria dönemi kadınıdır ve hem bu yönü, hem de betimlemesi ile Jung’un “maiden” yani “bakire” (Jung, 1990, 183-186) adını verdiği ilkörneği’dir. Sybil’in babası Gerard ise “father” adı verilen “baba” ilkörneğidir ve “*dinamizmi simgeler*” (Jung, 1990, 102).

Son olarak, Lacan’ın gözüyle baktığımızda, Disraeli’nin karakterlerinin üç insan evresinden geçtiğini görürüz. Lacan’ın **sembolik**, **hayalî** ve **ayna** evreleri olarak adlandırdığı bu evreler, psikanalize yeni bir soluk getirmiştir. Anthony Wilden, *Lacan and the Discourse of the Other* adlı makalesinde Lacan’ın üzerinde çalıştığı bu evreleri şöyle tanımlar:

“*Ayna Evresi*” (“**Stade du Miroir**”), adını çocukluktaki ayna ilişkilerinin öneminden almaktadır. Çocukların, aynadaki kendi yansımalarını kendilerine mâl etmek ya da kontrol etmek istemelerinin verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Başka bir insanın yansımısını algılayarak çocuk, bir şekil (Gestalt) keşfeder. Bu şekil, cismanî bir birimdir ve gelişiminin o zamanki aşamasında kendinde olmayan bir şeydir. Bu orijinal halini koruyan deneyim semtomatiktir çünkü moi’yi **Hayalî** bir yapı haline sokar. Ego bir Idealich’tir, başka bir özdür ve stade du miroir (ayna evresi) diğer bütün kimliklerin kaynağıdır. Sembolik, Hayalî ve Gerçek arasına sonradan bir ayırım getiren bu teori, 1936 yılında Husserl fenomenolojisinin altın çağında ileri sürülmüştü ve 1946, 1949 ve 1951 yıllarında Sartre’ın varoluşçuluğunun altın çağında geliştirilmişti...**Gerçek**, dış realite ile eşanlamlı değildir; daha çok sübjeye için neyin gerçekte var olduğu ile ilgilidir...**Sembolik** ise başlıca olan kavramdır ve diğer ikisini temsil eder ve yapılandırır (Wilden, 1991, 160-161).

Bu bağlamda, Disraeli’nin romanındaki karakterler, bu üç evreden birinde bulunmaktadır. Örneğin, Egremont karakteri, Lacan’ın “**ayna**” adını verdiği evrede bulunmaktadır. Egremont, hem aristokrasiye olumlu bakması, hem de

öteki taraftan halkın toplumcu görüşlerine sempati duyması bakımından kafası karışıktır ve onun bu kişilik durumu, İngiltere'nin o zamandaki durumunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla Egremont, İngiltere'nin aynadaki yansımasıdır. Ayrıca Egremont, Disraeli'nin romandaki sözcüsü ve bir anlamda Disraeli'nin romandaki ayna yansımasıdır. Romana adını veren Sybil ise, “**hayalî**” evrede bulunmaktadır. Sybil, zenginler ve fakirlerden oluşan iki ulusun bir gün birleşeceklerine dair duyduğu inançla hayal dünyasında yaşamaktadır. Dolayısıyla, hayal dünyasını temsil etmektedir. Kesinlikle Chartist bir işçinin kızı gibi değildir. Romandaki meleşimsi varlık betimlemeleri, onun bu evrede olduğunun kanıtıdır. “**Sembolik**” evrelerde bulunan karakterler ise Stephen Morley ve Walter Gerard'dır. Stephen, son derece dengeli bir kişilik yapısına sahip, felsefe, ekonomi, politika ve daha pek çok bilim dalında ciltler dolusu kitap okumuş, sınıf-şuuru olan ‘ideal’ bir karakterdir. İdeal toplumcu görüşü sembolize etmektedir. Yaşı genç olmasına rağmen bilgedir ve bu yönüyle, Jung’un “Yaşlı Bilge Adam” ilkörneğini de karşılamaktadır. Öte yandan Gerard da aynı Stephen gibi sınıf-şuuru gelişmiş, ideal bir işçidir. Emegın sembolü olan Chartist’lerin başı olduğu için Chartism felsefesini sembolize eder.

Psikanaliz kuramların Disraeli'nin *Sybil* romanının analizinde anahtar görevi görmesi, İngiliz toplumunda büyük bir değişime neden olan Endüstri Devrimi'nin çıplak gözle hemen görülemeyecek yansımalarını görmemiz açısından önem taşımaktadır. Ankara Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Belgin Elbir, “Kuzey Ve Güney ve Margaret Hale” başlıklı makalesinde bu hızlı değişimi ve sonuçlarını şu satırlarla özetler:

Hızlı endüstrileşme, gelişen teknoloji ve nüfus patlaması sonucu ortaya çıkan bu durum, büyük bir değişimdir ve gözardı edilemeyecek boyutlardadır. İnsanların çoğunun anımsayabildikleri geçmiş ile, içinde yaşadıkları zaman arasında büyük bir fark vardır. Güç dengeleri, yaşam biçimi ve bunlara bağlı olarak da değerler değişmiştir. Ancak geriye dönüş olanaksız gibidir. Sanatçıların bu durumu görmemeleri, duyarsız kalmaları beklenemez (Elbir, 1993, 203).

Disraeli de, politik kimliğine rağmen, Endüstri Devrimi ve devasa sonuçlarına duyarsız kalmayan bu sanatçılardan biri olmuştur. Onun yüzeydeki muhafazakâr söylemi ile derindeki toplumcu-emekçi söylemi, görünürde iki bakış açısına sahip olduğunu gösterse de, onun aslında bir tek politik ideali vardır. O da birleşmiş, tek uluslu İngiltere'dir.

SONUÇ

Endüstri Devrimi, insanlık tarihinin en büyük çaplı devrimlerinden birisidir. Felsefî, ekonomik, siyasî etkileri tüm dünyayı sarmış, gelişmesine hız kazandırdığı bilim ve teknoloji ile, 20. yüzyılı da kapsayarak, ardı ardına gelen üç yüzyıla birden damgasını vurmuş ve süresi en uzun olan değişim hareketi olmuştur. Devrimin en yoğun etkileri ise, 19. yüzyıl'da, ilk gerçekleştiği ülke olan İngiltere'de yaşanmıştır. İngiliz toplumu, bu durumdan maddî ve manevî yönden son derece olumsuz etkilenmiştir.

Edebiyatta 19. yüzyıl dönemi, İngiltere'nin o zamanki toplumsal ve politik şartlarını ve yoğun endüstrileşme ile birlikte gelen hızlı değişimin insan ve toplum üzerindeki yansımalarını ele alması açısından, kendine özgü bir edebî dönemdir. Roman türü, bu etkilerin en net izlenebildiği türdür. Dickens, Gaskell ve Disraeli bu dönemi bizzat yaşamış yazarlardır ve kimi doğrudan deneyimle, kimi de resmî belgelerden elde ettikleri değerli bilgilerini eserlerinde kullanmışlardır; Dickens'ın gazeteci kişiliği, Gaskell'in birinci elden kişisel tecrübeleri ve Disraeli'nin milletvekili ya da başbakan olarak politik yaşamından derledikleri, Endüstri Devrimi'nin etkilerini dünyaya duyurmayı amaçlayan bu yapıtların oluşumunda önemli bir rol oynamıştır.

Bu çalışmada incelenen üç roman, yazarların toplum dinamiklerini algılayış biçimlerine ve siyasî ya da ekonomik dengelerle ilgili farkındalıklarına bağlı olarak, Endüstri Devrimi'nin etkilerini farklı bakış açılarıyla ele almaktadır. Elde edilen bulgular, Dickens'ın *Hard Times* eserinde matematiksel, Gaskell'in *Mary Barton*'ında yabancılaşıma, anomi ve iletişimsizlik, Disraeli'nin *Sybil, or The*

Two Nations'ında ise psikanaliz yorumla açıklanabilecek yansımaların varlığını ileri sürmektedir.

Birinci bölümde öne sürülen kanıtlar, Dickens'ın *Hard Times*'ında Endüstri Devrimi yansımalarının matematiksel realizm, nesnellik ve otobiyografi şeklinde romana aksettiğini göstermektedir. Roman boyunca Dickens'ın yoğun bir biçimde kullandığı matematiksel imgeler ve terimler, bu savı desteklemektedir. Dickens'ın, eserinde istatistik bilgiler, aritmetik ifadeler, geometrik yapıların betimlemeleri, ünlü matematikçilerin isimleri gibi matematik bilimini öne çıkaran bir söylem kullanmasının nedeni, Endüstri Devrimi mimarlarının insanı, dünyayı ve doğayı sayısal yollardan ifade etme isteğidir. Faydacılık felsefesi ve siyasî-ekonomi bilimi, matematiksel kesinlikteki doğrular üzerine kurulu bu zihniyetin temel taşlarıdır ve bu zihniyet, insanları yalnızca sayılardan ibaret olarak görmektedir. Romanda bu zihniyetin temsilcisi Gradgrind olarak gösterilmektedir ve hatalı eğitim sisteminden de o sorumludur. Bounderby ise, Dickens'ın acımasız Kapitalist sistemi yermek için kullandığı karakterdir. Dickens, insanî duyguları hiçe saydığı için, romanda “facts” (“gerçekler”) adıyla geçen bu görüşü eleştirmektedir.

Gaskell'in *Mary Barton*'ında Endüstri Devrimi'nin yansımaları, romanın olay örgüsü boyunca ağırlığını hissettiren bir yabancılaşma söylemi biçiminde kendini göstermektedir. Nitekim, romandan gösterilen kanıtlar, yabancılaşma ile onun anomi ve iletişimsizlik boyutlarının, insanın bu dönemde yaşadığı başlıca sorunu olduğu görüşünü destekler niteliktedir. Sartre, Kierkegaard, Durkheim gibi düşünürlerin bu konu hakkında yaptıkları çalışmalar, romanın bu yönden incelenmesinde önem arz eder. Bu bağlamda, çalışan kesim insanların hayatta

kalma yolunda çok çalışmaları, kendilerine ve topluma *yabancılaşmalarına* neden olmuştur. Bu zavallı insanların, kendilerine söz verilen yüksek yaşam standartlarına bir türlü ulaşamamaları ise, toplum normlarına yabancılaşmalarına, dolayısıyla *anomi* yaşamalarına yol açmıştır. Yabancılaşan insanın kendi özüne, anomi yaşayanın topluma, işverene ve ekonomide yön belirleyici konumda olanlara düşman olduğu, romanda açıkça gözlemlenebilmektedir. Bunun en iyi örneği John Barton'dır. Endüstri Devrimi'nin yarattığı anominin romandaki temsilcisi olan Barton, aynı zamanda Chartism ve Marksizm felsefelerini de temsil etmektedir. Rahatlıkla izlenebilen bir başka olgu ise, karakterler arasında yaygınca bulunan *iletişimsizlik* olgusudur ki, Mrs. Gaskell, bu durumu yalnızca farklı sınıftan insanların yaşadıkları bir olumsuzluk olarak değil, aynı sınıftan insanların bile yaşadıkları bir şanssızlık olarak göstermektedir. Endüstri Devrimi, uzun çalışma saatleri, kadın ve çocukların sömürülmesi, düşük maaşlar, hijyenik olmayan şartlar ve yarattığı sosyal güvencesizlik yüzünden insanların psikolojik durumlarını paramparça etmiştir.

Disraeli'nin *Sybil, or The Two Nations* eseri, psikanalizin dört büyük ismi Freud, Jung, Adler ve Lacan'ın kuramları açısından, Psikanalitik Eleştiri yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiş ve elde edilen veriler, Endüstri Devrimi'nin yansımalarının yazarın toplumsal, siyasî ve edebî kimliği, İngiltere'nin siyasî kimliği ve karakterlerin derin kişilik yapıları bağlamında ele alınmasını gerektirmiştir. Örneğin, Lacan'ın *ayna*, *hayalî* ve *sembolik* evrelerinden meydana gelen üç insan evresi açısından bakıldığında, karakterlerin bu evrelerden birinde bulunduğu sonucuna varılmış ve romandan gösterilen kanıtlarla ispatlanmıştır. Klasik psikanalizden başlayarak, giderek daha zengin ve özgün yorumlarıyla bu

disipline katkıda bulunan bu dört büyük bilim adamı sayesinde, Disraeli'nin zamanında gerçekleştirilmesi mümkün olmayan kapsamlı bir yorum, devrimin çıplak gözle görülemeyecek etkilerini ortaya koymuştur. 19. yüzyılda İngiltere, zenginler ve fakirler olmak üzere birbirlerinden tamamıyla farklı “iki ulus”a bölünmüştür ve bu durum, Egremont'un ve temsilcisi olduğu Disraeli'nin kişilik yapısında izlenebilmektedir. Endüstrileşmenin yarattığı toplumcu görüş ile sömürgeci görüşün çatışmaları, psikanaliz yorum açısından, *üstbenlerin* çatışmasıdır ve alt metinde, İngiltere'nin uluslararası politikasını ve dünya üzerindeki yerini de belirlemektedir.

Endüstri Devrimi'nin etkileri hâlâ günümüzde bile görülmektedir. Yeni sektörlerin ortaya çıkması, fabrikalaşmanın hızını artırmıştır. Bununla bağlantılı olarak, işçileşme, işçi hakları ve sendikalar, ilk günlerindeki önemini korumakta; işçiler, zaman zaman dünyanın çeşitli yerlerinde, acımasız bir düzenin yarattığı sefillikten ayaklanmakta ve haklı olarak insanca şartlarda yaşamak istemektedirler. Dünya ekonomisi, uluslararası borsalar, makro iktisat ve büyük enerji kaynakları insanların yaşamında, eskisinden bile büyük bir rol oynamaktadır. Bütün bunların yanı sıra, 19. yüzyıla göre bilim ve teknolojinin son derece büyük bir hızla gelişiyor olması, insanların yaşam koşullarını pratikte kolaylaştırmasına rağmen manevî yönden zorlaştırmaktadır. Yeni makinelere ve bilgisayar çağına ayak uydurmaya çalışan insanoğlunu, Endüstri Devrimi mirasının farklı boyutları beklemektedir.

Sonuç olarak matematiksel imgelem ile ifade edilen doğrular, felsefî söylemler vasıtasıyla açıklanması mümkün olan yabancılaşma, anomi gibi normal dışı davranışlar ve psikanaliz yorumla hayat bulan derin kişilik yapıları,

Endüstri Devrimi'nin 19. yüzyılda yazılmış üç romanda da görülen belli başlı yansımalarıdır.

ÖZET

19. YÜZYIL İNGİLİZ ROMANINDA ENDÜSTRİ DEVRİMİ'NİN YANSIMALARI: DICKENS'İN *HARD TIMES*'İ, GASKELL'İN *MARY BARTON*'I VE DISRAELİ'NİN *SYBIL, OR THE TWO NATIONS*'İ

Edebiyat kuramları, felsefî ve psikanalitik söylemleriyle bilimsel bir eleştiri metodu olarak, 19. Yüzyıl İngiliz roman yazarlarının eserlerine odaklanmalıdır ki, yaşadığı toplumu matematiksel bir gözle gören, kendine ve yaşadığı topluma yabancılaşmış, *üstben*leriyle *altben*leri farklı olan bireyler hakkında kapsamlı temalar kullanılarak oluşturulmuş edebiyat ürünlerini analiz ederek, onların edebî yazınına ve teoriye katkılarını açıklayabilsinler.

Bu tez, Charles Dickens, Elizabeth Gaskell ve Benjamin Disraeli'nin romanlarındaki ana karakterlerin Endüstri Devrimi'nin ağır şartları altında şekillenen kişilik yapılarını ve karakterlerin yaşamlarıyla yazarların yaşamları arasındaki paralellikleri incelemektedir. Önemli olan şudur ki, aniden *endüstrileşme* adı verilen olguyla karşı karşıya kalan karakterler ekonomik, kültürel ve teknolojik anlamda büyük bir değişimin parçası haline gelirler. Dickens bunu *matematiksel*, *mekanik* Gradgrind'in sesiyle ortaya koyarken, Mrs.Gaskell John Barton'ı acılarla dolu hayatıyla özdeşleştirerek, Disraeli ise İngiltere'nin 'iki ulus'lu yapısını Egremont'un siyasî kişiliğine yansıtarak başarır. Bu bağlamda karakterler, Matematiksel, Felsefî ve Psikanalitik söylem içinde şizofrenik benliğe alternatif imgelemler tasvir eder.

Bu çalışma, Dickens, Gaskell ve Disraeli'nin endüstriyel gelişim çağında insanlığın özünü kaybettiğini göstermeyi amaçlar. Bireylerin, bu sorunu aşmaları ve çalıştıkları makineler kadar ruhsuz olmamaları için, psikolojik açıdan güçlü olmaları gerekmektedir. Sonuç olarak, geçmişle gelecek arasında sıkışıp kalarak bunalıma giren karakterler, kendileriyle aynı durumda olan günümüzdeki bazı insanlar için örnek rol modelleri olarak var olurlar. Ancak, ileri seviyede yabancılaşma veya anomi yaşayanlar benliğini tamamıyla kaybedebilirler.

ABSTRACT

REFLECTIONS OF THE INDUSTRIAL REVOLUTION IN THE 19th CENTURY ENGLISH NOVEL: DICKENS' *HARD TIMES*, GASKELL'S *MARY BARTON* AND DISRAELI'S *SYBIL, OR THE TWO NATIONS*

As a scientific critical method, Literary Criticism with all its philosophical and psychoanalytic discourse, must dwell on the works of 19th Century English writers in order to explain their contributions to literature and theory by analysing how they create literary products through using comprehensive themes about individuals who view the society they live mathematically, feel alienated towards themselves and the community and whose *superego* and *id* are different from each other.

This thesis probes the main characters in the novels of Charles Dickens, Elizabeth Gaskell ve Benjamin Disraeli; It examines how their personalities have been moulded under the heavy circumstances of the Industrial Revolution and searches for the parallels between the characters' life and the author's. It is important that the characters, who encounter a concept called *industrialization*, become part of a large-scale economic, cultural and technological change. Dickens achieves this by giving voice to *mathematical*, *mechanical* Gradgrind; Mrs.Gaskell accomplishes this through the identification with John Barton's life full of misery; and Disraeli succeeds in doing this by illustrating England's structure of 'the two nations' through Egremont's political personality. In this respect, these characters depict alternative visions to a schizophrenic self inside the Mathematical, Philosophical and Psychoanalytic discourse.

This dissertation suggests that humanity lost its essence in an age of industrial progress in the time of Dickens, Gaskell and Disraeli. In order to deal with the problem and not become soulless like the machines they are working on, individuals should be psychologically strong. As a result, characters who experience emotional breakdown due to being stuck between the past and the future, survive as role models for some people of today who share the same problem. Nevertheless, those who suffer from severe alienation or anomia may result in the complete loss of one's self.

KAYNAKÇA

- Adams, James L., (1996), *Bir Mühendisin Dünyası*, Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Adler, A., (1964), *The Individual Psychology of Alfred Adler: A Systematic Presentation In Selections From His Writings*, London: Harper Torchbooks.
- Adler, A., (1994), *İnsan Tabiatını Tanıma*, Çev. Dr. Ayda Yörükân, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Altan, Ş., Ersöz, A., “Kadının Çifte Yükümlülüğü”, *Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Bülteni*, Sayı:2, Mart1994.
- Barbey, H., (1936), *History of French and English Literature*, Rennes: Folkloriques Livres.
- Bentham, J., (1948), *The Principles of Morals and Legislation*, New York: Hafner Press.
- Bernard, R., (1987), “Imagery and Theme in Hard Times”. Charles Dickens’ *Hard Times*, Harold Bloom (ed), New York: Chelsea House Publishers, 39-53.
- Booth, C., (1968), *Life and Labour of the People Living in London; Selections*, New York: Pantheon Books.
- Briggs, A., (1979), *Iron Bridge to Crystal Palace*, London: Thames & Hudson.
- Briggs, A., (1979), *The Age of Improvement 1783-1867*, London: Longman.
- Bythell, D., (1993), “Women In The Work Force”, P.O’Brien (ed.) içinde, *The Industrial Revolution and British Society*, Cambridge: Cambridge University Press, C.1, S.2, 31-53.

Catalano, J.S., (1986), *A Commentary on Jean-Paul Sartre's Critique of Dialectical Reason*, Chicago: The University of Chicago Press.

Clarkson, L.A., (1992), *The Industrial Revolution: A Compendium*, London: The MacMillan Press Ltd.

Cole, G.D.H., (1966), *A Short History of the British Working-Class Movement*, London: George Allen-Unwin Ltd.

Çakır, S., (2002), “*Traces Of The Industrial Revolution As Reflected In Male And Female Relationships In D.H. Lawrence's Sons and Lovers*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, Ege Üniversitesi.

Dennis, B., (2000), *The Victorian Novel*, Cambridge: Cambridge University Press.

Dickens, C. (2000), *Hard Times*, Hertfortshire: Wordsworth Editions

————— (1997), *Zor Zamanlar*, Çev. Füsün Elioğlu, İstanbul: Oda Yayınları

Dickens, C. (1997), *My Early Times*, London: Aurum Press.

Dickens, C. (1998), *Gone Astray and Other Papers From Household Words 1851-59*, (ed.) Michael Slater, London: J.M. Dent.

Disraeli, B. (1980), *Sybil, or The Two Nations*, Oxford: Oxford University Press.

Durkheim, E., (1984), *The Division of Labor In Society*, New York: The Free Press.

Ege, U., (2000), *Batı Kültüründe Yabancılaşma Kuramları ve David Storey'nin Romanlarında Yabancılaşma Teması*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Elbir, B., (1993), “Kuzey Ve Güney ve Margaret Hale”, *Littera Edebiyat Yazıları*, Cilt 4, Ankara: Karşı Yayınlar.

Ford, B., (1982), *From Dickens to Hardy*, Harmondsworth: Penguin Books.

Freud, S., (1994), *Civilization and Its Discontents*, New York: Dover Publications.

Freud, S., (1990), *Kitle Psikolojisi ve Psikanaliz Üzerine*, çeviren: Kâmuran Şipal, İstanbul: Cem Yayınevi.

Fromm, E., (1992), *Marx’ın İnsan Anlayışı*, İstanbul: Arıtan Yayınevi.

Gaskell, E., (1987), *Mary Barton*, Oxford: Oxford University Press.

Gaskell, E., (1906), *Cranford*, London: Everyman’s Library.

Geçtan, E., (2005), *Psikanaliz ve Sonrası*, İstanbul: Metis Yayınları.

Gilmour, R., (1967), “The Gradgrind School: Political Economy in the Classroom”, *Victorian Studies*, II, 207-244.

Goodin, R.E., (1995), *Utilitarianism As A Public Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press.

Gökdağ, B.,(2002), “İngiltere’de Sanayi Devrimi ve İşçileşme Süreci”,

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi

Hobsbawm, E., (2003), *Sanayi ve İmparatorluk*, Çev. Abdullah Ersoy, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

—————, (2005), *Devrim Çağı*, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

- House, M., Storey, G.,(1989), *The Letters of CHARLES DICKENS: Vol I 1820-1839*, Oxford: The Clarendon Press.
- Jacobi, J., (1968), *The Psychology of C.G. Jung*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Jenkins, T.A., (1996), *Disraeli and Victorian Conservatism*, London: Macmillan Press Ltd.
- Jung, C.G., (1990), *The Archetypes and The Collective Unconscious*, Princeton: Princeton University Press.
- Jung, C.G., (1973), *On the Nature of the Psyche*, Princeton: Princeton University Press.
- Kaplan, F.,(1989), *Dickens: A Biography*, London: Sceptre.
- Kettle, A., (1982), "The Early Victorian Social-Problem Novel". *From Dickens to Hardy*, (ed.) Boris Ford, Harmondsworth: Penguin Books.
- Lacan, J., (1978), *The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*, (ed.) Jacques-Alain Miller, London: W.W. Norton & Company
- Lacan, J., (1991), *Speech and Language in Psychoanalysis*, London: The Johns Hopkins University Press.
- Le Play, F.,(1855), *Les Ouvriers Européens*, Paris: Imprimerie Impériale.
- Le Play, F.,(1982), *On Family, Work, And Social Change*, Chicago: The University of Chicago Press.

Marx, K., (2004), *Felsefe Yazıları*, İstanbul: Hil Yayın.

Marx, K., (1986), *1844 Felsefe Yazıları*, Ankara: V Yayınları.

Metron, R.K., (1964), “Anomie, Anomia and Social Interaction”, *Anomie and Deviant Behaviour*, ed. Marshall B. Clinard, New York.

Moran, B., (1994), *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: Cem Yayınevi.

More, C., (1990), *The Industrial Age: Economy and Society In Britain 1750-1985*, London: Longman Publishers.

Özgü, H., (1994), *Psikoloji Dünyasının Üç Büyükleri: Freud-Adler-Jung*, İstanbul.

Simey, T.S., (1960), *Charles Booth: The Social Scientist*, London: Oxford University Press.

Smith, A., (1937), *An Inquiry into The Nature and Causes of The Wealth of Nations*, New York: The Modern Library.

Stevenson, J., (1993), “Social Aspects of the Industrial Revolution”, P.O’Brien (ed.) içinde, *The Industrial Revolution and British Society*, Cambridge: Cambridge University Press, C.1, S.2, 229-253.

Storey, G., Tillotson, K., Easson, A., (1993), *The Letters of CHARLES DICKENS: Vol VII 1853-1855*, Oxford: The Clarendon Press.

Thompson, E.P., (1966), *The Making of the English Working Class*, New York: Vintage Books.

Tokol A., *Dünya’da Kadın İşgücü*, Aralık 1999, Türkiye’de Kadın İşgücü Seminerleri, TİSK I-II, Tisk Yayınları, Yay.No. 192.

Uglow, J., (1993), *Elizabeth Gaskell: A Habit of Stories*, London: Faber and Faber Ltd.

Urgan, M., (1991), *İngiliz Edebiyatı Tarihi-III*, İstanbul: Altın Kitaplar.

Weintraub, S., (1993), *Disraeli*, New York: Truman Talley Books.

Wilden, A., (1991), “Lacan and the Discourse of the Other”, *Speech and Language in Psychoanalysis*, London: The Johns Hopkins University Press.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Sanayi_Devrimi#Di.C4.9Fer_Teknolojik_Geli.C5.9Fmer

<http://www.odevlerim.com/tezler/zeldman/170139717741.doc>

<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=105>

http://tr.wikipedia.org/wiki/Sanayi_devrimi